

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Fra Klejtrup Sogn

Bidrag til Belysning af
himmerlandsk Bondekultur i 70erne.

Af
Søren Vusegaard.

Wøel's Boghandel og Antikvariat. — København 1925

Forord

Den, der har oplevet Firsernes Forfatningskamp og iagttaget dens Karakter og Følger ude paa Landet, vil vanskelig have kunnet undgaa at lægge Mærke til dens paa mange Omraader revolutionerende Indflydelse.

Man kan maaske nok sige, at der baade er Grads- og Væsensforskel paa, hvorledes denne Indflydelse gav sig Udslag, alt efter hvilke Egne af Landet der er Tale om. Saaledes vil der utvivlsomt kunne paavises betydelig Forskel paa Virkningerne i de Egne, hvor der i Forvejen var politiske Bevægelser oppe, og paa de Egne, hvor sligt saa at sige var ukendt, ligesom der vel ogsaa vil kunne findes Steder, hvor disse Aar intet Spor satte i Befolkningens Sind og Tankegang.

Men *i det hele og store* betød de politiske Kampaar overalt ikke blot en *Mærkepæl* i Bondestandens Historie, men paa ikke faa — og det ikke de uvæsentligste — Omraader et *Skel* mellem Fortid og Nutid eller maaske rettere et *Brud* paa den Linje, som man i hvert Fald skal tilbage til Landboreformerens Tid for at finde Begyndelsen til.

*I*ør Provisorieaarene var Bondens Liv en *Fortsættelse* af Fortiden indenfor den samme Kulturramme, *efter* og med disse Aar opstod der væsentlig forandrede Idealer og Bestræbelser ud over og udenfor den gamle Ramme.

Om Rigtigheden heraf kan der i hvert Fald ikke rejses Tvivl, naar Talen er om det midtjydske Sogn, hvorom de

efterfølgende Blade handler, og jeg tør antage, at naar Brud-
det med Fortiden her viser sig saa tydeligt, saa var det fordi
Eggen paa dette Tidspunkt var saa godt som uberørt af de
moderne Bevægelser, der hist og her forinden havde kruset
Folkehavet i andre Egne.

Det vil sige, at Klejtrup Sogn i 70erne — der ellers i Lit-
teraturen og paa saa mange andre Omraader i Hovedstaden
blev kaldt „Gennembrudsaar“ — endnu befandtes i uforstyr-
ret Besiddelse af gammel Bondesæd og -skik, medens alt dette
er i vild Opløsning i Firsernes Slutning.

Vi, der i disse Overgangsaaar levede i Sognet, mærkede
knapt nok, hvad der skete med os. De gamle kunde vel nok
stundom trække paa Skuldrene af alt det nye, de skulde følge
med i, men de blev alligevel revet med af Tidsbølgen, og der
var i alt Fald ikke Tale om noget egentligt Forsvar for Be-
varelsen af det gamle, eller om Modstand mod det nye.

Først da man kom Tiden paa Afstand og i Ro og Mag
kunde overskue, hvad der var sket, først da opdagede man,
at det var en Revolution, man havde været under.

Derom var den, der skriver dette, ikke i Tvivl — og havde
ikke været det i mange Aar. Men det gik først for Alvor op
for mig ved at sysle med Tiden omkring Slutningen af det
18de Aarhundrede i Anledning af Arbejdet med en ny Ud-
gave af Niels Blichers gamle udmærkede Bog fra 1795, Be-
skrivelsen af Vium Præstekald.

Skønt den Tid, Viumpræsten bhandler, ligger ca. 80 Aar
forud for min Barndomstid, saa var det ganske aabenbart, at
der ikke var nogen *Væsens*forskel mellem Vium Sogn i 1790-
erne og Klejtrup Sogn i 1870erne. Der kan ganske vist paa-
vises *Forskelligheder*, der har anden Aarsag end den geo-
grafiske — at de ligger paa modsatte Sider af Viborg. Men
disse *Forskelligheder* fører ikke ud over den Ramme, som Bøn-

dørnes egen Kultur havde afstukket og som deres naturlige Væsen kunde udfylde. De er blot Produkter af en „Bevægelse“, som nu engang aldrig helt gaar i Staa, men idelig maa foregaa, fordi Mennesker stadig higer efter det, de kalder Forbedring, men som i mange Tilfælde ikke viser sig at være andet end *Forandring*, og som Historien saa plejer at kalde med det mere høflige Ord: *Udvikling*.

Men anden Forskel var der i Virkeligheden ikke mellem Blichers Vium og min første Ungdoms Klejtrup.

At skildre 70ernes Klejtrup vil derfor synes mig være at skildre et Afslutningsstadium i den Bondekultur, som efter de politiske Stormes Udrasen ikke er mere, og da ingen andre har interesseret sig for Opgaven, saa vover jeg Forsøget med de efterfølgende Blade, i Haab om derved at yde et — om end saare beskedent — Bidrag til midtjydsk Bondelivs Historie og Psykologi.

Hvis Billedet skulde være fuldstændigt, burde hver Linje naturligvis være ført op til ind i 90erne eller muligvis ind i det 20de Aarhundredes første Aarti — for at Dokumenteringen af de mellemliggende Aars revolutionære Karakter kunde blive gennemført. Men dels vilde derved Bogen svulme op over det Omfang, som Tidens boglige Interesse kan bære, dels er det min Hovedopgave at give den gamle Tids Karakter saa fyldig som mulig (saa *kan* Nutiden jo selv sammenligne) og dels nærer jeg et stille Haab om under en eller anden Form at faa en Fortsættelse angaaende selve Revolutionsprocessen. — — —

Om det Stof, der her er behandlet, kan ingen bedre end jeg indse Mangelfuldheden: navnlig forsaavidt som man ved disse Blade vil forbinde Forestillingen om en virkelig „Topografi“. Men det stod mig straks klart, at jeg hellere maatte lade den Sten ligge, jeg ikke kunde løfte, end at gøre et

Forsøg, der maatte mislykkes. Jeg har derfor udeladt adskillige Afsnit, som mange vilde finde nødvendige i Sammenhængen, og gaaet lettere hen over andre Emner, som kun særlig uddannede Fagmænd kan levere fuldstændig. Min Trøst har været den, at alt dette i sidste Instans falder udenfor Bogens Plan og Hensigt. Eksempelvis kan jeg nævne, at Sognets geologiske, meteorologiske og botaniske Ejendommeligheder naturligvis kun højst uegentligt berører den gamle folkelige Bondekultur eller dens Opløsning, og at disse Emner dels hører hjemme i Specialværker og dels vilde tage uforholdsmæssig megen Plads, om de skulde behandles tilfredsstillende. —

Til Slutning har jeg et Par Bemærkninger at gøre angaaende Bogens Form. Denne har i nogen Grad været bestemt af den Omstændighed, at den første Udgave af disse Skildringer er bleven til med Mellemrum som Artikler til et periodisk Tidsskrift med en jævn folkelig Læsekreds, og at Fremstillingen derfor tog Sigte paa et Publikum uden andre Forudsætninger end den at kunne læse dansk.

Skønt jeg i denne kritisk gennemgaaede Udgave har forandret, strøget, udvidet og tilføjet ikke saa lidt for at faa noget fastere Plan og større Enhed og Sammenhæng i Arbejdet, saa har jeg dog ikke derved følt mig foranlediget til at ændre den oprindelige Form, bl. a. fordi jeg ikke kan anerkende Nødvendigheden af, at hvad der offentliggøres i Bogform, skal være mindre let læselig end det, der skrives i vore Ugeblade og Tidsskrifter. Og som det oprindelig var min Hensigt at skrive, saa de jævne Læsere kunde forstaa det, saaledes er dette Formaal ogsaa bibeholdt ved Udgivelsen af de samlede Artikler.

Det turde maaske være uforødent, men for en Sikkerheds Skyld bør jeg maaske dog udtrykkelig bemærke det, at de

efterfølgende Blade kun i meget ringe Grad støtter sig til andre Forfatteres Arbejder. Det er alene begrundet i den Omstændighed, at der praktisk intet foreligger trykt til Qp-lysning om det Sogn, jeg behandler, men desuden var det ikke min Hensigt at skrive noget, man kan læse andre Steder. I saa Fald vilde jeg anse mit Arbejde for overflødigt.

Naturligvis har jeg til Kontrol af min Hukommelse benyttet enkelte trykte Fremstillinger, navnlig hvad der angaar Aarstal og Statistik. Men den væsentligste Støtte har jeg haft i ældre nulevende Menneskers Erindringer fra Sognet, og i Særdeleshed har jeg haft megen Hjælp og forstaaende Støtte af min Faster, Enkefru *Sofie Vammen* i Klejtrup, som er født der og har levet hele sit Liv indenfor Sognets Grænser og derfor er dybt fortrolig med hele dets Kultur, Sæder og Skikke. Til hende retter jeg herved min oprigtigste Tak.

S. V.

Første Afsnit

S o g n e t

Sognets almindelige Karakter.

Amtsgrænserne er en forholdsvis ny administrativ Deling af Landet, og der er lavet om paa dem mange Gange, inden de nu synes at være falden i Leje efter den store Omregulering i 1794. Naar det derfor oplyses, at Klejtrup hører under Rinds Herred og Viborg Amt, saa betyder det ikke nær saa meget som den Omstændighed, at Rinds Herred i gamle Dage hørte under *Himmer Syssel*, og at Klejtrup Sogn grænsede op til *Ommer Syssel* mod Øst, hvor Klejtrup Sø og Mølleaa dannede Grænse.

Thi denne gamle Folkegrænse betød meget mere end en administrativ Grænse. Det var tillige en *Sproggrænse*, for saa vidt som der var tydelig Forskel i Dialekten paa den ene og paa den anden Side af denne Sø og Mølleaa (der forresten ikke var andet end en Bæk, som man kunde vade over, og naar Vandmøllen stod og Stigbordet var lukket, kunde gaa tørskoet over). Og den gamle Sysselgrænse var endelig et Skel i Folkekarakter. Øst for Grænsen boede Østjyder med deres tydelige Ejendommelighed i Udtale og Klædedragt og Livsvaner — Vest for Midtjyder med deres Ejendommeligheder.

Klejtrup Sogn hører altsaa fra gammel Tid til *Kimbrerne*, og mine Sognebørns Forfædre har formodentlig deltaget i „Kimbrernes Tog“.

Sognet var — i Mødsætning til Nabosognet paa den anden Side Aaen — blottet for Skov i 70erne, d. v. s. i min Barndom. Vi havde ikke anden Trævækst end *Krat*, hvorved vi forstod noget sølle forkrøblet Egepurl, der endda var begrænset til en enkelt Gaards, *Sjørringgaards* Ejendom. Dog var der et lille Stykke deraf, hvorpaa Træerne var saa høje, at der kunde holdes politiske Møder og Grundlovsfester (i Begyndelsen af 80erne). Skulde vi i Skoven, maatte vi over paa den anden Side af Møllebækken og *Skals Aa* — til *Lindum Skov*, der hører under *Stamhuset Tjele*. Men i Skoven kom vi i 70erne kun, naar der var Skovauktion, og saa en sjælden Gang i Blaabærtiden.

Derimod bar de talrige Tørvemoser i Sognet Vidnesbyrd om, at der tidligere havde været store Træer i Egnen. Til min Faders Husmandslod i Sognet hørte en saadan Tørvemose paa en lille halv Tønde Land, og deri forekom hvert Aar ved Tørvegravningen mægtige, stjerneformede Trærødder, vistnok af Rødgran, som var saa harpiksholdigé, at de kunde brænde som Væger, naar Lagene spaltedes ud i smalle Spaaner.

Enkelte Graner, som var plantet ved Mosen mange Aar før, førte en fortvivlet Kamp for Tilværelsen, naar Rødderne naaede ned til den haarde, jernholdige Grusal, der laa under Mose- og Muldlaget i Mosens Udkanter.

Hele Sognet udgjorde noget over 5000 Tønder

Land, hvoraf Sjettedelen (efter Traps Beskrivelse i 1875) var Hede — omtrent ligelig fordelt mellem Klejtrup og de til Sognet hørende mindre Landsbyer med spredt Bebyggelse: Hærup, Fristrup og Hejring, samt de to Skaarupgaarde, Dremstrupgaard, Flemgaard og Kristinelund. Disse Navne betyder intet i Retning af Herregaaarde og Proprietærgaaarde — det var bare større Bøndergaarde, som var rykket udenfor Landsbyen, tildels fordi de saa bedre kunde komme over deres vidtstrakte Ejendom af Lyngbakker og Kærstrækninger.

Hvad der ikke var lynggroet eller henlaa i et halvt Morads af surt og sumpet, knoldet Kær, var for Størstedelen sandet Agerjord, hvis Frugtbarhed var betinget af en fugtig Sommer og et ikke altfor blæsende Foraar. Jeg har ofte set Foraarsstormene rejse en uigennemsigtig Taage af Sandfog langs de højtliggende Agre, efter at Foraarsæden var saæet. Mange Gange maatte der saaes paany efter en saadan Omgang, men hvis Vindretningen stod lidt paa skraa over Markerne, blev Byg og Havre blandet sammen, og det var der ikke noget at gøre ved.

Læplantningen var endnu ikke hverken anvendt eller kendt i denne Egn, og Kreaturholdet var saa ringe i Forhold til de store Arealer, at Jorden endnu ikke kunde faa den Gødning, som senere blev en kraftig Assurance mod de tørre Somre.

Landbruget blev drevet paa den Maade, at hver Mark var inddelt i 8—9 Skifter, hvoraf stadig de fire henlaa til Græs — *Jorden skulde hvile sig*. Det ældste Skifte blev brakket om Sommeren og

tilsaaet med Rug om Efteraaret omkring Mikkelsdag, derefter saaedes Byg, Kartoffler eller Havre (hvortil der blev gødet med Staldgødning), næste Aar igen Havre eller Blandingssæd, og sluttelig „Kløverhavre“ (d. v. s. Havre med Græsfrø). Men saa var Havren ogsaa bleven saa stumpet, at den mange Steder knapt nok kunde mejes, end sige bindes i Neg. I Bunden groede paa de sandede Jorder Spergel („Paj“), som dog gav noget Foder til Vinteren.

Kvægavlen var for Ungkreaturet Løsdrift i Kørene hele Sommeren igennem. Malkekøerne tøjredes paa Græsmarkerne eller i Tofter og Hedebakker, hvor der var lidt frisk Lyng. Mælkeproduktionen var derfor kun lille, og Smør blev kun køret til eget Forbrug, dog blev der solgt ganske lidt i Sommertiden, naar Køernes Malkeevne var paa det højeste, Ogsaa Hestene levede væsentlig paa Græsmarkerne, men fik dog en Bid Havrefoder i Stalden, naar Arbejdstiden var inde.

Faareavlen var endnu den Gang ret betydelig. 30—50 Faar regnedes almindelig til hver Gaard paa 6—8 Tdr. Hartkorn. Det var ikke blot til Sul, man havde dem, men nok saa meget for Uldens Skyld. Herom senere i en anden Forbindelse.

Svineavlen var kun til eget Forbrug, til Gaardens Saltkar, men Flæsk udgjorde ogsaa Hovedbestanddelen af Suleføden sammen med Faarekød.

Det vil heraf ses, at Klejtrup Sogn var et mager Sogn i min Barndom. Sand og Lyng skaber ikke fede Bønder, og selv om Engene hjalp godt til Vinterfoder og Efteraarsgræsning, saa var det

alligevel nødvendigt at holde godt Hus med Straa og Hø.

Lyngen bødede meget paa Agrenes Fattigdom. Af den lange Lyng fik man en væsentlig Del af Brændslet. Med Lyng hededes Bagerovnene, naar den maanedlige Bagning foregik. Hver nok saa ringe Hytte havde sin Bagerovn, og mere end en Gang om Maaneden blev der ikke bagt.

Men dernæst lavedes den meste Mad ved Fyring med Lyng under Gryden, som stod paa Trefoden paa Ildstedet under den aabne Skorsten. Tørv — Skudtørv og Hedetørv — anvendtes kun, naar der skulde fyres i længere Tid. Og saadan langt, tykstillet Lyng, som er rigtig knastørt, varmer kolossalt. I en lynende *Fart* kunde en Kone faa Kaffekedlen paa Snur, hvis der kom uventede Fremmede.

Fremdeles brugtes der udelukkende Lyng til Strøelse under Svin og Kreaturer, men saa skulde det naturligvis være kort, tæt Lyng med rigeligt Mos i. Og saa brugtes saadan mosset Lyng ogsaa til Foder for Faar og Ungkreaturer. Den eneste Halm, der brugtes til Strøelse, var den gamle, afrevne Tækkehalm — som dog kun blev revet af, naar der havde været et godt Rughalmsaar, saa der var Raad til at forny det mest medtagne Stykke Tag paa et Hus.

Med andre Ord — ingen forstandig Gaardmand vilde den Gang undvære sit Stykke Hede eller sine Lyngbakker. Det betød næsten ligesaa meget for ham som Tørveskær, hvorfra Kakkelovnen om Vinteren fik sin Ilding. Og det var godt at have

Lyngen at falde tilbage paa, hvis Høsten skulde slaa fejl.

Men var Lyngen den værdifulde Hjælp for Gaardmanden, saa var den ligefrem uundværlig for Smaafolk, thi foruden alt, hvad Lyng kunde bruges til i Gaardene, kunde Smaafolk ogsaa dermed tække deres Huse, naar Lyngen blev plukket („Pluklyng“) og sorteret i Neg. Og naar det blev lagt paa med Forstand, saa var det overordentlig holdbart og lunt. Og der var ingen Gaardmand, som nægtede Smaafolk at plukke al den Lyng, de vilde, i hans Hede.

Endelig kom dertil, at Lynghederne og Lyngbakkerne indeholdt Værdier paa mange andre Maader. Af „Pluklyng“ bandt vi Koste til Fejning i Stald og paa Gaardsplads. Og af Revlingris, som fandtes i Mængder overalt mellem Lyngen, bandt de særlig kunstfærdige Folk finere Koste til Lader og Lo og Stuegulv (som den Gang var af ættet og stampet Ler).

Mest Værdi for Smaafolk havde dog Lynghederne — og jeg tænker her særlig paa Fristrup og Hejring Hede — paa Grund af deres Rigdom paa Tyttebær, ved hvis Plukning i September og Oktober mangan børnerig Familie kunde tjene sig en god Skilling, skønt de den Gang kun betaltes med 3—4—5, et sjældent Aar 6 Øre pr. Pund — leveret paa Torvet i Hobro.

Jeg har selv sammen med min Søster fulgt Moder ud paa de store Heder mellem Skaarupgaardene, Fristrup og Nabosognet Roum, og det var herlige Dage saadanne klare Septembere dage, naar vi laa ude under den blaa Himmel og spiste vor

Knapostemad med Sortebær eller Tyttebær eller
— som en Lækkerbisen — Blaabær til Dessert.

— — —

Naar den Fremmede første Gang kom til Klejtrup, vilde han i de fleste Tilfælde komme Øster fra. Nærmeste Jernbanestation var i den Tid, her tales om, *Onsild*, mellem Randers og Hobro, og nærmeste Købstad var *Hobro*, hvor Sognet ogsaa havde sin retslige Øvrighed, Herredskontoret for Rinds Herred.

Naar Vognen var naaet frem ad sandede og bakkede Veje gennem *Nørre Onsild*, forbi Herregaarden *Trinderup* til højre (bekendt bl. a. fra Marie Grubbes tragiske Historie) og Trinderups forkrøblede Krat paa Landevejens venstre Side, og naaede op paa et af Egnens højeste Punkter, *Hvornum Bavnehøj* (169 Fod over Havet), har man først Hvornum Landsby og Kirke nedenfor sig, med Klejtrup Sø som Baggrund. Paa den anden Side ses Klejtrup Kirke, spejlende sig i den samme Sø, der altsaa ligger i Skellet mellem de to Landsbyer, Sogne, Herreder, Amter, og — som før nævnt — i ældre Tid mellem Himmer og Ommer Sysler.

I 1870erne saa det Landskab, som vi har for os mod Vest, naar vi gør Holdt paa Hvornum Bavnehøje (Hwunumhøww, som de hedder i Egnens Sprog) fattigt og forblæst ud. Mørke Lyngbakker dominerede Landskabet. Mellem disse krøb sandede Veje og gemte sig, sandede Agre med sparsom Græs- og Kornvækst. Huse og Gaarde laa hist og her med forrevet Tag og farveløse Mure. Kort

sagt — det første Indtryk af Egnen var lidet opmuntrende for den Fremmede.

Herfra gaar Vejen ned ad Bakke mod Hvornum, hvor der ved nærmere Eftersyn viste sig at være en Del gamle Frugthaver omkring Husene, og hvor der var grønt og frodigt omkring Gadekæret. Vejen svinger mod Sydvest ned langs Klejtrup Sø, forbi en høj Banke, som Folk kalder *Brattingsborg*, men som Generalstaben har kaldt Bratbjerg.

Herfra troede vi, der gik en underjordisk eller undersøisk Gang (altsaa under Søen) over til Borgruinen paa Klejtrup-Siden. I en Bue Syd om Søen svinger Landevejen endelig mod Vest ind over en spartansk Bro ved den gamle *Klejtrup Vandmølle*, som er Sognets Grænse mod Øst, og saa er vi naaet til Sognebyen, der ligger i en Dalsænkning ved Søen — Himmerlands sydøstligste Landsby.

Omtrent midt i denne Dal skyder en Højderyg sig ud mod Søen, og paa dennes yderste østlige Ende ligger Kirken, en gammel Kampestens Bygning med firkantet Taarn som jyske Landsbykirker er flest. Men vi kommer siden indenfor en Helligdag og ser, hvordan det ser ud, og hvorledes det gaar til.

Et godt Bøsseskud nærmere Søen ligger *det gamle Voldsted*, som har været mange Rejsendes Maal og stadig tælles blandt Landets bedst bevarede Voldsteder.

Det bestaar af to meget skarpt afgrænsede Forhøjninger med bratte Skrænter ned mod Siderne, hvorpaa der gror Græs, men der mærkes næsten overalt, at der er Murværk under, saa det holder

sig godt mod Tidens gnavende Tand, skønt der ikke hverken holdes Vagt over det eller værnes om det paa særlig Maade. Det har jo i mange Aar været fredet, men det er tilgængeligt for alle og enhver, og er delvis Legeplads for Byens Ungdom, uden at det synes at lide Men deraf.

Hvorledes den middelalderlige Borg har set ud, savnes alle Efterretninger om,*) og det er vanskeligt at tænke sig Forbindelsen mellem de to Forhøjninger, da Bunden af Gravene mellem dem nu ligger betydeligt over den højeste Vandstand i Søen. Derimod er det sandsynligt, at hele det Parti, som ligger derude, i sin Tid har været omgivet af Vand, saa de nuværende Grave har været Voldgrave om den gamle Borg.

Mangfoldige er de historiske Sagn, som i gamle Skrifter henlægges til dette Sted. Her skal saaledes *Kong Niels' Søn Inge* have opholdt sig i Aaret 1121, da hans Hest slog ham af og traadte ham ihjel. Navne som *Henrik Skatelaar*, *Prins Buris*, *Niels Ebbesen*, *Skipper Clement* og mange andre er henført til den tavse Ruin — men intet synes paalideligt oplyst, og kan maaske heller ikke oplyses nu.

Befolkningen vidste i den Tid, jeg her taler om — 70erne i forrige Aarhundrede — intet om, hvilke Sagn, der knyttede sig dertil. Kun en enkelt Mand — Lærer *Vammen* — opkaldte sin Datter efter Niels Ebbesens Frue, fordi *Fru Jutta* formentlig havde været paa Borgen i de Dage, da Ridder Niels gjorde op med de holstenske Brandskattere.

*) Se: Emil Madsens Afhandling: Saml. til jydsk Historie. 3. R. V.

Den jævne Mand vidste om intet andet at sige, end at der nok havde boet „*en gammel Konge*“ paa Stedet, og *Suhm* omtaler ogsaa godt nok Kong *Niels* i Klejtrup.

Maaske vil vor Rejsende mene, at det er et mager Udbytte, han har faaet ud af sin Klejtruptur. Nogle Splinter af gamle Mursten paa Voldstedet kunde han den Gang dog altid faa med sig derfra, og hvis han havde Mod til at opholde sig derude en sen Aften, vilde han nok have mødt Genfærd fra gamle Dage, og drømt om Tider, da Klejtrup var et jydsk Centrum i Danmarks Historie.

Klejtrup er ene om sit Navn i Jylland og vil derfor ikke lettelig blive forvekslet med andre, men mangfoldige er de Steder, hvor man fejlagtigt ser det stavet „*Kleistrup*“.

Hvis vi saa paatager os at vise den Fremmede Sognet i hele dets Udstrækning, saa vil en Vandring som følgende være mest oplysende, om end ikke den mageligste.

Midt i Klejtrup By samles alle Veje fra Sognets forskellige Dele. Vi vælger en sandet Markvej mod Syd, bag om den gamle Vandmølle, langs Foden af høje Lyngbakker, og i Kanten af gamle Enge og Knoldekær, der begrænses af Klejtrup Møllebæk, som løber ud i *Skals Aa*.

Paa en Vandring i denne Retning passerer vi et Sted, der hedder „*Under Bjergene*“, og som hører til Landsbyen *Hærup* i Sognets sydligste Del. Vilde Bakkepartier med nøgne Lyngskrænter, hvori hist og her Hyrdedrenge har gravet sig Huler til Læ mod Regn og Storm, rislende Bække gennem

smalle, stedsegrønne Engstrimler i snævre Dale, dybe Hulveje, ad hvilke Høet fra Engene langs Aaens bugtede Løb møjsommeligt og langsomt slæbes hjem paa knirkende Vognhjul — — — saaledes veksler Billederne paa Vandringsen mellem Lyng og Pors, Katteskæg og Siv.

Hinsides Aaen ligger *Lindum* og *Bigum* Skove, tilhørende Stamhuset *Tjele*, hvis Hovedbygning skimtes mod Syd bag Vammen Kirke, naar vi kravler op paa en af Hærupgaardenes vældige Bakkeknuder indenfor Kærene.

Paa denne Vandring ender vi ved *Hærup Sø* — en den Gang langagtig, smal Sø af ringe Dybde, som — nu næsten indtørret — ligger i Sogneskallet mod Sydvest, og som dels har Navn efter den lille Landsby *Hærup*, dels efter *Øris*, som ejer Halvdelen af Søen Vest for.

Følger vi Søbredden under Hærupgaardenes Bjerger, hvoraf det højeste her er paa 132 Fod, kommer vi nedenunder og hjem til Hærup — en ejendommelig Landsby, der ligger nede i en Dal, saa den i snefygende Vintre maatte grave sig selv ud for at komme i Forbindelse med Omverdenen. Ovenfor er det flade Højland, hvor Snefog og Storm har frit Spillerum, og alt, hvad der kan fyges med, væltes herved over Hovedet paa Dalens Beboere.

Gaar vi op gennem Byen og tager Vejen mellem Lyngbakker mod Nord, kommer vi til Amtsvejen, der fører i nogenlunde lige Linje mod Sydvest ad Viborg til.

Men saa er vi altsaa kommen *ovenpaa* og kan

overskue Sognet, naar vi følger en Markvej fra Amtsvejen Nord paa til *Skaarupgaardene*, to Tvillinggaarde, der oprindeligt var fire, og som efter Sagnet stod i en vis tidligere Forbindelse med Borgen i Klejtrup. Ved disse Gaarde ligger flere mægtige Kæmpehøje, som nu er bleven fredet ved Nationalmusæets Udsending. Lad os bestige den højeste af dem og vi er godt halvandet Hundrede Fod over Havfladen.

Hvilken Udsigt har — eller *havde* — vi ikke derfra ud over den jyske Jord! Længst mod Sydvest øjner vi i klart Vejr Viborg Domkirkes Tvillingtaarne. Mod Syd dukker Tjeles Hovedbygning frem mellem Skovpartierne. Mod Sydøst Lindum Skov. Mod Øst skimtes Egnene ned ad Randerskanten, med Dampen fra Togene under Onsild Bakker i Forgrunden, og ved vor Fod blinker Klejtrup Sø, som vi gik ud fra. Mod Nord fortaber Sognets Hede sig i Nabosognene *Hvilsoms* og *Brøndums* Heder med deres Rækker af Kæmpehøje, og mod Nordvest og Vest ser vi ned over *Roum*, *Tostrup*, *Mølstrup*, *Skals* og *Løvel*. Utallige er de Kæmpehøje, der herfra kan iagttages — eller *kunde* iagttages. Siden er Udsigten begrænset af Plantninger.

Men vi skal blot kaste et Blik ud til Siderne for at blive klog paa, hvor vi befinder os. Vi er hverken i Tjele, hvor *Marie Grubbe* og *den skotske Kvinde* gav Digterne Stof til Berømmelse, eller i Løvel, hvor *Steen Blicher* i sin Tid traf sin Helt „*Bette-Fanden*“, eller paa nogen anden af Digterne besunget og stedfæstet Plet. Vi er bare i Klejtrup Sogn, som kun *Ingemann* har gæstet med sin Fan-

tasi — „Prins Otto af Danmark“. Og vi følger ikke Fantasien, men den virkelige Verdens sandede og trælse Veje.

Indenfor vor Synskreds ser vi nærmest mod Nord Landsbyen *Fristrup* og ved den nordlige Ende af Klejtrup Sø ligger *Hejring*, som dog i Egnens Folkepoesi har faaet en vis Klang i de ældres Øre, fordi en digterisk begavet Kvinde i Egnen skrev et Epos om en ulykkelig Hændelse med en Skytte, der blev dræbt ved et Vaadeskud, og hvis Lig blev fundet formedelst hans trofaste Hund „Gravmand“, der løb hjem og paa sin Maade gav de efterlevende Besked. Nogle Strofer angiver Stemningen i Hedelandskabet:

„Paa Hejring sorte Hede, en liden Hytte laa“. — — —

„Der blev den Jæger funden, der laa han og var død“.

Min Fader sang denne Vise med sin spinkle Gammelmandsrøst, naar han mindedes sin Ungdoms poetiske Begivenheder, og min Moder fortalte mig om Digterinden, den gamle Forpagterkone, som hun havde kendt i sine unge Dage.

Befolkningsforhold.

Jeg har i de foregaaende Linjer søgt at give et friere Billede af Sognets Natur og Karakter, end det vel strengt taget er tilladeligt for en Topograf. Men jeg tør maaske antage, at Læserne derved har faaet en Forestilling om de Vilkaar og Naturforhold, hvorunder mine Sognefæller levede for et halvt Hundrede Aar tilbage. Der er i hvert

Fald intet i dette løse Rids, som ikke er i nøje Overensstemmelse med Virkeligheden. Graa og farveløs var Sognet, fattigt og beskedent var Livsvilkaarene for dets Beboere, nøgent og forblæst (*forføget* kunde jeg sige) var Landskabet.

Omtrent Sjettedelen var Hede, siger Trap i sin Beskrivelse fra 70ernes første Halvdel — jeg har Indtryk af, at Lyngen i Virkeligheden beherskede meget mere af Sognets godt 5000 Tønder Land.

Paa dette Areal levede knapt 400 Mennesker, fordelt paa 36 Gaarde, 30 Huse med Jord og 14 uden Jord. Lægger vi alle disse Hjem sammen, faar vi 70 Bondehjem (hvori dog er indbefattet to Skolelærerfamiljer og et Par Landhandlere) med gennemsnitligt knapt 6 Personer i hvert. Da Gaardene var ret store i Henseende til Areal, og der var forholdsvis mange Tjenestefolk til at drive Landbrug den Gang, var der altsaa ikke store Børneflokke i Gennemsnit. Gaardmandshjemmene havde sjældnen mere end to-tre Børn, medens til Gengæld en fattig Husmand og Landarbejder naaede op paa 13 levende Børn, medens han drev sin Hedelod op til et mønsterværdigt Husmandsbrug.

Da der altsaa var 5000 Tdr. Land til Raadighed for 400 Mennesker, vil det sige, at hvert levende Individ kunde faa godt 12 Tdr. Land for sig, hvilket er saa meget, som hvad der i vore Dage regnes til et Husmandsbrug stort nok til at forsørge en hel Familie.

Klejtrup Sogn, der for fire Aar siden blev en selvstændig Kommune, hørte den Gang sammen med *Hersom* og *Bjerregrav* og har endnu Præst

tilfælles med disse to Sogne. Det er omtrent lige-saa stort som de to andre tilsammen, men havde i 70'ernes Begyndelse godt 100 Beboere færre end de to andre. Klejtrup var altsaa det svagest befolkede Sogn.

Men naar Trap i 1875 angiver de to Anneks-sognes Hedeareal ligeledes til ca. en Sjettedel, saa kan jeg med mit Lokalkendskab til Egnen sige, at det maa være taget paa Slump for hele Kommunen tilsammen, thi ikke blot ved jeg, at Hersom og Bjerregrav kun havde forholdsvis ringe Hedeareal, men Generalstabens Kort fra Opmaalingerne i 1870—79 bekræfter desuden min Opfattelse.

Altsaa: *Klejtrup Sogns ringe Befolkning hænger sammen med Lyngens forholdsvis store Herredømme i Sognet.* Jeg vil antage, at den Angivelse, der gælder for hele Rinds Herred, nemlig at „*over Halvdelen af Herredet er Hede*“ paa det nærmeste havde Gyldighed for Klejtrup Sogn paa den Tid, her er Tale om.

Her fandt man da i 70'erne en Hedeegn, der paa den ene Side var et gyldigt Udtryk for en fattig Egns Livsvilkaar og paa den anden Side alligevel var saa meget Agerdyrkere, at den i nogen Grad afveg fra Alhedens Bønder, og disses særlige „Lyngtilværelse“.

Bebyggelsen.

Bebyggelsen i Klejtrup Sogn var i 70'erne endnu af den gamle spartanske Karakter, men den svarede forsaavidt godt til Naturforholdene, som der

ikke var nogen Art af Luksus, hverken ude eller inde.

De fleste Bygninger var Bindingsværk, hvortil Egetømmeret sagtens var hentet fra Lindum Skov, men i Aarene forud var man forøvrigt begyndt at mure Udhusene op af de Kampesten, som fandtes i rigelig Mængde omkring paa Markerne og i gamle Stendiger. Tømmer til Bindingsværk var langt fra den billigste Byggemaade, men den var nedarvet fra Fædrene og var lettere at vedligeholde uden Haandværkerhjælp. Naar det, som sjælden skete, at en Gaard skulde bygges om (det skete praktisk talt den Gang kun efter Ildsvaade), saa gik man altsaa over til Kampestensmure for Udhusenes Vedkommende. Det blev tykke Mure, thi for at spare paa Stenhuggerarbejde, brugte man i videst mulig Udstrækning Stenene i den Form, de fandtes.

Opmuringen skete i Ler, som var det billigste Materiale, og saa blev der fuget mellem Stenene udvendig med Kalk. Disse uregelmæssige Fuger blev af mange hvidtede om Foraaret, medens de forskelligt farvede Kampesten beholdt deres Naturfarve. Derved kunde et saadant Hus komme til at se helt pynteligt ud i sin Brogethed.

Stuehusene var som Regel af Bindingsværk, men hvis det skete, at der skulde bygges nyt, benyttede de fleste brændte Mursten fra en Teglovn, der laa i Neder-Hvornum, altsaa paa den anden Side af Amtsgrænsen. Smaafolk byggede dog deres Huse af raa Kampesten.

Alle Skillerum blev derimod opbygget af soltørrede Lersten, som enhver lavede til sit eget Forbrug, idet Leret blev hentet fra en af Sognets

Lergrave og æltet af Stude i en dertil indrettet rund Udgravning i Byggepladsens Nærhed. Man laante saa en Stenform fra den, der vidstes at have bekostet en saadan — som man i det hele taget i videst mulig Udstrækning *laante sig frem*. Enhver havde jo altid noget at gøre Gengæld med, om ikke med andet saa med Skovl eller Greb.

Saadanne Lerstensskillerum blev selvfølgelig ogsaa muret i Ler, men blev dog i Reglen i Stuehuset optrukne og pudset i Kalk. Det hængte ikke altid lige godt ved, navnlig hvis Pudsningen blev foretaget, inden Leret var fuldstændig tørt. Det maa dog bemærkes, at der til Skillerum i Udhuse altid og kun anvendtes Ler, men det var ikke altid ubetinget Økonomi, thi hvor Kreaturerne kunde komme til, gnavede eller slikkede de saadanne Mure op, og Hornkvæg morede sig med at bore Hornene ind i Lervæggene, hvorfor man maatte beklæde dem med Brædder til Beskyttelse.

Tagene var overalt af Straa eller Lyng, eller — for de Gaardes Vedkommende, som havde Adgang dertil — Rør. Dette Materiale var brandfarligt, men det tog sig egentlig smukt ud i Landskabet — fordi det lignede Omgivelserne.

Udvendig set spillede *Skorstenene* en ret stor Rolle, som en Slags Maalestok for Ejerens sociale Stilling i Sognet.

At ethvert Hus havde een Skorsten, var der ikke noget at sige til — det var nu engang en Nødvendighed — skønt der jo kunde være megen Forskel paa en forfalden Skorstenspipe i Tagmønningen og en sirlig bygget Skorsten. Men en Husmand

vogtede sig ogsaa for at flotte sig med mere end en, ligesom en jævn almindelig Gaardmand holdt sig til to. Tre Skorstene paa et Stuehus ansaa man som et Tegn paa, at Ejeren enten var eller ogsaa mente at være af en højere Rang, en Slags „Proprietær“. Og dette Ord var mellem jævne Bønder paa Grænsen af et Skældsord.

I min Barndom sagde man i Sognet, at der, hvor der kun var en Skorsten, var Konen i Huset kun *Kone*, men naar der var to (hvor der kun hørte een til) var Konen *Madam*, og hvis der var tre (hvor altsaa to kunde gøre det af), betød det, at Konen vilde være *Fru*.

Dette, som vel var ment som en Vittighed, var Udtryk for Egnens Ængstelse for at give sig ud for mere end man kunde svare til. Hellere vilde man tage sig mere beskeden ud end strengt nødvendigt. Men det havde ogsaa sin Grund i en vis Økonomi, idet Skatteligningen den Gang blev lagt efter „Formue og Lejlighed“ og „Lejlighed“ indbefattede mange Ting, deriblandt ogsaa hvad man gav sig ud for. En Gaard med tre Skorstene var en Slags Maalestok, for hvad Ejeren havde Raad til.

Hjemmene inden Døre.

Naar man gennem Hovedindgangsdøren (Yderdøren) kom ind i Forstuen, som almindelig hed „Gangen“, traadte man i Reglen paa Brosten, d.v.s. smaa og større Natursten, runde og flade imellem hinanden. Det var praktisk — saa kunde man altid høre, naar der kom nogen. Herude hængte det fi-

ner Seletøj, den nyeste Kørepisk, Mandens Kørekavaj og Fodposen, saafremt en saadan fandtes. Den begyndte at blive indført i 70'erne.

Herfra førte almindeligvis Dør ind til Storstuen, der altid laa i den ene Ende af Stuehuset modsat Bryggerset i den anden Ende. Stuehuset blev altid lagt „solret“, d. v. s. i Retningen Øst—Vest, saa Solen stod lige ind i Stuen, naar Klokken var 12.

I *Storstuen* stod langs Væggene: Dragkister, Klædeskabe, Standkister (almindelig kaldt „Halvkister“) og — hvis de fandtes — Kommoder. (De sidste var ikke almindelige i 70'ernes Begyndelse, men begyndte at faa Indpas den Gang). Her fandtes ingen Kakkellovn, da den aldrig benyttedes til Opholdssted, men kun til Dans og Spisning ved Gilder og Begravelser samt til Opbevaring af Lig ved Dødsfald til Begravelsesdagen.

Gangen optog imidlertid ikke mere end den ene Halvdel af Husets Bredde. I den anden Halvdel kunde der være et Kammer til Aftægtsfolk eller andet Brug, men dertil var saa Indgangen fra Dagligstuen, til hvilken Døren førte fra Gangen modsat Storstuedøren.

Dørlaasene, var endnu paa dette Tidspunkt almindeligvis hjemmesmeddede *Klinkefald* — en Jernskinne, fastgjort med Søm gennem et Hul i den ene Ende inde paa Døren, og hvis anden Ende faldt ned i en Hage i Dørkarmen. Udvendig fra løftede man Skinnen op af Hagen ved at tage fat i et smeddet Øre, indvendig fra løftedes den ved Hjælp af en kortere Jernskinne, „Klinken“, som blev stukket gennem et Hul i Døren under Klinke-

faldet. Indvendig fra kunde Udgangen altsaa spærres ved at tage „Klinken“ bort, men skulde Døren laases for de udefra kommende, saa anvendtes der en Jernkrog — man „krogede Døren“ indvendig.

Indenfor Døren laa en bred, flad Sten til at modstaa Sliddet. Gulvet var almindeligvis af stampet Ler, bestrøet med Sand, og blev let slidt foran Dørene. Derfor laa der saadan flad Sten foran alle Dørene.

Langs den Side af Stuen, hvor Vinduerne var, fandtes den lange, faste Træbænk med Ryglæn — almindeligvis malet grønt, rødt eller blaåt, somme Steder var Ryglænet udskaaret eller malet med to Farver, hvoraf da den røde altid var den ene.

Foran Bænken stod det lange Bord med hvidskuret Plade og malede Ben (i Reglen Krydsben). Under Pladen en bred, dyb Bordskuffe, hvori Spiseredskaberne blev opbevarede (efter at Skikken med at stikke Skeerne op under Bjælken i en Læderøsken var bortfalden). Paa Bordet stod altid, Vinter og Sommer, Dag og Nat en Ølkande af Træ, „Stovvet“, med dagligt Øl, hvoraf Gaardens Folk gik ind og drak, naar de arbejdede hjemme (var de i Mark, Eng eller Tørvemose, førtes Øllet med i en stor Lerdunk — „Munken“).

I Bænkekrogen ved Bordenden fandtes i Reglen et Aflukke (indbygget i Bænkens Ryglæn) til Stueuhrets Perpendikel og Lodder. I 70'erne var Uhrene almindelig med løse Lodder og frit svingende Perpendikel, en lysegul, malet Skive med Bue foroven (omtrent i samme Form som et romansk Kirkevindue) og med paamalede røde Roser. Enkelte Steder

i Antikvitetshandeler i København ses de endnu. De afløstes i disse Aar af lukkede, firkantede Kasser (omtrent 24×15 Tommer) med spraglet malet Glaslaage. Man kaldte dem „amerikanske“ Stueuhre.

I Vinduerne (hvoraf ingen eller højst et kunde aabnes med Hængsel) fandtes nogle faa Potteplanter, almindeligst var en Art Aloë, som kaldtes *Simperfi*, som er god mod Brandsaar, og en Slags stærkt duftende Bladplante med spættede, posede Blomster, der gik under Navnet *Casselarier*.

Paa Væggen over nederste Bordende kunde der hænge en eller flere Ligkranse af sorte og hvide Glasperler i en Kasse med Glaslaag. Midt i Kranzen var da gerne anbragt et Ligvers. Havde Familien ingen Døde, kunde der være et tysk Farvetryksbillede af Madonna eller den Korsfæstede, med tysk Inskription under og var direkte Gengivelser af katholske Kirkemalerier, som udførtes i Düsseldorf og Köln paa professionelle Kirkemalers Værksteder. Inskriptionerne lød f. Eks. „Die heilige Mutter“, „Die schmerzensreiche Mutter“. Enkelte Steder fandtes indrammede Himmelbreve. I 70-ernes Slutning blev der udbudt Subskription paa en illustreret Folkebibel, og Subskribenterne modtog da to Olietryk med Gengivelser af et Par klassiske Malerier („Brylluppet i Kana“ og „Den hellige Nadver“ efter Rafael), som blev almindelig omkring i Gaardmændenes Dagligstuer. De holdt sig, indtil den politiske Bølge i Firserne indførte Blade med Venstres Førere i Ramme omkring Fr. VII., som underskrev Grundloven,

Over Bordet fandtes den Gang mange Steder en i Træ udskaaret Due, hængende i en Traad under Loftet og derfor i idelig Bevægelse. Fluesnavs havde i Tidens Løb dækket den oprindelige Maling.

I den modsatte Side af Dagligstuen var Alkove-sengene, almindeligvis to Dobbeltsenge, som var skilt fra Stuen ved Træpaneler fra Gulv til Loft, og hvori der fandtes Skydedøre, saa der kunde lukkes helt for Sengene.

I Bunden af disse var der Halm, som blev fornyet, naar Musene havde gnavet den til Hakkelse. Ovenpaa Halmen tre-fire tykke Underdyner, fyldt med Fjer fra Gaardens Hønsesætning, og af hjemmevævet Bolster. Overdyner og Hovedpuder af samme Indhold og Beskaffenhed.

I Ægtefolkenes Seng hængte over Hovedgærdet Mandens Penge- og Dokumentskab, i Reglen af grønmalet Fyrretræ med røde Forsringer, sjældn af Egetræ, men forsynet med mindst et hemmeligt Rum. Desuden en solid, hjemmesmedet Laas.

I den anden Seng laa Gaardens Døtre eller Piger, medens Sønner eller Karle henvistes til Karlekamret ved Siden af Hestestalden.

I 70-erne begyndte man at indføre eget Sovekammer for Mand og Kone og de mindste Børn, og i Løbet af faa Aar blev denne Reform gennemført i alle Gaardene. Flere Steder blev Alkovesengene dog staaende, navnlig hvor der var mange hjemmeværende Sønner. De blev egentlig først fjernet, da man i Begyndelsen af 80-erne afskaffede Lergulvet og lagde Bræddegulv i Stedet.

Bræddegulvet blev indført med de selvstændige Sovekamre, og derefter tror jeg nok, at Storstuens Gulv blev lagt om, medens Dagligstuens Lergulv holdt sig længst — der blev jo ogsaa slidt mest paa dette.

I den nederste Ende af Stuen (altsaa modsat Indgangsdøren) stod Kakkelovnen, en ret stor Bilæggerovn med indstøbte Figurer, og med Messingkugler paa Hjørnerne øverst. I disse Aar indførtes en ny Bilæggerstype, hvori der var Kogerum, men mange Steder holdt den gamle sig endnu længe.

Oven over Kakkelovnen var der gerne et i Væggen muret aabent, buet Rum, hvorpaa der stod en Morter af Malm og et Par Lysestager af den gamle Form med bred Fod. Manglede dette Rum, stod disse Ting paa Kakkelovnen. Naar der blev fyret i Ovn (hvad der jo skete ude fra Køkkenet, „*Frammeset*“) blev der ved højtidelige Lejligheder lagt *nedsaltede Rosenblade* paa Ovnspladen for at kvæle den indelukkede Lufts mindre behagelige Duft. De mere fremskredne anvendte Kongerøgelse, men Rosenbladene var efter min Mening at foretrække.

I Dagligstuen fandtes saa forøvrigt en Langbænk paa to Fødder udenfor Bordet, et Par Lænestole med Halmsæder ved Siden af Kakkelovnen, Rok, Garnvinde og en Tremmekasse til den kartede Uld, de tre sidste Dele kun i den Tid, da der var *Aftensæde*, med mindre der i Gaarden var ældre Kvinder; i saa Fald fandtes de her hele Aaret rundt til deres Afbenyttelse.

Saaledes saa i alt væsentlig en Bondestue i Klejtrup Sogn ud for Gennemsnitsgaardens Vedkommende, og hvis man vil mene, at de vel ogsaa den Gang som nu kunde være forskellige, saa vil jeg dertil sige, at de i Virkeligheden var saa temmelig ens overalt. Paa dette Tidspunkt var Traditionen endnu stærk for Befolkningens Liv og dens Indretning af Tilværelsen, og dette at være og have det „*ligesom andre Mennesker*“, var den betydeligste Rettesnor for alt, hvad man foretog sig.

Det kunde hænde, at Stuehuset laa i Nordsiden af Gaarden, og i saa Fald kunde der være nogen Ombytning i Stuernes Beliggenhed i Forhold til Verdenshjørnerne, men bortset herfra havde Indretningen af Bondehjem et saa fast og regelmæssigt indbyrdes Forhold, at man kunde dem udenad allesammen, saa man kun i moderne københavnske Treværelses-Lejligheder finder noget, som man i tilsvarende Grad paa Forhaand kan udenad.

Det centrale Sted i Køkkenet var den Gang Ildstedet, den murede, omtrent alenhøje Forhøjning under den aabne Skorsten. Paa Ildstedet stod *Trefoden* — en bred, smeddet Jernring, omtrent en halv Alen i Diameter, paa tre Ben, der var svejsede paa Ringen med lige store Mellemlum, og hvis øverste Ender var bøjet ind mod Ringens Centrum for at kunne støtte de mindre Gryder.

Der fyredes med Lyng, hvis det var noget, der skulde koge hurtigt, og Rummet kunde da, naar Vinden var ugunstig, være fyldt med Røg, der sved mægtigt i Øjnene, men havde en egen Duft,

som Kvinderne dog næppe vurderede efter Fortjeneste. Skulde Gryden holdes kogende i længere Tid, blev der lagt Mosetørv i Billinger ind under Gryden, og Ilden holdtes saa skærmet ved de brede Hedetørv, som stilledes paa Kant med Lyngsiden indad, hældende mod Gryden og Trefoden. Paa den Maade blev Maden virkelig *kogt*, saa de moderne Komfurer ikke paa langt nær kan komme paa Højde dermed.

En Ulempe var der forbunden med Fyringen under den aabne Skorsten — *Soden vilde dryppe ned i Gryden*. En enkelt Draabe kunde give Maden en pikant Bismag, men *for megen Sod* regnedes ikke til Fordelene ved varm Mad. Man søgte at hjælpe sig paa forskellig Maade, men det var vanskeligt samtidig at stoppe for Soden og dog lave det saaledes, at Røgen kunde slippe ud. Først da Komfurplader blev indført — de begyndte i Egnen i Midten af 70-erne — saa Røgen kunde ledes gennem en Kanal, der mundede ud i Skorstenen ovenfor Dækspladen i Skorstenen, blev Sod et sjældent Krydderi til Maden.

Ildstedet var tillige Fyrpladsen foran *Bagerovnen*, hvis Aabning stod omtrent lige under Skorstenen, for at Røgen kunde komme let oven ud. Ovnene var muret af haandstrøgne, vintørrede Lersten i en buet Hvælving, som paa sit højeste Punkt kunde være ca. fem Kvarter fra Bundfladen — der ligeledes var af Lersten. Noget forskellige i Størrelse var Ovnene naturligvis — alt efter Gaardens Størrelse og Menneskebesætning. Men da der ikke selv i de største Gaarde bagtes mere end en

Gang om Maaneden, og Brødene ikke som nu om Stunder stod tæt sammen, men saa langt fra hinanden, at der blev en forsvarlig Skorpe paa alle Sider, saa skulde der ikke ringe Plads til „*en Bejt Brød*“. Dog hændte det, dels i de store Gaarde og dels ved højtidelige Lejligheder, at Ovnene, efter at det grove Rugbrød var bagt og taget ud, blev fyret svagt op paany til Sigtebrødet,

Fyringen foregik med Lyng, der — som tidligere bemærket — varmede fortrinligt, navnlig hvis der var „Pluklyng“ med lange tykke Kviste i. Den blev i Reglen foretaget af Manden selv — formentlig fordi der skulde passes paa, at ikke Ilden tog Magten. Mangfoldige Ildebrande er afstedkomne ved Bagning, dels fordi Flammerne slog op i Skorstenen og antændte Soden, hvorved Ilden kunde slikke sig gennem en revnet Skorsten og ind under det spindelvævsbehængte Tag, men dels — og navnlig — hvis Asken bliver baaret ud, inden Emmerne var fuldstændig slukkede.

Der maatte fyres ustandselig, saalænge det stod paa. Mindre end en Time for hvert Blus kunde det ikke gøres i, men iøvrigt havde man et sikkert Kendetegn paa om Ovnene havde den passende Varme, deri, at Hvælvingen fik en ren sodfri Farve, naar nemlig Stenene havde faaet den Temperatur, at Sod ikke hængte ved dem. Det hed i Sognets Sprog at „*den sorte Mand er ude*“.

Naar man var kommen saa vidt, begyndte Fyrmesteren at kradse den gloende Aske ud og feje Ovnbunden med vaade Halmviske, og saa blev Brødene stukket ind ved Hjælp af „*Skoden*“ (en

flad Træplade paa en lang Stage) og slutelig blev Mundingen lukket med en svær Trælaage, der imidlertid havde ligget i Vand, og Revnerne tilkittede med vaadt Mos eller vaade Klude.

Først da kunde Fyrmester og Kvinder trække Vejret og faa en Kop Kaffe til de „*Skoldkager*“ (en Slags flade Sigtebrødsapper, der var blevet bagt i Ovnmundingen, medens Fyringen stod paa). Det var en Lækkerbidsken, naar man i en hel Maa- ned ikke har smagt nybagt Brød, og selv om der hængte en Del Aske og forkullede Lyngstilke ved, saa gav det intet Skaar i Nydelsen.

Levemaade.

Brødet var vel nok Hovedernæringsmidlet i Hus- holdningen, selv om ogsaa Kartoflerne indtog en vigtig Plads, hvad der nærmere vil fremgaa af en Gennemgang af Sognebeboernes Spisesedel.

Man begyndte i Reglen Dagen med *Øllebrød* til Morgenmaaltid. Den kunde være kogt tyk som Grød, og der blev saa hældt Mælk paa. Den kunde ogsaa være temmelig tynd og med megen Mælk, hvortil man saa spiste Smørrebrød. (Det er vel unødvendigt at bemærke, at alle søbede af det samme Fad med hver sin „*Ejendomsske*“, som det var Ejermandens Sag at holde i den Renligheds- tilstand, han eller hun ønskede, ved at slikke den godt af efter Brugen og tørre den paa Trøjeærmet eller i Forklædet, hvorpaa Skeerne blev puttet ned i Bordskuffen til næste Gang. Nogen Opvask efter

Maaltiderne kendte man saaledes praktisk talt ikke udover det ene Fad).

I Foraars- og Sommertiden spiste man *Formiddagsmellemad*, Rug- og Sigtebrød med salt Kød eller Pølse og Ost — alt naturligvis af Gaardens egen Produktion, hvortil hørte Øl — ligeledes hjemmebrygget hver Maaned —, fra Trækanden („*Stovvet*“) eller en Lerkrug („*Kousen*“) paa Bordet, eller — hvis Maaltidet indtoges i Marken — i den store Lerflaske („*Munken*“).

Dagens Hovedmaaltid var *Middagsmaden* („*Unnenen*“), der i Reglen bestod af to Retter — Byg- eller Boghvedegrød eller -vælling eller Rugmelsgrød og stegt Flæsk med Kartoffler og Meldyppelse. Man pillede saa det Antal Kartoffler, man ønskede, lagde dem paa Bordet foran sig, Skrællingen („*Skin-det*“) ved Siden af, stak Kartofflen paa Gaflen og dyppede i Jernpanden, der blev anbragt midt paa Bordet. Husmoderen delte Flæskeskiverne rundt og hver bed af sin Skive. Kartofflerne udgjorde kvantitativt langt den betydeligste Del af Eftermaden.

Undtagelser fra de to Retter dannede de Dage, da der serveredes Kaal (Grønkaal) eller Ærter, kogt paa Sulemad. I saa Tilfælde spistes Flæsket eller gnavedes Kødbenene ind mellem Søbningen, og de to Retter smeltede da sammen til en.

Stor Variation i Spisesedlen var der ikke. Det var meget almindelig, at naar der var kogt Kaal eller Ærter, var der Middagsmad til 3—4 Dage, ofte hele Ugen igennem,

Eftermiddagsmellemaden var som Formiddagens, dog i Reglen noget rigeligere tilmaalt i Betragt-

ning af, at Tiden mellem Middag og Aften var noget længere, idet man jo ikke kom i Marken ved Solopgang, men derimod blev der til Solnedgang.

Aftensmaden (Nætteren) var ikke saa regelbundet som Morgenmaaltidet, da det i nogen Grad var bestemt af Middagen. Havde man haft Grød til Middag, fik man varm kogt Mælk paa den kolde Grød, der var levnet, ellers kogte Kartofler med Meldypelse. The kendtes ikke, og Kaffe fik man kun efter Middagssøvnen om Sommeren, før man drog i Marken.

I de lange Vinteraftener fik man ogsaa „*Kvælds-nætter*“ (Kvældsnadver) bestaaende af to Skiver Brød med Fedt, hvorpaa mnn strøede Salt efter Behag. Dette Maaltid faldt bort om Sommeren, naar Aftensmaden indtoges umiddelbart før Sengetid. Til Gengæld bortfaldt Formiddagsmellemdagen om Vinteren.

Hvad her er sagt om Ernæringen gælder den daglige Hverdag i den festløse Tid, da den ene Dag var som den anden — dog at der stundom om Søndagen skete Afvigelser fra det sædvanlige, dels i Form af Kalvekødssuppe, Høsekødssuppe — paa en liggesyg Høne — Sødssuppe, Risengrød eller Rødgrød — alt efter Aarstiden. Men i Hovedsagen var der ikke Tale om at lave anden Mad end den, der kunde fremstilles af egne Produkter.

Med Hensyn til *Rødgrød* er at bemærke, at den ikke synes at have haft Konkurrent i *Rabarber* paa dette Tidspunkt, thi jeg erindrer ikke at have set en saadan Plante i nogen af Klejtrup Sogns

Haver i 70-erne. Rødgrøden derimod var en sikker Sommerret, naar Ribs eller Kirsebær havde faaet Farve og tilstrækkelig Modenhed.

Men Rabarberplanten maa i disse Aar være kommen til Sognets Kundskab som en splinterny Opfindelse, thi det fortaltes omkring Midten af 70-erne, at en ung Mand fra Sognet havde været i Viborg og der faaet en Ret, som han ved sin Hjemkomst beskrev paa følgende Maade, (som jeg for Læserens Skyld gengiver paa Rigsdansk):

„Og, Mor — vi fik ogsaa Rødgrød, men de var hvide“.

Til Forstaaelse af Formen bemærkes, at *Grød* i Egnens Sprog hørte ind under de Ting, der altid nævntes i Flertalsform,

Til de egentlige Højtider, hvoraf *Jul* var den vigtigste og den mest langvarige, saa Spisesedlen betydelig anderledes ud. I Julen spiste man næsten kun Sigtebrød („*Kovringer*“), og desuden svælgede man i Sulemad, *Flæsk*, saltede *Faarelaar*, *Rulle- og Kødpolse*, „*Revvelsbien*“ (Ribbensteg) og dertil *Juleøl* af den bedste Bryg, der kunde præsteres af hjemmegjort Malt.

Og saa hørte *Julebrændevinen* til de sikreste og uundværligste Bestanddele af en hæderlig Jul i Sognet. Den maatte man imidlertid købe, men hvilke Ankre kunde man ikke i hine Tider faa for latterlig smaa Penge!

Naar Mændene traf hinanden eller indbød hinanden til Gæst i Juletiden, saa lød Indbydelsen paa at komme over eller ind og smage „*met Ywl-brændvin*“, og hvis man var utidig til alt andet,

saa — — — „en Dram o met Ywlbrændvin“ skulde vedkommende have for ikke at „bære Julen ud“.

Blandt Højtiderne rangerede ogsaa til en vis Grad *Høsttiden*, da baade Madlavningen og Drikkevarerne var af betydelig bedre Kvalitet end til andre Tider. Saa maatte mangen Høne ofre sit Liv for at sætte Humør i Folkene. Da var Øllet betydelig stærkere, og saa var der ogsaa Tale om „*Høstbrændevin*“, ja, der fulgte de fleste Steder en Dram med ud i Marken til Mandfolkens Mellemmad.

Saaledes var i Hovedtrækkene Befolkningens Ernæring. Det mest karakteristiske Træk i den er dette, at saa at sige *alt bestod af egen Avl* — eller i hvert Fald af Landets egne Produkter. Brændevin var man den Gang forlængst hørt op med at brænde selv, men i Hobro laa Konsul *Braschs* Brændevinsbrænderi i samme Købmandsgaard, som Sognets kørende Folk tog ind i, naar de skulde til Købstaden, og her fik man sine Ankre fyldte for billige Penge.

Smør kærnedede man — som før nævnt — selv af Kobestandens egen Mælk, og det eneste, man købte af udenlandske Varer var derfor Krydderier (Sukker, Salt, Peber, Muskat, Kardemomme og Allehaande), ved højtidelige Lejligheder Flormel, Risengryn og til Begravelser og Bryllup en Flaske „*Gammel fransk Vin*“ eller „*Kirsebærvin*“, hvis udenlandske Oprindelse vistnok var tvivlsom, men som dog udskænkedes uhyre sparsomt — ikke over et Glas til hver. Det var jo Varer, som kostede direkte Penge — omkring 1 Kr. pr. Flaske og nedad til 50 Øre.

Og saa var der naturligvis *Kaffen*, der var Kvindernes Forlystelse, naar de kom sammen, til smaa eller større Gilder — medens Mændene i Reglen foretrak den sort med Brændevin i („*en bette swot*“). Men man fik betydelig mere ud af Bønnerne end nu om Stunder, idet *Cikorien* i Virkeligheden udgjorde den væsentligste Bestanddel af Kobberkedlens Indhold. Kaffeposer (til Tragtkaffe“) var ukendt, man kogte Bønner og Cikorie sammen i Kedlen, lod „det tykke“ bundfælde, skænkede forsigtigt oven af, fyldte saa mere Vand paa, kogte det paany og saaledes videre, saa længe Vandet overhovedet kunde farves brunt. — Man anvendte altsaa egentlig samme Fremgangsmaade overfor Bønnerne som overfor Malten i Bryggerkarret — og Udtrykket „*Bryg*“ forekom da forresten ogsaa i Forbindelse med Kaffe.

Gennemsnitlig var Levemaaden saaledes tarvelig i Sognet, men der var jo ogsaa Forskel paa de forskellige Gaardes Tradition, hvilket igen vil sige Forskel paa Husmødrenes Vaner hjemmefra. Men var Kosten tarvelig, saa var den til Gengæld sund — ikke mindst i økonomisk Henseende. Der voksede ikke Gæld ud af Levemaaden.

Kvindernes Arbejde.

Af det foregaaende vil Læserne delvis have faaet et Indblik i Kvindernes Arbejde inden Døre. Som nævnt optog *Opvaskningen* efter Maaltiderne praktisk talt næsten ingen Tid, da hver Person selv holdt sin Ske ren, Gafler kendtes ikke til Hver-

dag, og Mandfolk brugte deres Foldekniv til Maaltiderne. Tallerkener brugtes ikke, hverken dybe eller flade.

Heller ikke Madlavningen tog forholdsvis saa lang Tid som nu om Stunder, da Spisesedlen den Gang saa ofte bød paa samme (opvarmede) Ret flere Dage i Træk, og Levemaaden i det hele taget var betydelig mindre indviklet.

Til Gengæld havde Kvinderne saa en Række Arbejder, som nu er ukendte i enhver Bondegaard. Jeg har nævnt *Bagningen*, som tog det meste af en hel Dag og en Del af den foregaaende. Dagen før blev Rugbrødsdejgen nemlig æltet med Surdejgen i det store Dejgtrug. Det var et Arbejde, som kun den kraftige Kvinde kunde paatage sig.

Dernæst kom den maanedlige *Brygning* af Gaardens Øl, et meget vigtigt og ansvarsfuldt Hverv, selv om det blev gennemført mere eller mindre let i de forskellige Gaarde.

Man havde den Gang ikke i Klejtrup Sogn det man kalder en „*Kølle*“ (Maltgørerhus), og Byggen blev derfor sat i „*Støb*“ og tørret hjemme paa Kakkellovn eller i Ovn. Men at gennemgaa i Enkeltheder Ølbrygningens Proces fra først til sidst vil blive altfor omstændelig. Dog maa jeg notere det vigtigste Tidspunkt i Brygningen, nemlig da den første Ekstrakt løb ud af „*Taphullet*“. Dette kaldtes „*Ut*“, og hver af de hjemmeværende Folk i Gaarden fik Lov at smage den varme, vammelsøde Drik, der naturligvis især for Børn var en Himmerigsmundfuld.

Til de regelmæssige Arbejder Aaret rundt hørte

ogsaa *Smørkærning*. Hvor ofte det foregik, beroede noget paa Gaardens Størrelse d. v. s. paa Antallet af malkende Køer, men mere end højst to Gange om Ugen tror jeg ikke man den Gang kærned Smør. Da man nu om Stunder vel næsten har glemt, hvorledes det gik til, skal jeg omtale dette Arbejde noget udførligere.

Efter Malkningen hældtes Mælken op i de endnu bekendte brede Lurfade, som stilledes hen paa dertil egnede Hylde i Spisekammeret. Efter en passende Tids Forløb (1 à 2 Dage) skummedes Fløden af og gemtes i „Flødekovsen“, til Kærningen skulde foregaa. Ofte var naturligvis Fløden bleven halvsur, men naar den blev opvarmet til den bestemte Temperatur, der aflæstes paa den dertil egnede „*Gradestok*“ (Termometret), hvor der stod „Smør“ paa det rette Sted, hældtes Fløden alligevel i Kærnen, og Smørfarven samtidig med, og saa gik man i Gang med Arbejdet.

Den almindelige Kærneform var en smal, ca. 1 Alen høj Træspand, hvori man bevægede en gennemhullet rund Træplade op og ned ved Hjælp af et langt Træskaff, der gik op gennem et i Kærnen Laag anbragt Hul.

Det var et sejt og trættende Arbejde, og naturligvis blev det værre, hvis der „*ikke vilde*“ blive Smør, hvad der ikke skete saa sjældent. Mangfoldige Aarsager, som man ikke dengang anede, kunde ligge bagved, og det hændte derfor, at man maatte opgive det i Kærnen og tage sin Tilflugt til en Flaske. Men saa lykkedes det i Reglen ogsaa, hvis da ikke Fløden var ligefrem „*forgjort*“.

Man fyldte saa en almindelig Trepægleflaske trekvart med den forpiskede Fløde fra Kærnen, satte sig ned og rystede den frem og tilbage med Flasken i vandret Stilling. Derved fremkom et blødt Produkt, som rystedes ud gennem Flaskehalsen, skylledes i koldt Vand og æltes til sidst med Salt.

Dernæst hørte *Osteproduktionen* til ethvert nogenlunde vel organiseret Hjemms faste Arbejde. De smaa Brug slap vel hyppigst med at lave *Knapost*, der ikke krævede saa store Forberedelser og ikke var omgivet af den Mystik, som de rigtige „Løbeost“, men Knapost hørte ikke til i en ordentlig Gaard — det var mere Husmandspaalæg.

Foruden disse stadigt tilbagevendende Kvindearbejder kom saa *Faarevask* og *Faareklipping* Foraar og Efteraar. Den Gang og forøvrigt endnu til 90-ernes Begyndelse udgjorde Faareflokken den talrigste Del af Sognets Husdyrbestand. En Gaard havde som før bemærket indtil et halvt Hundrede Faar, hvis Uld udgjorde Hovedbestanddelen af Befolkningens Beklædning, og den Gang kunde det nøjsomme Dyr ogsaa lettest gnave sig Føden til paa de magre, sandede Agre, paa Lyngbakkerne eller i Hederne.

Endelig tog *Efteraarsslagtingen*, ved hvilken Saltkarrene forsynedes med Sul for det følgende Aar, mange Dage, — indtil en Maaned af Kvindernes daglige Arbejde.

Og efter at Slagtningen var tilendebragt, blev der *støbt Lys* af Faaretællen, et mere langvarigt end egentlig anstrengende Arbejde. Den Gang

var Petroleumlampen ganske vist indført, men kun til Husbelysning i Hængelampen over Bordet. Alle andre Steder — i Køkken, Bryggers, Stald og Nøds og Lade — anvendtes Tællelys i Lygterne eller i Stager, og Vægerne klæbedes fast paa Væggene, naar Kvinderne skulde se til et kortvarigt Arbejde inden Døre.

Desuden maatte de kraftigste Piger deltage i *Markarbejde* — ikke blot i Høslet og Høst („Hø og Korn“), da *alle* maatte med, men ogsaa med Spredning af Gødning, Kartoffellægning o. s. v. Det sidste Arbejde lagde Beslag paa flere Kræfter end nu til Dags, fordi man i den gødningsfattige Tid „*klatgødede*“ Kartofflerne. Det vil sige, at der ved hver Kartoffel, der blev lagt efter Ploven, blev kastet en Klat Faaregødning ved Siden af. Man slæbte rundt med den tørre, sammentrampede Gødning i store Forklæder og rev med Haanden en Stump af til hver Kartoffel. Det var et fortrinligt Gødningsmiddel, der skabte en Slags *Mistbænk* til hver Kartoffel, og det gav ikke Bismag i de nye Knolde.

Klædedragten.

Som alt sagt var Faarenes Uld det alt overvejende Materiale i Sognets Klædedragt, Mændenes saavel som Kvindernes, og dens Bearbejdelse gav tilstrækkeligt Arbejde for Kvinderne i de lange Vinteraftener.

Først blev Ulden „*tieset*“ — et Ord, der vel paa Rigsdansk skrives *teset* (af: at tese), men som jeg

forgæves søger i de gængse Ordbøger hvor der overalt staar „sortere“. Det betyder Ordet ogsaa i Sognet. Feilberg har i „Dansk Bondeliv“ en lidt afvigende Forklaring, som dog indeholder noget af den samme Betydning.

Naar Ulden nemlig var stoppet i Sække og lagt hen til senere Behandling, var fint og grovt blandet sammen og var ogsaa klumpet sammen. Lillepigen blev saa sat til at pille det fra hinanden og lægge de værste Klumper til Side.

Kartningen var de ældre Pigers, gamle Mænds eller Koners og de mindre selvfølende Karles Sag. (Paa dette Tidspunkt begyndte de voksne Karle at faa „Fornemmelser“ — at det var Kvindfolk-arbejde).

Og saa kom endelig *Spindingen*. To Rokker kunde godt snurre omkap om Vinteraftener i de største Gaarde; men i Reglen sad der en gammel Bedstemoder eller en ældre ugift kvindelig Slægtning og spandt Aaret rundt. Hvilken Stemning og Idyl knytter der sig ikke til Erindringen om de Rokker, der nu kun er Musæumsgenstande! Jeg hilste fornylig paa „Dansk Folkemusæum“ paa nøjagtig Mage til min Bedstemoders Rok. Om jeg dog blot havde bevaret hendes fra Kakkellovnen!

Fra Rokketenen blev det til Farvning bestemte Garn „*strentet*“ i Fed og farvet i Lødgryden — en Proces, der fremkaldte en frygtelig Lugt i Huset, og som i Mindelser holdt sig i mange Aar i det færdige Tøj, men den mørkeblaa Farve holdt sig ganske vist ogsaa i tilsvarende Grad. Forresten *begyndte* man den Gang at sende Garnet til Farv-

ning i Hobro. Naar Garnet var tørt, blev det vundet i store Garnnøgler og baaret til Væveren, som iøvrigt godt kunde være en yngre Pige, som ernærede sig ved sin Væv. Jeg mindes fra min Barn-dom en saadan yngre Væverske, som var „kommet galt af Sted“ og nu sad tilleje i et lille, skummelt Hummer med sin lille Datter og tjente til Livets Ophold.

Fra Væven gik det saa til Stampe- og Kradsmøllen, for saa en skønne Dag at blive hentet hjem som et skinnende blankt Stykke Vadmel til Mandsdragt, der syedes af omvandrende „Skrædderpiger“.

Kvindernes Kjoler var jo af en noget lettere Karakter, men dog hjemmevævede. I 70-erne begyndte alligevel Købetøjet at erobre Markedet.*)

Dog maa det siges, at den gamle Kultur stadig holdt igen, dels paa Standsfølelsens Konto („Købetøj var for Købstadsfolk“), dels i Erkendelse af, at det hjemmegjorte Stof var det stærkeste.

Nationaldragten havde i disse Aar sine sidste Bærere og eksisterede almindeligt kun som Mindelser i Form af de gamle Sølvknaver, som havde været brugt dertil. Jeg husker dog enkelte ældre Mænd, som gik om og sled paa den sidste røde, strikkede Toplue fra Nationaldragten. Den blev afløst af Kasketten — „Randerskasketten“.

Stærke Farver brugtes ikke. Kun det strikkede Korsklæde, som Kvinder bar om Skulder og Bryst,

*) Saaledes har jeg faaet oplyst, at en Gaardmandssøn, som blev gift paa Overgangen mellem 60. og 70erne fik „Købetøj“ til sit Bryllup. Han var vistnok den første i Sognet, men han blev ogsaa gift med en Pige Østerfra, hvor man var mere „fremmelig“.

kunde have en spraglet Bort, som jeg senere skal omtale i en anden Sammenhæng. Ellers var Farverne mørkeblaa, mørkebrune eller sorte. Silke brugtes kun lidt — dog havde de fleste Mandfolk til Stads et brunt Silketørklæde med Bort om Halsen oven over det korte, stive Halsbind, der knappedes i Nakken.

Stadstøjet var iøvrigt for Mændene kortskødet Frakke med Slids bag i og Sidelommer — alt uden noget Særpræg. Benklæderne var derimod adskilligt mere indviklede, idet de var forsynede med en bred Klap foran, som knappedes over Maven i hele dens Bredde oven paa et Par vingeformede Stykker, der knappedes sammen først, og hvori Selestropperne hæftedes.

Hverdagsdragten bestod af Bukser og Vest, og under Vesten en ufarvet ulden Trøje med tykke, strikkede Ærmer med skiftevis hvide og sorte Striber rundt om Ærmet. (*Bindetrøje ell. Bindeærmer*).

Fodtøjet var for begge Køn Træsko, hvoraf man havde *Rold-Træsko*, helt af Træ, til Arbejdsbrug, og „*Basar-Træsko*“ med en dobbelt (udstoppet) Læderstrimmel over Vristen til Søndagsbrug. I Sommertiden brugte begge Køn *Stunthoser*, d. v. s. Strømper uden Bund, med en Læderrem under Svungen og en Strop om Taaen ved Siden af Stortaaen. Alle Strømper var lange og hjemmestrikkede. Enhver ordentlig Kone havde sin Bindehose med, naar hun gik i Byen eller havde en ledig Time.

Forsaavidt var alle Klædningsstykker af Uld. Derudover anvendtes *Hørlærred* til Lagener og Linned. *Høravløn* var dengang i Hønden i Sognet; saavidt

jeg ved, var der kun en eneste Gaard, som endnu i 80-erne selv avlede og bearbejdede Hør (Niels Jensen i Skaarupgaarden), og de dertil hørende Apparater fandtes ikke ret mange Steder. Grunden dertil maa vistnok søges i Jordbundens magre Karakter, som havde givet altfor mange Skuffelser.

Desuagtet laa der ved de fleste Gaarde hver Sommer et langt Stykke Hørlærred paa Bleg, og man maa vel saa have købt det i andre Egne, hvor Høravlen bedre lykkedes. For en god Menneskealder siden havde *Blicher* jo baade i Viborg- og Randers-Eggen arbejdet ihærdigt for Høravlens Fremme — afgjort med størst Held i Spentrup og omliggende Sogne.

Vi kendte i hvert Fald i 70-ernes Klejtrup kun Lagener, Duge, Skjorter og Særker af Hørlærred. Men ogsaa paa dette Omraade befandt Sognet sig i Slutningen af en Periode — i Løbet af den følgende halve Snes Aar erobrede „Hvide-Vare-Forretningerne“ i Hobro Bønderne for Bomuldsprodukterne.

Bemærkninger om Dialekten — Remser.

Personnavne.

Tilsyneladende kunde dette Kapitel gøres kort med en altfor selvfølgelig Oplysning, at det var *jydsk* — som det er den Dag i Dag (dog nu med kendelige Bestræbelser for at lempe det efter Bogsproget).

Men saa simpel er Sagen ikke. Der foreligger som de kyndige ved, mange forskellige jydsk Di-

alekter med lige saa mange skarpt afstukne Grænser for hver.

Skraas gennem Jylland gaar for det første den bekendte Grænse mellem det bestemte Kendeords Stilling til Navneordet, saaledes at forstaa, at paa den nordøstlige Side af Grænsen følges det rigsdanske Princip med efterhængt bestemt Kendeord, altsaa *Stuelen* (Stolen), medens det paa sydvestlig Side af Grænsen hedder *e Stuel* eller *æ Stuel*.

Klejtrup Sogn har den første Form, ligesom Sprogets Sætningsbygning nøje følger de rigsdanske Regler. Vi har saaledes ikke som visse Egne i Vestjylland Former som „*Hvis er den sin?*“ ell. lign.

Men selv indenfor dette Omraade findes der meget betydelige Forskelligheder, der har ligesaa tydelige Grænser.

Sognets Sprog har saaledes sin skarpt markerede Grænse mod Øst i Klejtrup Sø og Møllebæk, der løber ud i Skals Aa — d. v. s. nu Grænsen mellem Viborg og Randers Amter.

En Rest af denne gamle Syssegrænse havde man i Sprogforskelligheden, som for et fremmed eller ukyndigt Øre var ret uhørlig, men som for de indfødte var meget tydelig.

Naar f. Eks. man i Klejtrup Sogn og vestfor sagde „*Go Maaen*“ (God Morgen) saa sagde de i Hvorum Sogn og østfor „*Go Muen*“. Udenforstaaende aner ikke, hvor saadan en lille Forskel i Udtalen kan skille i en Befolkning. I Klejtrup Sogn syntes vi, at Hvorum'ernes Udtale var noget af det latterligste, der kunde tænkes, og det omvendte var rimeligvis Tilfældet for deres Vedkommende.

Medens man i Klejtrup sagde *ett* eller *eth* (ikke), saa sagde de Øst for Grænsen *it*. Jeg taler her om de gamle, der var trofaste mod Traditionen.

I denne Forbindelse maa jeg sige, at hos gamle i Klejtrup Sogn og Vestfor (jeg kender navnlig Fænomenet fra Øris og Holris (to spredte Landsbyer nærmest Vest for Klejtrup) fandtes en Udtale, der aabenbart i disse Aar var døende. Det var Stødtonen paa visse Ord, hvor der i det opvoksende Slægtled ingen Stødtoner fandtes. De gamle sagde f. Eks. *Pot* og *Kat* med et stærkt Tryk paa Selvlyden, — uden Lydskrift maa det nærmest staves *Phaat* og *Khat*.

Ellers var Dialekten nærmest blød og uden stærke Betoninger, men derimod med stærk *Sammentrækning af Ordene* — som forøvrigt ogsaa i daglig Rigsdansk — hvorved daglig Tale blev meget uforstaaelig for Byfolk, der ikke var fortrolig med Sproget. Eksempel:

Min Fader havde været i Hobro og havde solgt en rødbrøget Ko, som vi allesammen — Fader ikke mindst — satte overordentlig meget Pris paa.

Da han kom hjem sent om Aftenen — altsaa uden Koen — og det var en uigenkaldelig Kendsgerning, at Dyret nu var i fremmed Eje, spurgte Moder — for at bryde den pinlige Tavshed ved Tanken om, at det kære Dyr var borte:

Naa, fik du hende saa solgt?

Ja, det gjorde jeg da.

Hvor meget fik du saa for hende?

Han nævnede Prisen, som jeg ikke længere husker.

Det sidste Spørgsmaal vilde paa Sognets Maal

lyde omtrent saaledes, naar det udtales fuldstændig: *Hwo møj fæk do saa for hind'er?* men fik i almindelig Samtale, hvor det var unødvendigt at tale tydeligt, følgende Form: *O'møj fæ'u saa faa'ndr?* og blev saaledes til fire Ord, ja i Virkeligheden kun fire Stavelser, da *O'*et næsten var uhørligt.

Et Par andre Eksempler: „Er du ked af det?“ vilde, f. Eks. udtalt til en tunghør Person, lyde: *Æ do kji o de?* men i daglig Tale hedde: *Æ'u kji o'ed?* — „Det ved jeg ikke“ vilde lyde henholdsvis: *De vedd a eth* og *D'vedd a'th.* — Og hvis Nægtelsen skulde bedyres ved sku, saa fik sidste Form dette Udseende: *D'vedd a sko't.**)

Fænomenet er vel ikke begrænset til Klejtrup Sogn, men det var i høj Grad karakteristisk for daglig Tale, og denne Ejendommelighed ved jydsk har de faa Forfattere, som har skrevet paa Jydsk, ikke ovovet at lægge tilstrækkelig Vægt paa, da det gør den trykte Tale betydelig mindre forstaaelig. Forøvrigt er specielt dette Sogns Dialekt ikke behandlet i Literaturen, saa jeg kan ikke henvise til noget Dokument. Det der kommer den nærmest er Lærer *Niels Andersens* bekendte Fortælling paa Rim: „*Faaklaaring aa Beskryuels øuer et faalæ villele Gild . . .*“, der udkom i Randers 1835 (6. Oplag, Viborg 1878), men dette Aktstykke gælder al ligevel mest til Belysning af den østjydske Dialekt et Par Mil længere mod Sydøst.

*) Sognets Beboere kunde godt mere sig over Sammen-
trækningen. Spørgsmaalet: „Du skulde da vel ikke til Marked
i Dag?“ karrikeredes paa følgende Maade: „*Dosku dovvel
dovvel da't te Markind i Daw?*“

En anden Ejendommelighed ved Sognets Dialekt var den tilsyneladende Tilfældighed, der raadede i Brugen af det dobbelte *w*. Medens det dobbelte *w* er gennemført foran alle Selvlyde i Løgstøregnen, saa brugtes det kun foran *a* og *o* i Klejtrup Sogn. Naar det f. Eks. i Salling Sogn hed: *Wand, Wejstenvind, Wost* og *Wæld*, saa hed det i Klejtrup Sogn: *Wand, Vejstenvind, Wost* og *Væld*. (Eksempler paa *V* eller *W* foran *ö* findes ikke). Fremmede, der kom til Sognet kunde aldrig finde ud af disse Regler.

Angaaende *Ordforraadet* ligger det naturligvis udenfor disse Bemærkninger Rammer at komme nærmere ind derpaa — skønt det vilde have sin store Interesse og Betydning, ikke mindst til Sammenligning med Dialekten paa den anden Side af Syssegrænsen, om der blev foretaget en saadan Undersøgelse, inden det bliver for sent. *Grænsen* er vistnok markeret i *Bennikes* og *Marius Kristensens* Dialektkort, men *Ordforraadet* berøres ikke deri.

Det første, der vakte min Opmærksomhed, da jeg begyndte at tænke over mit Fødesogns sproglige Ejendommeligheder, var de talrige *Ord af fremmed Oprindelse*, der havde faaet Indfødsret i dette tilsyneladende afsondrede og bundjydske Sogn. At nævne dem alle vilde jeg nu næppe være i Stand til — efter i en Menneskealder at have været bosiddende uden for Sognets Grænser. Men nogle Prøver kan jeg tage med.

Der er det almindeligt brugte Ord *affensier*, der minder saa meget om det franske *avancer*, og som udtaltes med Betoningen paa tredje Stavelse. Ordet anvendes i Betydningen „*være om sig*“, (det er svært

som han affensierer), og om en febersyg Patient, der *kaster sig uroligt* i Sengen (han ligger og „affensierer under Dynen“) og i flere andre Forbindelser.

Amdam blev i min Barndom altid brugt om den Kartoffelmel, man selv lavede ved at rive Kartoffler, medens man altid forlangte Kartoffelmel i Butiken. Derimod brugtes Ordet aldrig i overført Betydning, som *Blicher* bruger det en enkelt Gang i en Novelle („Maskeraden“) om at besvime.

Bankerot fandtes ogsaa her i Sognet som Betegnelse for Mørtel, men betød baade Kalk og Ler med Tilsætning af Sand. Ordet Mørtel kendtes ikke. Man brugte ogsaa Ordet i Betydning af at spille Fallit.

Den mærkeligste Ordform var dog *faasnavvelsier* i Betydningen *snakke over sig*, navnlig ved at sige noget uden at huske paa, at en tredje Person, som ikke maatte høre det, er til Stede. „*A kam te aa faasnavvelsier mæ.*“ Ordet er i Formen „*forsnablisere*“ optaget i „Ordbog over det danske Sprog“, V. Bd. Sp. 866 med Oplysninger om dets plattyske Oprindelse og dets Forekomst i fordansket Form hos Heiberg, Overskou og Bernhard. Hvorledes er det gaaet til, at et saadant Uhyre er landet eller strandet i det jyske Sogn? Forplantet ad litterær Vej kan det ikke være — det maa være sket mundtligt. Men hvorledes og hvornaar? Der var sikkert et Stykke Kulturhistorie i Svaret.

Endnu et besynderligt Ord havde de gamle i *Trawallitow*, der betød Mænds (aldrig Kvinders) halvslidte Stadstøj eller tarveligere Dragt til smaa

Ture til Købmanden eller andre Steder, hvor Arbejdstøjet ikke var godt nok og Stadstøjet for pænt. Man opfattede almindeligt Ordet som ensbetydende med Tøj, der var behageligt og let at gaa eller *trave* i, og hvis man havde spurgt, hvoraf Ordet kom, vilde man utvivlsomt have faaet en Forklaring som, at det var fordi den Slags Tøj brugtes til „at trave i“. Men er det den rigtige? Minder Ordets Form ikke paafaldende om det franske *travail*? Ordet havde imidlertid ogsaa Borgerret andre Steder i Jylland. Saaledes lægger *Aakjær* det i Munden paa Fortælleren i „Gammel Jehannes hans Bivelhistaarri“ (1911), og jeg har desuden fundet det andre Steder i Himmerland hos ældre Folk.

En Underafdeling af Sproget er de lokale *Remser*, hvoraf mange er optegnede fra andre Egne, men fra Klejtrup Sogn har jeg aldrig truffet nogen i Litteraturen, og de fortjener ligesaa fuldt at bevares for Efterverdenen.

Naar vi legede i Skolen, og der skulde udtages en til at finde de andre — jeg tror det i Rigssproget hedder: „at lege Skjul“, men det lokale Udtryk hed „*Skraboller*“, — saa foregik det paa følgende Maade:

Først stillede alle Deltagerne sig op mod en Mur (i Reglen Gavlen af Skolebygningen) og den ældste eller den førende i Klassen foretog saa Sorteringen af Mandskabet ved efterhaanden at pege paa hver enkelt for hver af følgende mystiske Ord, som jeg nødtes til at gengive paa Stedets Maal:

Uhlen — Dulen — Dævlen — Dingsen — Konstern — Fireren — Femmeren — Sejseren — Kopperaal — Syvendaal — err — perr — porr — sto — fræ.

Den, som der blev peget paa, naar Tælleren kom til „fræ“, var fri og kunde træde til Side, hvorefter der begyndtes forfra og fortsattes til der kun blev en tilbage, den som saa skulde „være det“ (jeg formoder: være „Skraboller“).

I Skolen var der en Stald, hvori Hestene for Præstens Vogn blev indstaldet, naar Præsten kom kørende om Søndagen fra Hersom under hvilket Pastorat, Klejtrup hører. Den Stalddør var Legens Centralsted. Den, der var „Skraboller“, skulde først staa med lukkede Øjne og tælle til 50, medens de andre gemte sig bag Hushjørnerne, bag Stengærder eller i den nærliggende „Plantage“, som en lille med Grantræer beplantet Bakkeskrænt kaldtes.

„Skrabolleren“ maatte nu — for at han kunde blive fri — passe paa at komme først hen til Stalddøren, naar han havde opdaget en af de „frie“, og raabe: „Skraboller for . . . (Navnet) *jen, tow, trej, fire*“ osv. indtil tyve. Naaede den anden Døren først, og fik sagt: „Skraboller for os alle“ og talt til tyve, maatte den oprindelige „Skraboller begynde for fra.

Den samme Remse benyttedes ved Udtagelsen af „Sodriveren“, naar der legedes „So i Gaarde“ (So i Hul).

I det følgende Afsnit kommer jeg under Ungdommens Fornøjelser til beslægtede Ramser og Vers, der ikke staar i noget særligt Forhold til Sognets Sprog.

— — —

Et Forhold, som vel ikke i strengere Forstand berører Sproget, men som dog er noget beslægtet

dermed, var den Forvirring, der herskede i *Navnene paa Egnens Beboere*.

Saalænge Børn var smaa, betegnedes de ved Fornavn og begge Faderens Kendingsnavne. En Dreng, der hed Jens, og hvis Fader hed Søren Knudsen, vilde saaledes blive kaldt „*Jens te Søren Knudsens*“, hvad der i en senere Alder forkortedes til: *Jens Knudsen*. Nu havde imidlertid det Slægtled, som havde Børn i 70erne, i Daaben faaet Faderens Fornavn til Efternavn, saa Jens Knudsen i Virkeligheden hed Jens Sørensen, men Befolkningen slap ikke Kendingsnavnet og blev ved at kalde Manden Jens Knudsen og følgelig ogsaa hans Søn, der var opkaldt efter Bedstefaderen: *Søren te Jens Knudsens*, og senere: Søren Knudsen, skønt han var døbt Søren Sørensen — i Henhold til den imidlertid udkomne Forordning om, at Faderens Efternavn skulde bibeholdes som Sønnens Efternavn.

Følgen var, at der bogstavelig talt ikke i Sognet fandtes en Mand, hvis Kendingsnavn faldt sammen med hans Døbenavn, og der herskede den syndigste Forvirring, naar der en Gang imellem indløb et Brev til en Mand.

Var det en Slægtning, som skrev, og vedkommende — hvad der i Reglen var Tilfældet — benyttede Kendingsnavnet, saa gik det let. Men hvis et Embedskontor skrev Mandens Døbenavn, saa gik det i Reglen galt, da Posten jo altid gik efter Kendingsnavnene, og følgelig afleverede det hos den Mand, der havde dette Navn som Kendingsnavn. Saaledes havde Herredskontoret i Hobro sendt et Brev ud til Manden med Døbenavnet Jens

Sørensen, der kaldtes Jens Knudsen, og Posten bar det selvfølgelig til en anden Mand med Kendingsnavnet Jens Sørensen (han var i dette Tilfælde døbt Jens Knudsen!)

Ja, det gik saa galt, at Jens Knudsen, da han en Gang skulde skrive sit Navn paa et Skøde, glemte sit juridisk gyldige Navn, skrev Jens Knudsen og var nær blevet frakendt Ret til Ejendommen og truet med Proces for Falskneri.

løvrigt var det nødvendigt i den daglige Omgang at have Kendingsnavne for at kunne finde Rede i, hvem man mente. Udvalget af Navne var ikke stort, og de fleste døbte Efternavne endte paa *sen*. Derfor *lavede* man Kendingsnavne til Folk, som ikke paa naturlig Maade havde faaet et, og det var ikke altid, at disse Kendingsnavne taalte at høres af deres Bærere.

Medens jeg er ved dette Emne maa jeg ogsaa omtale den Maade, hvorpaa *Kvindernes Kendingsnavne* dannedes. Som Børn gjaldt de samme Regler for Piger som for Drengene. Jens Knudsens lille Pige Marie kaldtes altsaa i daglig Tale: *Marri te Jens Knudsens*, og i voksen ugift Alder *Marri Knudsen*. Men Variationerne var rigere end for Mandskønnet, og beroede i høj Grad paa de Navne, der stilledes sammen. *Maren* og *Karen* forkortedes til henholdsvis *Ma'* og *Ka'* foran Faderens Efternavn, saaledes *Ma-Knudsen* og *Ka-Knudsen*; hvis Faderen hed Hans, saa blev det til *Ma-Hanster* og *Ka-Hanster* (jvfr. Blichers Novelle „Marie“). Hed Faderen f. Eks. Jens Madsen, saa blev det til *Ma-* eller *Ka-Maſter*,

Noget lignende gjaldt *Konerne*, hvis Kendingsnavn blev bestemt af Mandens Navn. Hed Manden Kristen Mogensen og Konen Ane, saa kaldtes hun *An-Mounster*, medens deres lille Datter af samme Navn betegnedes *An' te Kræn Mounses*. Sammentrækningerne var bestemt baade af Mandens og Konens Navne, og der var Navne, der ikke kunde bringes i en saa kort Form som f. Eks. Sessel, — et i ældre Tid ikke usædvanligt Navn. Det maatte udtales helt — ligegyldigt, hvad Manden hed.

Folkeminder og Folketro.

Dette er et af de magreste Afsnit i min Skildring af Klejtrup Sogn, saavist som der saa at sige intet var tilbage af ældre Tiders Lokalsagn og Folkeminder.

Jeg har forgæves rodet i min Hukommelse efter blot det mindste Brudstykke af et Stedsagn, og ældre Folk i Sognet har ligeledes forgæves rodet i deres Hukommelse, og jeg tør derfor roligt sige, at hvis der nogensinde har været noget af sligt, saa var det forsvundet i 70-ernes Midte, den Tid, da jeg kunde have begyndt at lytte til Fortællinger af den Art.

Vi havde *Kæmpehøje* nok — saa mange, at jeg ikke kender Tallet paa dem, de laa somme Steder i Rækker langs ad Marken og langs de gamle Byveje — men der var ikke en Sten ved dem, som Kæmper har kastet, eller som satte Skel mellem Bygder.*)

*) Sammenlign: Th. Gravlund: „Skelstene“ (København 1923).

Folketro eller *Overtro* var der imidlertid bevaret en Del af, og de synes at knytte sig til Frygten for mystiske Kræfter, som vilde hævne sig paa Mennesker, naar de gjorde dette eller hint.

Vi maatte *ikke løbe i Tordenvej*r, selv om man blev nok saa gennemblødt af Regn. Da jeg blev saa stor, at jeg kunde sige *hvorfor*, fik jeg Svaret: Fordi Tordenvejret trækker efter Varmen. Jeg tror dog, den egentlige Forklaring stikker dybere.

Vi maatte *ikke fløjte efter Mørkets Frembrud*, for saa fløjtede vi „Lygtemanden“ til os. Hvem „Lygtemanden“ var, blev der aldrig givet nærmere Forklaring paa, da ingen skøttede om at gøre hans nærmere Bekendtskab.

Man maatte *ikke køre i Trav med en Ligkiste* — selv om den var tom. Naar der derfor blev hentet en Kiste i Købstaden til en afdød, blev der kørt ligesaa langsom Skridtgang, som naar Liget paa Begravelsesdagen førtes til Kirkegaarden.

De gamle var stærke i deres Tro paa *Varsler* om Dødsfald, men den opvoksende Slægt, og allerede mine Forældres Slægtled, troede ikke længere paa sligt.

Skolevæsen og Folkeoplysning.

Oprindelig var der kun een Skole i Sognet, nemlig Skolen ved Kirken, men Beboerne i den nordligste Del af Sognet, Hejring, fik — vistnok i Begyndelsen af 70-erne — sat igennem, at der blev bygget en Anneksskole der, med Bolig for en ugift Lærer, som lønnedes med en kontant Pengesum aarlig,

medens Læreren i Hovedskolen i Klejtrup lønnedes, som Skik og Brug var, for en væsentlig Del med Naturalydelser.

Da dette Lønningsspørgsmaal paa en Maade afspejler en Kulturperiode i Sognet, vil nogle detaljerede Oplysninger herom formentlig have almen Interesse.*)

For den lille Hejring Skoles Vedkommende var Sagen afgjort med 600 Kroners aarlig Pengeløn, 12 Læs Tørv til Brændsel i Skole og privat Lejlighed samt 28 Kr. i Skolepenge (der vistnok var en Slags Skadesløsholdelse for hans Udgifter til Rengøring i Skolestuen). Til Huset hørte endelig Brugsret over en $\frac{1}{2}$ Skæppe Land Have (ca. 800 kv. Alen).

Betydelig mere indviklet var Hovedskolelærerens Lønningsmetode. For det første hørte der til Skolen en Jordlod paa 11 Tønder Land med ca. 4 Skæpper Hartkorn. Det var et stærkt bakket Terræn med sandet og stenet Jord, som var i høj Grad besværligt at drive, og som kun gav en maadelig Afgrøde. Paa Jordloden holdt Læreren i Reglen 3 Køer og nogle Faar — som dog vist kun med Nød kunde ernæres derved, hvis ikke Beboerne i Sognet havde ydet deres Bidrag af Foder.

Lønnen bestod nemlig dernæst i 128 Lispund Hø og 192 Lispund Halm, som blev leveret efter Tilsigelse paa Sedler, der blev sendt med de skolepligtige Børn hjem til de Forældre, der havde Jordbrug.

*) En Del af de følgende Oplysninger er hentet fra Petersens „Skolestatistik“. 2. Udgave. (1887).

Dernæst modtog Læreren 6 Tønder Rug og 30 Tønder Byg som en Del af Lønningen, men den blev i Reglen erstattet med Penge efter Kapitelstakst.

Fremdeles leveredes der Læreren 36 Læs Tørv til Skole og privat Lejlighed — som bestod af 3 Værelser, Køkken, Bryggers og Loftsrum. Tørvene blev ligeledes fordelt paa Beboerne, ikke i Læs eller Dele af Læs, men i Antal Tørv, som forudsættes at være gode, faste Skudtørv.

Den rene Pengeløn bestod derfor kun af 11 Kroner, hvortil kom anslaaet 151 Kroner om Aaret i Offer, 20 Kroner i Kirkesangerløn og 20 Kroners Tillæg som Kirkeby-Lærer samt endelig 58 Kroner i „Skolepenge“, altsaa Vederlag for Rengøringen i Skolestuen.

Naar hele Lønningsydelseerne blev slaaet sammen, ansattes Embedsindtægterne til ialt 1100 Kroner, medens Biskolen i Hejring kun ansloges til 736 Kroner, hvoraf altsaa de 136 var Betaling for Brug af 2 Værelser og for 12 Læs Tørv.

Som man ser, var det, maalt med Nutidsforhold, ingenlunde flotte Vilkaar, der bødes en Lærer paa den Tid, men medens der i Hejring skiftedes hyppigt Lærer, saa blev den Mand, der sad ved Klejtrup Kirkeby-Skole, dog i det samme Embede i over en Menneskealder, nemlig fra 1865 til 1910, og satte sit Præg paa Sognet i den Periode, her tales om.

Han hed oprindelig *Søren Andersen*, men antog Familienavnet *Vammen* efter at han havde faaet Embede. Han var Søn af en Gaardmand i Lindum, blev født den 19. Februar 1840, tog Skolelærerek-

samen fra Ranum Seminarium (1 Kar.) 1864 og blev allerede det følgende Aar kaldet til Klejtrup, hvor han fire Aar senere blev gift med en Datter af Gaardmand Søren Knudsen i Hærup, hvorved han blev knyttet til en af Sognets største og mest udbredte Bondeslægter. Han døde 1919.

Vammen var altsaa selv ud af gammel Bondefamilje, der havde en solid Sans for Livets Virkelighed, og derfor passede hans for al Opstyltethed blottede Væsen fortræffeligt ind i Sognets Befolkning, og han holdt ligeledes i sin Skole og sin Undervisningsform kraftigt igen overfor alle moderne Fraser, som i den nyere Pædagogik truede med at bringe Folkeskolen udenfor sin naturlige Opgave og Begrænsning. Vammen forstod til Bunds Bønders Tankegang og Bønders Vilkaar, og han vidste hvad Tilværelsen krævede af dem og hvad de havde *Brug* for, og derefter ledede han Undervisningen. — — —

Skolebygningen laa som sagt nedenfor Kirken mellem de to Landeveje, som skilles i Vejkrydset midt i Byen, og hvoraf den ene løber i nordvestlig Retning mod Roum-Tostrup, den anden i sydvestlig Retning mod Hvolris-Bjerregrav. Beboerne i Hærup By og dens Udflyttere havde indtil en halv Mil til Skolen, og de talte ofte om, at det var rart, om Skolen havde ligget noget mere centralt efter at den nordlige Del af Sognet havde faaet sin egen Skole, men det blev ved Ønskerne.

Bygningen bestod dengang af en grundmuret Længe i hvis sydvestlige Ende Skolestuen laa. Denne optog hele Husets Bredde og havde fire

Vinduer fordelt paa de tre Ydervægge, medens den fjerde optoges af Døren ud til Korridoren, Kakkelloven, Tørvekassen, Pulten (Katederet) og Hylden til Skolebøgerne. Det omtrent firkantede Rum havde en Gulvflade paa omkring 80 Kvadratalen, og ca. 4 Alen til Loftet og var vistnok i 70-erne Kommunens rummeligste Skolestue.

Skolebordene bestod af fire lange Skraaborde med Hylder under og Træbænke af samme Længde. Børnene sad med Front mod Lærerens Plads, saaledes at „den øverste Ende“ af Bænkene var paa Lærerens højre Haand.

Børnene var delt i to Klasser — „*stue Klasi*“ og „*bette Klasi*“. Den sidste optog Børnene i Alderen 7—10 Aar, den anden fra 10—14 Aar. Pigerne havde Plads paa den nærmeste Bænk ved Katederet, Drengene paa de fjerneste. Der var i Reglen dobbelt saa mange Drengene som Piger. Efter at Skolen i Hejring var bygget, stod det fjerde Bord ubenyttet, og der var da ialt 27—30 Børn i hver Klasse.

Undervisningstiden var om Vinteren fra 9 til 3, om Sommeren fra 7 til 1. Men i Sommerhalvaaret gik ældste Klasse kun i Skole to Formiddage om Ugen, medens de smaa kom de øvrige fire Formiddage. Det var under Hensyn til den Nytte, de ældste Børn kunde gøre hjemme. Om Vinteren byttedes om, saa de ældste gik de fire Dage og de smaa de to.

Det var den Gang en Forudsætning, at Børnene havde lært at læse og skrive Tal, inden de kom i Skole. Læreren var alene om Undervisningen, og

der fandtes ingen Pøgeskole, saa det var nødvendigt, at Børnene for en væsentlig Del kunde arbejde selv, naar de kom i Skolen. Og det maa ogsaa siges, at Vammen mest overlod dem til sig selv og til Kammeraternes Hjælp — foruden naturligvis Forældrenes i Hjemmet, forsaavidt, det var nødvendigt. Der blev ikke gjort Forsøg paa at forcere et Barn frem ud over dets Evner og Begreber.

Undervisningsfagene var for mindste Klases Vedkommende *Kathekismus'en*, som lærtes udenad, Rub og Stub fra Begyndelsen til Enden. Ud over Luthers egne Forklaringer, og hvad der ellers stod i Bogen, blev der ingen givet — Vammen gik ud fra, at det ikke var noget der skulde *forstaaes*, men simpelthen læres, som det stod.

Dernæst *Balslevs Bibelhistorie*, hvis Indhold Læreren gennemgik med Bogens egne Ord og blev genfortalt i Kor af Bænk for Bænk med de samme Ord. Nogen „aandfuld“ Undervisning var det ikke. Der blev ikke forsøgt at paavirke Børnene religiøst ud fra de bibelske Fortællinger — snarere raadede der en vis Skyhed for at komme udenfor det *trykte* Ord, — i den Henseende var Vammen i Overensstemmelse med Sognets naturlige religiøse Blufærdighedsfølelse.

Saa havde man *Matzens* fortræffelige „*Danske Læsebog*“, som Børnene gennemgik Aar efter Aar og skiftedes til at læse højt af. Skønt vi næsten kunde den udenad, var det lige spændende, hvilket Stykke der nu faldt i vor Lod ved næste Omgang; vi blev *Kammerat* med den Bog, og — vi lærte at læse. Det vil sige — der var nogle Børn, som al-

drig lærte at komme bag det trykte Ords stive Form, men — de havde vist heller ingen paaviselig Brug derfor.

Endelig havde vi *Chr. Hansens Regnebøger*, hvortil Vammen havde Facitlisterne i sin Pultskuffe, der stedse var uafloaset.

Dermed var Hjælpemidlerne i yngste Klasse udtømt. Hvert Barn var forsynet fra Hjemmet med Katekismus'en og Bibelhistorien, Resten lagde Skolen til, — d. v. s. Børnene skulde ogsaa selv holde sig med Tavle og Griffel, Skrivebog og Penne, men da der aldrig var mere end een Skrivebog i Gang, og denne varede et halvt Aars Tid, og en Tavle i Reglen hele Klassen igennem, saa var det baade for Hjemmene og Kommunen en *billig* Undervisning. Og det var ogsaa Mening, at den skulde være det.

I ældste Klasse („stue Klasi“) stillede der jo noget større Krav til Forældrenes Pengepung, idet der skulde anskaffes to Bøger til, nemlig *Fædrelandshistorie* og *Geografi*. Det er dog vist et stort Spørgsmaal, om det Udbytte, der fulgte med Bruugen af disse kortfattede, skematiske Fremstillinger, stod paa Højde med Tiden, der anvendtes paa at lære Lektierne udenad og at gennemgaa dem i Timerne. Jeg har Indtryk af, at der lærtes meget mere ved Læsningen af Læsebøgerne — dog derom senere i en anden Sammenhæng.

En enkelt Time om Ugen anvendtes i ældste Klasse til *Skriftlæsningsøvelser*, hvortil anvendtes smaa stentrykte Sedler, hvorpaa der stod korte, jævne Sætninger, som f. Eks.:

„*Han gik den lange Vej alene*“. —

„*Hunden gæde, da han kom*“

eller mere udviklede, der ogsaa havde et pædagogisk Retskrivningsformaal for Øje. Jeg erindrer følgende Eksempel, fordi det fik Betydning for mig selv:

„Jeg gaar igaar i min Gaard og finder der
et Hjul, som jeg havde tabt sidste Jul“.

Saadanne Prøver erstattede paa en Maade ogsaa den Undervisning i *dansk Grammatik*, som var ukendt i Klejtrup Skole. Alt hvad der i den Henseende blev smuglet ind i Børnene skete gennem Øjet (ved Læseøvelserne) og ved Retskrivningen, som øvedes ved *Diktat* og blev skrevet med Griffel paa Tavlen.

I disse Aar indførtes den af *C. A. Thyregod* og *P. A. Holm* udarbejdede „*Skriftlæsningsbog for Skolen og Hjemmet*“, som i 1878 udgik i 6te Oplag (Thaning og Appels Forlag). Ved denne udmærkede Bogs Hjælp lærte vi at læse *den gotiske Skrift*, som den Gang var afskaffet i Skolen, og lærte desuden at læse en Mængde (godt halvandet Hundrede) dalevende Mænds Haandskrifter. Der kan ikke siges Lovord nok om denne Bogs *praktiske Værdi* som Undervisningsmiddel, og det var naturligvis Lærer Vammens Sans for praktiske Værdier, der fik den indført i Skolen.*)

I Sommertiden, naar Vejret tillod det, var der en halv Times *Gymnastik* for Drengene. Det skete

*) Det sidste Oplag af denne Bog — 18de Oplag — udkom 1907, hvad der altsaa betyder, at den praktisk talt ikke længere benyttes. Det er *ikke* til Ære for den danske Folkeskole, at den lader et saa ypperligt Hjælpemiddel gaa ud af Undervisningen.

paa den grønsværklædte Gaardsplads, hvor der blev foretaget Gang-Løbe- og Springøvelser, Klatringer i Stang og Tov og Armgang i en Skraastang.

Jeg har ikke Indtryk af, at Vammen lagde synlig Vægt derpaa, og det var vistnok ogsaa vanskeligt at paavise Betydningen deraf, da alle Øvelser skulde foregaa enten barfodet eller i Træsko og det umulig kunde foregaa regelmæssigt, dels paa Grund af, at det var afhængig af Vejret, og dels fordi Skolegangen for ældste Klasse var saa uregelmæssig. Men det var vel et Reglement, som Skoleautoriteterne havde faaet indført, og som skulde overholdes i den Grad, som Forholdene tillod og Lærerens Interesse fulgte med.

De halvaarlige *Eksaminer*, hvor Præsten og stundom et Medlem af Skolekommissionen var til Stede, var de store Begivenheder i Skolegangen, bl. a. fordi Placeringen paa Bænkene var bestemt af de Karakterer, vi fik ved denne Lejlighed.

Endnu skal jeg omtale *Forsømmelserne*, som endnu i 70-erne og 80-erne hørte til dagligdags Begivenheder. Navnlig Vogterdrengene havde stadig Tilbøjelighed til at blive „syge“ de Dage om Ugen, da de skulde i Skole, især naturligvis i Sommertiden, da der var Brug for dem til at vogte de løsgaaende Kreaturer i Kærene og Lyngbakkerne og efter Høsten ud over Markerne.

For „Udeblivelse uden gyldig Grund“ betaltes 6 Øre i Bøde for den første Dag, 12 Øre for den næste og saaledes dobbelt op indtil 1 Kr. pr. Gang — alt dog indenfor den samme Maaned. I den følgende Maaned blev det igen 6 Øre for den første

Dag. Da Lægeattester ikke forlangtes — og heller ikke kunde skaffes, fordi der var to Mil til nærmeste Læge, saa var der altid Mulighed for Tilfældigheder med Hensyn til hvem Bøderne ramte. De indkrævedes af Sogneraadets Medlemmer hver i sit Distrikt, og der var ingen, som gladelig betalte, fordi der stadig laa en Uvilje mod den tvungne Skolegang i Befolkningens Sind.

Til Belysning af Forholdet mellem Befolkningen og Skolepligten kan følgende Træk formentlig gælde, skønt det stammer fra min Faders Skolegangstid i 50-erne, men af personlig Erfaring ved jeg, at der i 70-erne fandtes mange tilsvarende Eksempler.

Den daværende Lærer i Klejtrup Skole lyste en Morgen efter en udebleven Vogterdreng fra en af Gaardene i Hærup, og en af de mødte Drenge hævdede da sin Røst og sagde:

„A sku sejj, te han wa syg“.

En Sladderhank blandt Kammeraterne fald ind med følgende supplerende Oplysning:

„De æ Løun, for a so, te han gjik nier i Kjaret te Höudern“.

Hvorpaa Lærer Langberg afsluttede Forhøret med at sige til Klassen:

„Godt, saa skriver vi: Meldt syg, men gaar alligevel i Kjæret.“

Antagelig findes denne Anmærkning endnu i Klejtrup Sogns Skoleprotokol fra den Tid — rimeligvis med flere andre.

Det var jo et staaende Spørgsmaal, hvad en Gaardmand skulde gøre med de løsgaaende Kreaturer i Kærene en Sommerdag, naar der ikke var

Raad til at undvære Lillepiggen fra Hjemmearbejdet mens Drengen var i Skole.

Nogle tog Konsekvensen og betalte Mulkten, men andre, der saa mere paa de kontante Penge, og hvis Bøder allerede var betænkelig oppe paa det Beløb, man kunde faa en hel Daglejer for, søgte saa at redde Stillingen (og Kontanterne) ved en Sygemelding.

Men hvis man tror, at det særlig var *Tjenestedrengen*, der saaledes blev „syg“ paa travle Dage, saa tager man fejl. Det var ligesaa vel Familjens egne Børn. Forudsætningen var i alle Tilfælde, at man ikke vurderede Skolegangens kulturelle Betydning synderlig højt. I hvert Fald stod den betydelig lavere i Kurs end et hvilket som helst Pengestykke, hvis reelle Værdi man kunde tage og føle paa.

Hvis man paa Baggrund heraf vilde spørge om hvorledes det stod til med Begrebet „*den almindelige Folkeoplysning*“, saa beror Svaret i nogen Grad paa, hvad man vil forstaa derved.

Der kunde vistnok fremdrages Eksempler paa Folk, der hverken kunde læse og skrive (de saakaldte *Analfabeter*). Jeg ved i hvert Fald, at der var én Mand i vort Nabolag, som maatte have en anden Mand til at skrive sit Navn for sig med paaholden Pen, og at der selvfølgelig under Navnet blev skrevet Bogstaverne „m. f. P.“ (med ført Pen). Men denne Mand var ganske vist ogsaa født før den almindelige Undervisningsordning af 1814 blev indført.

Det langt overvejende Flertal af Befolkningen

kunde dog læse og skrive (deres Navn), selv om de kun yderst sjældent fik Lejlighed til at øve sig i disse Kunster — af den simple Grund, at de ikke havde Brug for dem, ingen Lyst havde til dem og for det store Flertals Vedkommende heller ikke havde Raad til at beskæftige sig med boglige Sysler eller skriftlige Arbejder.

Læserne maa erindre, at vi endnu i 70-erne befinder os i en Periode, da den væsentlige Del af Jylland og under alle Omstændigheder Klejtrup Sogn befandt sig udenfor alle nyere kulturelle og politiske Bevægelser. Den grundtvigske Højskolebevægelse var ikke naaet hertil, den indre missionske religiøse Vækkelse kendtes ikke, den bjørnbakke Bondepolitik havde man nok hørt *omtale*, men uden at den havde nogen nærmere Virkelighed eller Betydning. En eneste Karl i Sogn havde været paa en bjørnbakke Højskole, men ingen følte sig af den Grund mere bagefter „Tidens Krav“. Det brandesianske „Gennembrud“ i København anede man ikke noget om. De politiske Bølger omkring det første Provisorium i 1877, vakte ingen Opstandelse i Sognet — vistnok fordi de færreste fik noget at vide derom. Politiske Møder, som de tog Fart i 80-ernes Begyndelse, kendte man ikke til. Afholdsbevægelse eller Andelsbevægelse var ukendt. Foredrag og Forsamlingshuse ligesaa.

Med andre Ord: Man kendte ikke *Aviser* eller man læste dem ikke.

Siden 1855 havde „Hobro Avis“ været Sognets nærmeste Blad, men ingen tænkte paa at holde det, ud over Sognefoged Lottrup i Hejring, og han

havde altid staaet udenfor og oven over Bøndernes Omgangskreds, dels fordi han altid tiltalte Befolkningen med *du* (men forlangte *De* til Gengæld) og dels fordi en Øvrighedsperson nu ikke opfordrede til Kammeratskab.

Med Manglen paa Aviser er til en vis Grad alt sagt. De lokale Nyheder, som havde Interesse for Sognet — som f. Eks. Skovauktion i Lindum Skov — oplæstes ved Kirkestævne af Sognefogden, og hvilke andre Begivenheder, der kunde paaregne Deltagelse, forplantedes fra Hus til Hus ad mundtlig Vej.

Der var saaledes hverken Anledning eller Grund til at læse, og man søgte ingen Lejlighed dertil, og i den almindelige Bevidsthed var Læsning Tidsspilde og „*ørweløs*“ Udgifter.

I de allerfleste Hjem fandtes følgelig ingen Bøger ud over Salmebogen — maaske hist og her — en Bibel. Dog maa Almanakken ikke glemmes. De fleste nøjedes med Universitetsalmanakken til 16 Øre (8 Skilling), men der var enkelte Gaardmænd som ofrede 50 Øre paa Wisbechs Almanak, fordi den gerne indeholdt et Par Historier, som Konen kunde læse i Julen. Det vigtigste Stof var Markedslisten, Drægtighedskalenderen samt Oplysning om, hvornaar der var maanelyst, og hvornaar Højtiderne faldt. *Mulig* læste enkelte Landhusholdningsselskabets Afsnit om et eller andet Landbrugsspørgsmaal, men i saa Fald sporedes Virkninger deraf ikke i Praksis. At der ingen Steder fandtes, hvor Bøger kunde laanes, er ligesaa selvfølgelig, som det var overflødigt, da ingen tænkte paa at

læse. Lærer *Vammen* havde en højst beskedne lille Bogsamling, men den blev ikke angrebet af læselystne og bestod væsentlig af Smaaskrifter, som „Udvalget for Folkeoplysnings Fremme“ havde begyndt at udgive i 1866. *Vammen* var ingen ivrig Læser selv, og han søgte heller ikke at paatvinge sine Sognebørn Interesse for noget, som de ikke kom til paa naturlig Maade, ved egen Drift.

Imidlertid, var der ganske enkelte, som havde en Fantasi, der krævede Næring, og det var to Kvinder i Sognet, som fandt hianden paa denne Konto. Den ene var paa en eller anden Maade kommen i Besiddelse af *Marie Sophie Schwartz'* første Romaner i Erik Bøghs Oversættelse fra „*Folkets Avis*“ og forfulgte den videre gennem „*Søndags-Posten*“ — og den anden havde „*Nordisk Billed-Magazin*“, hvori der blev optaget Oversættelser efter tyske Forfattere, bl. a. *Fr. Gerstäcker*.

Om dem begge gælder det, at de var barnefødt øst for Sogneskillet og altsaa forsaavidt tilhørte en „fremmed“ Kultur. Begge kendte fra Børn en Husmandssøn fra Lindum Sogn, der i 1851 var demitteret fra Ranum Seminarium, og som fra 1866 havde faaet Lærerkald i Sjelle ved Aarhus, hvor han var begyndt at skrive Fortællinger, dels i „*Hobro Avis*“ og dels i „*Nordisk Skoletidende*“. Det var senere bekendte „Skolelærerforfatter“ *Jakob Nielsen*, som under Pseudonymet *Knud Skytte* offentliggjorde en Række Skildringer, hvoraf første Samling udkom i Bogform 1867 under Titlen „*Jydske Bondeliv*“, anden Samling 1871 og tredje Samling 1874.

Jakob Nielsen havde en Broder, *Christen Nielsen* (kaldet „Kræn Bødker“), som var Hjulmand og boede i Hvornum ved Landevejen nedenfor „Brattingsborg“, paa den anden Side af Søen, og denne Mand fik Broderens Bøger sendt og laante dem gerne ud til Venner og Bekendte af Forfatteren, og saaledes kom de over til Klejtrup, hvor de fik adskillige Læsere ved Fremlaan fra et Hjem til et andet. Hertil kom saa den Omstændighed, at det i 1873 stiftede Ugeblad „*Husvennen*“, gennem den samme Forbindelse, naaede frem til Klejtrup Sogn og fik adskillige Abonnenter, men navnlig *Læsere*.

Der er ingen Tvivl om, at den folkelige Fortælling, som Knud Skytte dyrkede, lærte Befolkningen, at der i Bøger kunde staa noget, som *kom den ved* og noget, den *forstod*, og just derved fik den lært at *læse* — hvorved naturligvis kun menes dem, som overhovedet var tilgængelig for det trykte Ord.

Man kan nu disputere om, hvorvidt dette betyder Folkeoplysning, thi ud over denne — naturligvis spredte — Interesse for Underholdningslitteratur, skete der selvfølgelig intet i Sognet som Helhed.

Hvis Folkeoplysning derimod skal forstaas som Indsigt i og Begreb om de Ting, som man har med at gøre, og hvoraf man skal have sit Levebrød, saa maa det indrømmes, at der ikke, hverken gennem Skolen eller de faa Bøger, der læstes, kunde paavises noget nævneværdigt.

Landbruget vilde ingen have tænkt sig Muligheden af at lære noget om gennem Bøger. Kvægavl, Mejerivæsen, Kornavl o. s. v., stod ikke, hverken indirekte eller direkte, i Sammenhæng med

Skoleundervisningen. Ingen førte Regnskaber, hvortil Regneundervisningen kunde anvendes, og ingen læste om Landvæsen, hvortil den eventuelle Læsevne kunde bruges.

Maaske var dette Grunden til, at der ikke var saa overvældende stor Respekt for Skolegangens Betydning.

Kirkelige og religiøse Forhold.

Det er næsten overflødigt at sige, at samtlige Beboere i Klejtrup Sogn paa det Tidspunkt, her er Tale om, tilhørte Folkekirken.

Ganske vist kunde man være lidt i Forlegenhed med, hvad man skulde sige, naar der var Folketælling, og den betroede Mand, der gik rundt med Listen, kom til Rubriken „Trosbekendelse“.

Thi den Gang var Begrebet „Folkekirke“ ikke opfundet — et Ord, der i vore Dage tillader Folk at komme betydelig lettere over dette Spørgsmaal. Man plejede saa at lade sig skrive for „*Lutheraner*“.

Uden Tvivl stammer denne Betegnelse helt fra Reformationstiden, da den religiøse Katalogisering maatte bruge tydelige Ord.

Der er her det naturlige Sted til at gaa nærmere ind paa mine Sognefællers Forhold til det religiøse, skønt dette fra et strengere topografisk Synspunkt falder noget udenfor Rammen af en Sognebeskrivelse.

Men til mit Forsvar tjener, at det religiøse Spørgsmaal jo i Virkeligheden — i hvert Fald paa hin Tid

— var det urokkelige Fundament, hvorpaa Befolkningen levede sit Liv i Hverdag og i Højtid.

Naar man var i Forlegenhed med Svar paa Spørgsmaalet Trosbekendelse, saa hænger det sammen med en dyb og ægte *Blufærdighed* hos den Del af Befolkningen man kaldte „Almuen“ i hine Tider.

Religiøse Problemer eksisterede ikke i Klejtrup Sogn. Jeg beder erindret, at i 70-erne var der endnu ikke naaet nogen Art af „Vækkelse“ til Sognet. Bogstavelig talt alle Former for Vækkelse var ukendte.

Det er muligt, at enkelte havde hørt om noget, der hed „Grundtvigianisme“ og „Indre Mission“, men det er aldeles sikkert, at ingen havde ringeste Anelse om, hvad der skulde forstaas derved.

Naar der i Slutningen af 70-erne blev tegnet et stort Antal Subskribenter hos de omrejsende Kolportører paa en skrækkelig Udgave af Bibelen — „*Illustreret Folkebibel*“, — saa maa dette ikke tages som et Vidnesbyrd om en religiøs Vækkelse eller om Interesse for Bibelstudium. — Grunden til at saa forholdsvis mange lod sig indtegne, var væsentlig den, at Subskribenterne fik *to gratis Olie-tryksbilleder* i Tilgift.

Bibelen blev vist ogsaa i de fleste Tilfælde indbunden, fordi man syntes at man ikke kunde være andet bekendt overfor Vorherre, den var „Guds Ord“, og nu havde man den jo. Men læst — nej. Dertil følte man hverken Lyst eller Trang. At „læse i Bibelen“ kunde ikke godt betyde andet end at vedkommende enten var ved at blive „helle“ (hel-

lig) eller forberedte sig til Døden. Det var ikke for fornuftige og raske Folk.

Paa samme Maade tog man Kirken som Kendsgerning, som en af Gud indstiftet Institution, som der var lige saa lidt Grund til at diskutere, som der kunde være Tvivl om dens Nødvendighed.

Deraf følger ikke, at *Kirkegangen* var almindelig. Tværtimod, den var, hvad man i Almindelighed forstaaer ret sløj.

Hertil bidrog maaske ogsaa noget den Omstændighed, at der hver tredje Søndag var „*Messefald*“, d. v. s. ingen Gudstjeneste. Pastoratet omfattede 3 Kirker, og da der kun var en Præst og kun to Kirkegangstider, nemlig Kl. 9 og Kl. 1 (henholdsvis „Førstpræken“ og „Sidstpræken“), saa blev der altsaa hver tredje Søndag ingen Ting.

Hvorvidt Præsterne i Pastoratet var daarligere Prædikanter, end Tilfældet var andre Steder, er det vanskeligt at udtale sig om, men Kaldet var ikke anset for et af de gode — derimod for at være meget besværligt, og der er i Tidens Løb vistnok ikke forekommet et eneste Tilfælde, hvor en Præst er død i Kaldet. Reglen var, at han flyttede, saa snart et bedre Kald var opnaaet.

Endnu en Grund til det ringe Kirkebesøg laa i, at Kirken ikke havde *Kakkelovn*. Om Vinteren var det en Tortur at sidde stille i det iskolde Rum i henved 2 Timer.

Derimod opfattede de fleste i Sognet det som en *Pligt* at møde til Gudstjeneste i hvert Fald en af de to Helligdage paa de tre Højtider, Jul, Paa-ske og Pinse.

En særlig Grund dertil var den, at paa disse Dage skulde Præst og Degn have deres *Højtids-offer*.

Forud for Højtiden havde Skolebørnene fået hvide og blaa Sedler med hjem fra Skolen. Det var Degnens Pligt at skrive disse Sedler ud til hver offerpligtig Familie eller Enkeltperson i Sog- net — en hvid og blaa til hver. Den hvide bar Paaskriften øverst: „*Til Præsten*“. og den blaa: „*Til Degnen*“, og midt paa stod saa, hvem den var til, f. Eks. „*Jens Sørensen og Hustru*“ eller „*Gmd. Jens Sørensens Tjenestefolk*“.

Disse Sedler *maatte* altsaa afleveres, efter at de hjemme var benyttet til at vikle om den Mønt, som Præst og Degn skulde have.

Jeg siger „den Mønt“ uden dermed at ville have sagt noget om, hvor stor Mønten var, eller at den gik alene. Men hvis jeg blev spurgt, hvor meget der egentlig blev ofret i disse Tider til Højtiderne, saa maa jeg først bemærke, at Præsten naturligvis fik mere end Degnen, og at Gaardmænd gav mere end Husmænd. Jeg tror ikke, en Mark til Præsten og en Firskilling til Degnen den Gang blev anset for en ringe Skærv af en Smaamand, eller at der stod Forargelse om den Husmand, som efter Møntforandringen brugte henholdsvis 25- og 10-Ører i Stedet.

At Gaardmænd kom højere op, tør anses for givet. Iøvrigt var Præst og Degn de eneste, der vidste Besked, men det kunde de ogsaa faa grundigt, fordi hvert Offer var indsvøbt i Offersedlen, lydende paa Navnet.

Efter Prækenen istemte Degnen saa den hævdvundne Offersalme, og umiddelbart derefter begyndte Offergæsterne deres Vandring op til Alteret, hvor Præstens hvide Pakker blev lagt paa højre Side af Alteret, og paa Tilbagegangen afleveredes de blaa Pakker paa Brædtet foran Degnens Plads.

I Reglen havde hver Offergæst alt, hvad han kunde omfatte i hver Haand, idet han havde „Bud med“ for Tjenestefolk og Naboer, som helst blev siddende paa deres Plads, eller som ikke var i Kirke.

Skuespillet vakte stor Opmærksomhed nede i Kirken, idet navnlig Kvinderne fra deres Bænke (paa venstre Side i Skibet) omhyggelig lagde Mærke til, om Offeret nu blev afleveret uden forkerte Vendinger eller Trin. Herfor havde man et nedarvet Reglement, som ikke turde brydes, uden at vedkommende blev til Latter — dæmpet i Kirken, højlydt senere.

Endnu en Lejlighed i Aaret gav større Tilstrømning til Kirken end sædvanlig, og det var til de saakaldte Høstprækener, som afholdtes om Efteraaret — i Reglen i September — naar Kornet var i Hus, altsaa en Slags Takkegudstjeneste for Aarets Avl og Grøde. — — —

Men naar jeg ovenfor bemærkede, at Højtids-ofret gav en Slags Anledning til Kirkegang de tre Gange aarlig, saa vil jeg have Ordet „Anledning“ understreget.

Denne Offergangs-færd var i Virkeligheden ikke hele Sandheden. Fra ældre Tid, da det ligefrem var

Pligt at møde i Kirken, laa der stadig i Befolkningen en Fornemmelse af, at man overfor Vorherre „ikke kunde være bekendt“ helt at blive borte fra Kirken — selv om Præsten hverken ved sin Person eller sine Talegaver lokkede.

Det maa imidlertid indrømmes, at det er vanskeligt at komme til Bunds i noget saa sammensat og saa lidet aabenlyst som jævne Folks Tanker om Religion.

Man stod i et Slags hemmelighedsfuldt Forhold til Spørgsmaalet — hemmelighedsfuldt for saa vidt som det aldrig nogensinde kom paa Tale, hvor Folk mødtes. Og hvis det hændte — hvad der i hvert Fald var meget sjældent — at der kunde falde en Ytring, som at det var en god Præken eller en god Ligtale, Præsten holdt, saa blev der aldrig gaaet nærmere ind paa den Ting. Man kviede sig ved at tale om alt, hvad der havde med Kirke at gøre. Der var i Sognet den Gang en Mand, som almindeligvis blev anset for en Slags Hedning. Ikke fordi han bandede mere, end de fleste Mandfolk i Sognet gjorde — snarere mindre — men fordi han i en oprømt Sindsstemning en Gang havde givet Udtryk for sit Forhold til Kirken ved at sige, at han egentlig hverken troede paa Gud eller Fanden, og da han derefter blev spurgt, hvorfor han saa gik til Alters de sædvanlige to Gange om Aaret, saa svarede han som følger:

„Aa jou — to de ka da ett skaae nøj“.

Hvad vedkommende saaledes udtalte, kan maaske i nogen Grad gælde for adskillige andre, men alligevel i mindre Grad. Thi der laa bag al Kirke-

gang en Frygt for, at det højeste Væsen kunde finde paa at hævne sig paa den, der i altfor høj Grad forsømte Guds Hus.

Vi bevæger os her paa et Omraade, hvor Grænserne mellem Tro og Overtro flyder sammen, hvor de gamle hedenske Forestillinger og Kristendommen er blandet sammen saaledes, at det er umuligt at sige, hvad der er det ene, og hvad der er det andet.

I denne Blanding var der kun et, der stod fast — nemlig *de to aarlige Altergange*. Der var paa den Tid ingen, som forsømte dem.

Det foregik paa den Maade, at naar det fra Prækestolen var bekendtgjort, at den og den Søndag, naar der var „*Førstpræken*“, begyndte Altergangen, saa sendte man gennem Skolebørnene Bud til Degnen om at tegne sig til Altergang.

Tilsammen var der tre saadanne Altergangsgudstjenester Foraar og Efteraar, og man kunde saa selv bestemme, hvilken man vilde møde til.

I Reglen var det de større Gaardmænd — „det bedre Publikum“ — som lod sig tegne til den første, og den passerede derfor Smaafolk uden synderlig Nervøsitet. Der var jo endnu to tilbage.

Naar den næste forestod, begyndte den resterende Del af Sognebeboerne at overveje, hvilken Dag det nu bedst kunde lade sig gøre at komme af Sted. I Foraarstiden kunde det have sin Fordel at vente længst muligt, fordi der saa var Udsigt til, at der kunde blive varmere i Luften, medens det omvendte gjaldt for Efteraaret.

Degnen havde saa i sin Skolepult liggende en

Liste, som benyttedes til at indføre Altergæsterne til vedkommende Søndag, og naar en Dreng eller Pige kom hen til Pulten og sagde:

„*A sku sej, om De vild tejn Faar aa Muer te Altes*“, (eller som de gamle sagde: „*te Aaltes*“), saa var dermed givet, at det skulde være. De, der ikke havde skolesøgende Børn, sendte Bud med en Nabos Børn.

Denne Forudtegning havde vistnok oprindelig Betydningen af en Slags Kontrol med, at Befolkningen overholdt sin Kristenpligt, og saaledes opfattedes den vel ogsaa almindelig — i hvert Fald hos de ældre. I Virkeligheden havde den den praktiske Betydning, at naar Degnen vidste, hvor mange der kom, kunde han være forberedt med Hensyn til Mængden af Vin, der skulde forefindes.

Den sidste Altergangssøndag optog dem, der ikke paa nogen Maade havde kunnet komme af Sted før, eller som af Sorgløshed havde udsat det saa længe som muligt. Det var derfor hvad man med et moderne Udtryk vilde kunne kalde „Proletariatet“ — Fattigfolk, Eneboere, Tjenestefolk, tvivlsomme Personer (der var jo altid nogle, hvis moralske Vandel og Omdømme var saadan, at bedre Folk rynkede paa Næsen, og hvem disse ikke kunde tænke sig at sidde paa Knæfald sammen med. Af den Grund antager jeg, at de sørgede for at lade sig tegne til den første Altergangssøndag).

Om Bortvisning fra Altergang af en eller anden Grund var der aldrig Tale i Sognet.

Spørger man, hvilket Forhold der bestod mellem de religiøse Begreber og de moralske Tilstande — altsaa nærmere bestemt, hvorvidt Religion var Ballast i Befolkningens Vandel, saa maa jeg blive Svaret skyldig.

Den sædelige Tilstand var hverken bedre eller slettere end den blev under de senere Vækkelsesperioder, da Indre Mission begyndte sin Virksomhed, eller den havde været i tidligere Tid, da Kirken i højere Grad bar „Riset“ overfor Menigheden.

Man plejer at bruge Børnefødsler udenfor Ægteskab som en Slags moralsk Maalestok, men paa dette Omraade er det ugørligt at paavise nogen Indflydelse fra Religionens Side. Saafremt saadanne Fænomener truede, blev der i Reglen sørget for, at Barnet blev født *indenfor* Ægteskab.

Enkelte Eksempler kunde vel anføres paa, at sligt ikke skete uagtet gentagne Tilfælde, men man paaberaabte sig da „Skæbnen“, som vilde det saaledes.

Heller ikke i Handel og Vandel mærkedes der synderligt til, at Religionen øvede nogen Indflydelse. Dermed er ikke sagt, at Snyderier var almindelige — tværtimod —, men blot at de mere dæmpedes af gensidigt personligt Kendskab og Hensyn end af Frygt for at mishage det højeste Væsen.

Der kunde saaledes synes at være nogen Modsigelse mellem disse Kendsgerninger og Bemærkningen ovenfor om Befolkningens „Fundament i Hverdag og i Højhed“.

Dette er dog ikke Tilfældet. Tværtimod. Just i

den Omstændighed, at det religiøse var ganske uden for Diskussion, hvilede i sin urokkelige Afgjorthed bag Hverdagens Færd, laa en Ballast, som hindrede den jævne Mand til at kastes ud i Tvivl og Vidtløftighed, som han ikke kunde magte.

Og saa var der desuden den uberegnelige Fordeel ved dette afgjorte Anliggende, at Spørgsmaalet om det hinsidige ikke forrykkede nogens sjælelige Ligevægt i det daglige Arbejde, saalidt som der paa det ægteskabelige Omraade opstod Anfægtelser angaaende det af Skaberen bestemte Forhold mellem Mand og Hustru.

løvrigt vil vi i det følgende faa Lejlighed til at se Forholdet til Kirken belyst ved de enkelte Familiebivenheder. — — —

Hvad der er fortalt i det foregaaende, kan ses under Synspunktet *Tværsnit* af Sognet og dets Livsvilkaar. Jeg har i flygtige Rids bestræbt mig for at give den almindelige Tilstand i økonomisk, kulturel og aandelig Henseende, og det er mit Haab, at Læserne i hvert Fald har faaet et Indtryk af en Kultur, der var i høj Grad tarvelig i sine Ytringsformer — Ordet „tarvelig“ taget i sin oprindelige Betydning, *nøjsom, sparsommelig, fordringsløs*.

Selvfølgelig har Billedet ikke kunnet blive fuldstændig. Adskillige Forhold har jeg maattet lade ligge dels for at begrænse mig, og dels ogsaa fordi en detailleret Oprensning af Smaating kunde virke trættende.

Smaating siger jeg, men Ordet bør ikke misforstaaes, thi Livet i den gamle Tids Sogn var netop i saa høj Grad bestemt og præget af *Smaa-*

tingene. I fattige Egne maa alt tages med. Naar Bonden i Høstens Tid med sin Le og de sejldugsbeklædte Mejepinde paa Leskaftet forsigtigt høstede de korte og spredte Havre- og Bygstraa paa de sandede Agre, og bestræbte sig for ikke at slaa en Kerne løs af de stumpede Vipper, — saa har man netop her *Symbolet* paa Økonomien med Smaatingene, Nøjsomheden og Tarveligheden.

Og naar det sorte og sure, ofte maanedgamle og mugne Rugbrød i en hvilken som helst Tilstand betragtedes med en næsten religiøs Ærefrygt, saa det ansaas for en *Synd* at kaste Brød bort — da er dette et Udslag af den samme Tankegang, der i Sandhed er værdifuld, selv om mange i vore Dage vil kalde dens Ytringer smaalig.

Eller naar man endnu i 70erne hist og her lempede sig frem over de sandede Agre med de sidste Træpløve — saa har vi her et af de mest haandfaste Eksempler paa den nødvendige Sparsommelighed, som Sognets Tilstand tvang Befolkningen til.

Her kunde have været tilføjet Eksempler paa, hvorledes Pengenes Værdi skattedes — hvad en to-Øre den Gang regnedes for, da det vilde udfylde Billedet af den Smaatingenes Husholdning, som kendetegnede Sognet. Men *Antydningen* maa være nok.

Som sagt: de foregaaende Kapitler er et Slags Tværsnit af Sognets Tilstande ved Slutningen af en Periode. I det følgende Afsnit skal vi beskæftige os med *Livet*, som det levedes belyst ved nogle Hovedtræk af Befolkningens Vandring fra Vuggen til Graven.

Andet Afsnit

L i v e t

Barsel og Barselkone.

Fødselshyppigheden i Sognet var ingenlunde — som man skulde tro i Betragtning af den almindelige Fattigdom — særlig stor. Snarere var Børnefødslerne faatallige, selv ogsaa blandt Smaafolk.

Det almindeligste blandt Gaardmænd var 2—3 Børn, og blandt Husfolk (Bønder under 1 Td. Hartkorn) var det dobbelte ikke det almindelige. Et rent Særsyn var Familier med en halv Snes Børn og derover.

Sagtens af den Grund var der kun een Jorde-moder indenfor det Omraade, der kunde være Tale om at henvende sig i, og hun boede i det fjerneste Sogn i Pastoratet — ca. en Mil borte.

Naar saa Verdensborgeren ventedes, kunde Gaardmanden spænde sine Heste for sin bedste Vogn, men Smaamanden skulde først i Nattens Mulm og Mørke hen og banke „en kørende Mand“ op af sin søde Søvn, hvilket altsammen tog Tid, saa det hændte ikke saa sjælden, at Barnet var født, naar „Madammen“ omsider kom til Stede.

Mangfoldige er de Historier, som blev fortalt om de eventyrlige Kørsler, som fandt Sted efter Jorde-moder, ikke mindst ved Vintertid, naar Vejene

var tilføgne med Sne, og hvor det ofte skete, at Vognen eller Slæden væltede — hvad der naturligvis sinkede Farten end mere. Viste det sig derefter, at Lægehjælp var nødvendig, saa var der to Mil til nærmeste Læge. En Barsel var saaledes ikke at spøge med i disse Tider.

Og den vilde have været endnu mindre spøgefuld, hvis ikke der i Slægten var bundfældet en god Del Erfaring og Praksis, som Barnemoderen høstede Gavn af gennem Nabokonerne, der i saadanne Tilfælde blev tilkaldt og praktisk talt *udførte* Jorde-moderens Hverv. Naar den betydningsfulde Dame vel altid blev hentet, men ikke sjælden kom bag efter Barnet, saa var det i Hovedsagen, fordi det nu engang var Sæd og Skik. Men iøvrigt var Naturen den vigtigste Fødselshjælper, og det hørte til store Sjældenheder, at nogen døde af Barselfeber.

Vistnok kan følgende Eksempel paa naturlig Fødselskraft ikke gælde som almindelig Maalestok for Egnens Kvinder, men det kan uden Overdrivelse anføres som Prøve paa Sundhedstilstanden i saa Henseende: Det var en oprindelig bundfattig Landarbejder, som giftede sig med en ligesaa tomhændet Datter af en lille Husmænd og nedsatte sig paa et Stykke fuldkommen lyngtilgroet Hede, hvorpaa der i en Fart rejstes en Stump Hus af Kampesten med Ler som Gulv og Lyng til Tag — fordi det nu engang var „nødvendigt“ at der *hurtigt* kom et Giftermaal i Stand. De to Mennesker var ikke forvænt fra Barndommen af, havde begge arbejdet fra de var smaa Børn og stillede de mindst mulige Fordringer til Livet.

I dette Hjem indfandt sig regelmæssigt med et Aars Mellemrum en Arving, ligesaa regelmæssigt kom Jordemoder bag efter Barnet og — ligesaa sikkert og regelmæssigt stod Barselkonen op Dagen efter Fødslen og passede sit Hus. — Jeg skylder dog Sandheden at tilstaa, at denne Kone blev anset for et enestaaende Fænomen i Sognet, men i Virkeligheden var der ikke nogen Væsensforskel paa hende og hendes Nabokoner. Med andre Ord: Spørgsmaalet om Tid til at ligge i Barselseng var Spørgsmaal om, hvad man havde Raad til. —

Saa snart det rygtedes ud blandt Naboerne, at en Familie havde „bekommen“ sig en Arving, blev der hurtigst mulig truffet Foranstaltninger til Barselkonens Forsyning med „*Barselmad*“.

Vi er her ved et Punkt i Sognets Tilstand som angaar et af de vigtigste Etikettespørgsmaal man kendte.

Jeg skal vel vogte mig for at forsøge at naa bagved denne Skiks Oprindelse og Mening, men jeg *gætter* alligevel paa, at den fra første Færd er Udtryk for Naboers Hjælpsomhed overfor Familier, hvori Konen for nogen Tid er afskaaret fra at passe Mand og Børn, og at Barselmaden saaledes oprindeligt var bestemt til dem.

Paa den Tid, her er Tale om, var det derimod Barselkonen selv, som af Høflighed blev tvungen til at *spise til Middag tre—fire—fem Gange den samme Dag* — alt naturligvis i Forhold til Familiens Omgangskreds og den sociale Stilling den indtog.

Det var nemlig ikke Forfriskninger eller let Kost, der blev budt Barselkonen. Der var meget snarere

en skarp Konkurrence om hvilken Nabos eller Kendinges Kone, der kunde lave den kraftigste Middag.

Hyppigst var maaske nok *Sødsuppe* med rigelige Rosiner og Svedsker som Forret. Efterretten kunde være *Pandekager*, *Æbleskiver* eller *Vafler* — overdaadigt nedlagt i Syltetøj, men det kunde ogsaa være stegt Aal eller hvilket andet, der nu tilfældigt kunde frembyde sig for Lejligheden.

Dernæst var *Høsekødsuppe* det almindeligste med den dertil hørende Høne. Havde Lejligheden ført en Kone i Nærheden af Oksekød, kunde der godt komme Oksesuppe, men iøvrigt vil jeg ikke paatage mig at give en fuldstændig Fortegnelse over de Retter, der kunde komme paa Tale. Dog maa jeg nævne, at som Barselmad brugtes ogsaa en Flaske „*Gl. fransk Vin*“ eller „*Kirsebærvin*“ (Portvin var dengang sjælden eller ukendt paa Landet).

Naar saa Suppen var færdig, hældtes den kogende i en dertil egnet Lerkrukke (Kovs) med to Ører*), gennem hvilke der blev trukket et Strømpebaand eller et Tørklæde, en Tallerken med Eftermaden stilledes ovenpaa som Laag, det hele indsvøbtes i et Tørklæde og saa af Sted til vedkommende Hus, hvor man tænkte sig, at Barselkonen laa og sultede.

Det hastede desuden med at komme af Sted, inden Maden blev kold, og ved Ankomsten maatte Barselkonen — i Overværelse af den omsorgsfulde

*) Enkelte var forsynede med en ligefrem dertil indrettet *Lerkrukke med Hank*, som laantes ud til enkelte Naboer, og som synes at have været i Anvendelse over hele Landet. Jeg har i hvert Fald set et Eksempel af den i „Maribo Stiftsmuseum“.

Giverinde — spise af Maden — selv om hun lige havde sagt Tak for Mad til den anden Nabokone som endnu ikke havde taget Afsked.

Man talte den Gang om at blive „*forgivet i Barselmad*“, og Læserne vil forstaa, at Udtrykket kunde have sin Berettigelse for Barselkonens Vedkommende, men fra hende bredte „*Forgivelsen*“ sig til Manden og Husets Børn, som naturligvis i disse Dage maatte spise alt, hvad de kunde, for at Gaverne ikke skulde blive fordærvet.

Medens Konerne samledes til og vel nok med størst Opmærksomhed fulgte Barselkonens Indhug paa den Mad, de selv hver især havde bragt, skænkedes saa den sædvanlige Kaffe, hvortil man smagte de forærede Kager til Pas. At den nyfødtes Lighed med Faderen blev konstateret for hver ny Gæst Ankomst følger af sig selv.

Alt i alt kunde det jydsk Sogn præstere „*Barselstuer*“, der ikke behøvede at staa tilbage for Holbergs. —

Med Hensyn til Verdensborgerens Udrustning bevæger vi os paa den efter moderne Begreber mest forsømte Hygiejnes Omraade, saavist som der ikke vilde blive mange Lighedspunkter mellem den Udstyrelse, der ventede et nyfødt Barn den Gang, og det, som man kunde se paa „*Barnets Udstilling*“ Anno 23 i København.

Det uundværligste Tilbehør var naturligvis *Vuggen*, uden hvilken man vilde have svoret paa Umuligheden af at faa Barnet til at sove.

Vuggen var en Trækasse med 2 halvmaaneformede Gænger under, Halm i Bunden og tykke,

tunge Sengklæder ovenpaa. Saa snart Barnet blev lagt deri, sattes Vuggen i den velkendte slyngende Bevægelse til Siderne.

Man kan godt tænke sig, at smaa Børn den Gang vrælede meget mere end nu, — *fordi* de ikke kunde faa Lov til at falde i Søvn paa en fredelig og naturlig Maade — men at Vugningen tilsidst blev dem en saadan Vanesag, at de ikke kunde sove uden denne Slingring.

Det næste Husgeraad, som et Barn havde Krav paa, var *Gangvognen*. Den er vistnok nu fuldstændig ukendt og fortjener derfor i Kulturhistoriens Navn en nærmere Beskrivelse.

Det var en Slags bred Bænk paa fire Ben i ca. tre Kvarters Højde. I Stedet for Sæde var der en Ramme, i hvis indvendige Sider der var en Fals, hvori et Slags Laag kunde bevæge sig frem og tilbage.

Dette Laag bestod af to Halvdele med en halvcirkelformet Udskæring i hver, som, naar de blev skudt sammen, dannede et cirkelrundt Hul. Heri blev Barnet sat ned, de to Halvdele lukket sammen under Armene og kroget sammen under Laaget. Barnets første Skridt i Verden blev da taget i Gangvognens afstukne Bane. Ganske vist siger Ordsproget, at man maa krybe, til man lærer at gaa, men dette Vidsomsord stammer sikkert ikke fra Bondehytter, hvor det stampede Lergulv ikke egnede sig til Kryben.

Inden vi gaar videre i Verdensborgerens Udvikling, maa vi imidlertid have Besked om Barselkonens Skæbne.

Uanset hvor lang Tid, Barselsengen tog, vaagedes der meget nøje over, at Kirken blev *det første Sted* en Kone kom efter Fødslen. Hun blev fulgt dertil 2—3 Uger efter hendes Nedkomst af en nærstaaende kvindelig Slægtning, og de blev i Vaabenhuset modtaget af Præsten, som efter en kort Beredelse fulgte dem ind i Kirken umiddelbart før Prækenen. En saadan Kirkegangskone havde ogsaa til Pligt at ofre til Præst og Degn ved denne sin første Kirkegang. Dertil var der i Salmebogen en bestemt Salme, som blev afsunget under Offergangen.

Barnedaaben fandt i Reglen Sted saa snart som muligt — almindeligvis en Maanedes Tid efter Fødslen. Hertil knyttede der sig ikke andre Ceremonier end den sædvanlige Ofring til Præst og Degn. *Moderen var aldrig med i Kirken* — Barnet blev altid holdt over Daaben af to andre Kvinder, almindeligvis Slægtninge, og desuden skulde der altid være tre Mandfolk som Faddere.

Offergangen ved denne Lejlighed havde sit særlige Ceremoniel, som navnlig var meget indviklet for de to Gudmødres Vedkommende, da Traditionen fordrede, at de under Vandringen op til Alteret og tilbage igen altid holdt sig *ved Siden af* hinanden, hvad der kunde være besværlig nok under selve Afleveringen af Offerpengene. Det blev da ogsaa fulgt med vaagen Opmærksomhed af samtlige tilstedeværende Kirkegængere.

De mandlige Faddere havde betydelig lettere Spil, fordi de gik *bagefter* hinanden, og de havde at paase, at der var passende Mellemrum imellem dem

Den rigtige Afstand var angivet derved, at naar den første betraadte Trinet op til Alteret, skulde den næste træde ud af Kirkestolen. Paa Tilbagevejen skulde Mændene nikke over til de to Gudmødre, der blev *staaende* i deres Stol, til den sidste Fadder var vendt tilbage.

Festligheden i Hjemmet efter Daaben var den Gang som nu forskellig efter Hjemmets Evne og giver derfor ingen Anledning til særlige Bemærkninger.

De første Barneaar.

Den Gang som nu truede Børnesygdommene den opvoksende Slægt. De var ikke væsensforskellige fra Nutidens- om de end var fordelt i Hyp-pighed paa en anden Maade.

De almindeligste var „*Kinkhost*“ (Kighoste), „*Mejslinger*“ (Mæslinger), „*røh Hund*“ (røde Hunde), „*Fohrsygen*“ (Faaresygen), „*Halssygen*“ (Difteritis) og den mest frygtede „*engelsk Sygen*“ (engelsk Syge).

Om den sidstnævnte Sygdom havde Befolkningen i Egnen i al Stilhed en Forstilling, som sikkert havde sin Oprindelse langt tilbage i Tiden, og som forklaredes ved at Barnet var „*forgjort*“. Dog vilde man vistnok ikke gerne indrømme ligefremt at sligt kunde ske, men paa den anden Side benyttedes fortrinsvis kloge Mænds eller Koners Hjælp mod denne Sygdom — hvori der formentlig laa en Indrømmelse til den gamle Opfattelse.

Desværre kan jeg ikke give fyldestgørende Oplysning om Kuren, der anvendtes mod den, men

der skulde i hvert Fald en *Skæppe* til, og den skulde drejes rundt, mens Barnet sad i den og der blev „læst“ over det.

I Forbigaaende bemærket var der knyttet flere overtroiske Forestillinger til *Skæppemaalet*. Blandt andet erindrer jeg tydeligt, at jeg som Dreng blev advaret meget indtrængende mod at tage en *Skæppe* over Hovedet (som Hat), da det havde til Følge at man standsede i sin Vækst.

Troen paa Virkningen af de kloge Folks Behandling af engelsk Syge holdt sig længe efter den saakaldte Folkeoplysnings Gennembrud i Egnen. Om Aarsagen hertil behøver man næppe at være i Tvivl, thi det var en ret udbredt Mening, at der var en Lighed mellem den saakaldte „Stivsyge“ hos Smaagrise og Engelsksygen hos Børn, og naar de kloge Mænd (som forresten ikke var saa helt dumme) derfor samtidig anviste det samme Middel for Børn som for Grise — nemlig rigelig Bevægelse i frisk Luft — saa er det ikke urimeligt, at Troen paa Kuren i *Skæppen* holdt sig.

I det børnefattige Sogn var der saavidt jeg erindrer og saavidt mine Oplysninger fra Tiden strækker, kun ringe Børnedødelighed, trods alle Sygdomme. Jeg mindes ikke, at Skolen en eneste Gang var lukket paa Grund af smitsom Sygdom, og deraf tør vel sluttes, at disse var yderst sjældne. I hvert Fald fik de Lov at rase ud, naar de kom.

Daværende Distriktslæge *Magnus* i Hobro (der som en Olding op i 90erne oplevede Genforeningen i 1920) var ogsaa en Mand, som ikke var hysterisk overfor Sygdomme, og hvis friske og robuste

Væsen heller ikke gav Befolkningen Forestilling om, at der burde gøres mere ud af det end højst nødvendig. —

Børnenes Tilværelse inden den skolepligtige Alder forløb iøvrigt paa en højst stiltfærdig Maade. Samtlige Legetøjsfabrikker i Nürnberg vilde være gaaet fallit, hvis der intet andet Steds i Verden var bleven købt mere *Legetøj* til Børn end der blev købt i Klejtrup Sogn. Købt Legetøj kendte man slet ikke, man ansaa det for „*øwveløs*“ (overflødige) Udgifter. Og vi savnede det heller ikke — vi havde nok i vore hjemlige Hjælpemidler.

Hvilke Hjælpemidler?

For det første syede Mødrene Klude-Dukker til Pigebørnene, og der var altid en Karl eller en Hjorddreng, som kunde lave en Fløjte af en Pilekvist til de smaa Drengene. Naar Pilebarken er frisk, kan den løsnes fra Veddet ved at blive banket forsigtigt omkring paa alle Sider, og saa kan Barken trækkes ud som et Rør, hvori der kan skæres Fløjtehuller.

Dernæst flettede vi *Kurve* og *Hatte* af de tynde Siv, som groede i enhver Mose i Heden og i Massevis i Kær og Enge.

Stenslynger lavede vi af et gammelt Stykke blødt Læder — eller Skind af en gammel Støvleskafts Foder, paa følgende Maade: Vi lagde først Skindet dobbelt, klippede det til i en ligebenet Trekant, hvori Folden dannede Grundlinien. Midt i denne skar vi et trekantet Hul (som naar Lappen foldedes ud, blev firkantet), stak et Par Huller i begge de øverste Trekanter og bandt deri et Par ca. 1 Alen lange Sejlgarnssnore, og Slyngen var færdig.

Naar denne skulde bruges, vikledede vi den ene Snor om højre Haands Pegefinger, saa vi havde Hold paa den, og holdt den anden Seglgarnsnor fast med Tommelfingeren klemt mod Pegefingern saaledes, at Stenen, der laa ovenpaa Hullet i Læderlappen, laa bekvemt i Midten. Saa svingedede vi Slyngen med Stenen over Hovedet nogle Gange og gav saa Slip i den ene Snor i det rette Øjeblik, hvorved Stenen for pibende og brummende op i Luften.

I stille Sommeraftener var det en herlig Leg, som kun hørte op, naar Forraadet af Sten var sluppet op. Ved Øvelse kunde selv en lille Dreng opnaa megen Færdighed i Stenkastning paa denne Maade.

Var der flere Børn samlet til Gæstebud, legede man „Pøs“ omkring Kornstakkene eller Husene.

I Vintertiden „skred“ Drengene og Piger paa de frosne Mosehuller eller, hvis Udendørsleg var umulig, spillede Kort med det ældste Spil eller med Styrvolterne af det nye.

Men overhovedet var Leg en højst ubetydelig Del af Tidsfordrivet. Den væsenligste Del af Dagen gik med at hjælpe med ved de voksnes Arbejde. Hvem det har lidt Begreb om Børn vil vide, at de altid er lykkeligst, naar de faar Lov til at hjælpe de voksne, og derfor er der saare liden Grund til at beklage det Slægtled, hvis Barndom forløb paa denne legetøjsfattige Maade. —

Det vil i denne Sammenhæng være naturligt at fortælle et Træk af en fattig Husmands og Landarbejders Anvendelse af sin talrige Børneflokk —

den talrigste i Sognet. Han gik paa Daglejearbejde om Dagen, dyrkede sin Jord sammen med sin arbejdsomme Kone om Morgenen tidlig, før han gik paa Arbejde og om Aftenen, naar han var kommen tilbage derfra. Ved sit utrolige Slid arbejdede han efterhaanden sin oprindelige Lynghedejord op til at være et Mønsterhusmandsbrug i Egnen, og fra Fattigdom til en vis Grad af Velhavenhed — i hvert Fald økonomisk Selvstændighed.

I denne Udvikling havde han og Konen betydelig Hjælp af deres mange Smaabørn, navnlig i Tyttebærtiden.

Naar Manden var taget paa Arbejde, og Konen havde beskikket sit Hus indtil Middag, drog hun af Sted ud i Heden med de to mindste Børn og Kurvene paa Trillebøren, medens de gangføre Børn fulgte hende i Hælene. Herude plukkede de Tyttebær („*Kryslinger*“) til Salg og „Sortebær“ til Paalæg eller Dessert til deres Mellemmad, og Dagene igennem, saalænge der var Tyttebær at finde, og naar Vejret ikke ligefrem gjorde Plukning umulig kunde man se det samme Optog om Morgenen og efter Middag.

To—tre Gange i Løbet af Eftersommeren kørte Manden med sit Studekøretøj til Hobro og solgte Frugten af sine Børns flittige Fingres Arbejde. Det var derfor intet Mundsvejr, naar han sagde, at hvert Barn, han „lagde til“, betød 100 Daler i Sparekassen.

Naturligvis var det samme ikke Tilfælde for Gaardmandsbørn — det vilde have været noget „*saa sørgeligt*“, om de skulde gaa i Heden og plukke

Kryslinger til Salg. Dette *til Salg* var maaske, naar alt kommer til alt Kendetegnet paa Forskellen mellem hvad der var anstændigt for Gaardmandsbørn og hvad var der naturligt og tilladeligt for Smaafolks Afkom. Thi ogsaa Gaardmænds Børn kunde plukke Kryslinger og hjælpe Pigerne (en Gaardmandskone gik aldrig ud i Heden og plukkede Bær) i Gaarden dermed, — vel at mærke til Gaardens egen Husholdning. Denne Betragtning af Forskellen paa de forskellige Formaal bunder i den samme Tankegang, som bestemte Forskellen mellem at arbejde og at „tjene for sit Brød.“ Herom mere senere i en anden Sammenhæng.

Skolegang.

I et foregaaende Kapitel er Skolevæsenets Tilstand og dets Værdi i Befolkningens Øje omtalt. Men i Sammenhæng med en Skildring af Barneaarene i 70ernes Kiejtrup er det naturligt at gaa nærmere ind paa selve Skolegangen, fordi denne ogsaa paa sin Vis belyser de kulturelle og sociale Forhold i Sognet.

Som nævnt forudsattes det, at Børnene havde lært Bogstaverne og kunde stave det nødtørftigste efter ABC-Bogen, og at de kendte og kunde skrive Tallene — inden de begyndte at gaa i Skole.

Dette var til vis Grad en Nødvendighed, den yngste Klasse bestod af Børn i Alderen fra 7 til 10 Aar, som alle opholdt sig i det samme Rum og fik Undervisning af den samme Lærer. Skulde Læreren have taget sig af hvert enkelt Barns Opøvelse i Stavning og Talskrivning, vilde det have taget hans Tid

fra de andre Børn, der var kommen ud over de første Begyndelsesgrunde.

Reglen var da ogsaa, at de smaa Børn var i Besiddelse af disse Færdigheder, naar de første Gang mødte i Skolen. De var dernæst forsynede med deres ABC — som fulgte dem frem og tilbage sammen med „Griffelhus“ (et rundt drejet Træhylster til Griflen, — Blyanter brugtes ikke) — medens den indrammede sorte Skifertavle opbevarede paa Skolen paa Hylden under Bordet, hvor Barnet havde sin Plads.

Der var jo altid nogen Forskel paa Udrustningen blandt Gaardfolks og Smaafolks Børn. Medens de sidste bar deres Sager i et farvet Tørklæde eller Lommetørklæde, hvis fire Hjørner knyttedes i Knude omkring Mad og Bog, saa havde de bedrestillede Folks Børn i Reglen en gul Faareskindstaske med Rem til at hænge over Skulderen.

Om Maden er at bemærke, at den ogsaa i nogen Grad var forskellig i Forhold til Hjemmenes større eller mindre Velstillethed. Gaardfolks Børn havde saaledes i Reglen Sødmælksost paa — aldrig „Knapost,“ som var Smaafolks sikre Paalæg. Denne sidste kaldtes ogsaa Riveost („*Rywwost*“ eller „*Flywwost*,“) fordi den var revet paa Rivejærnet og kunde *blæses* af Maden. Det var dog ikke altid, at den sidste Osteform var daarligere end Sødmælksosten, navnlig i Varme, naar den sidste krummede sig som en Høvlspaan, var Knaposten langt at fortrække. Denne Omstændighed saavel som anden Forskel i Paalæg bevirkede, at Børnene ofte byttede Mad eller byttede „Bid“ af Maden.

Undervisningen var altsaa Fællesundervisning (idet Drengene og Piger gik i samme Klasse) og tildels Klasseundervisning, forsaavidt som Klassen i de fleste Timer fulgtes ad. Saaledes gik Afhøringerne af Lektierne i Katakismus'en paa Omgang. Bænke op og Bænke ned, et Stykke eller et Skriftsted til hver. Naar vedkommende var kommen til Ende dermed, sagde Læreren i Reglen: „*Den næste!*“ hvorpaa Naboen tog fat og afleverede sin Del.

Paa den Maade kunde hver Bænkerække nogenlunde beregne, hvilket Stykke der vilde falde til hver, og kunde saaledes være forberedt i Tide ved i Smug at have givet det forventede Stykke en Overhaling. Men der kunde komme *Kludder i Regnskabet*, enten hvis Læreren i Tanker glemte at sige „den næste“ eller hvis et tungerapt Barn kørte løs gennem en Række korte Stykker, som vedkommende tilfældigvis kunde godt, eller hvis Læreren — imod Beregningen — fra den sidste paa en Bænk sprang til en uventet Bænkende.

Læsningen i Læsebogen gik paa samme Maade — et Stykke til hver — og Forudsætningen var saa, at baade de afhørte og de, der stod for Tur, fulgte med i Oplæsningen.

Derimod foregik Afhøringen i Bibelhistorie bænkevis, saaledes at hver Bænk skiftedes til at svare i Kor paa Lærerens Spørgsmaal, der altid nøje fulgte Lærebogens Tekst, og Spørgsmaalene tilrette-lagdes saaledes, at Svaret skulde indeholde et eller andet Ord, som i denne Sammenhæng saa at sige meldte sig af sig selv.

Regningen var derimod hver enkelt's Sag. Naar

hver havde et eller flere Stykker færdige, og Facit skulde kontrolleres, raabte Eleverne nede fra deres Plads Numret med Tilføjelse af det Afsnit i Regnebogen, der var Tale om. Læreren sagde saa enten: „*rigtig!*“ eller „*galt!*“ og saa gik Barnet henholdsvis videre eller i Gang med at finde et andet Resultat.

Der var i denne Metode eller Mangel paa Metode rig Plads for den indbyrdes Undervisning, der da ogsaa blev anvendt rigelig af mere fremmelige overfor Sinkerne. De første var ogsaa en Slags Mellemed mellem Læreren og Klassen, thi kun de henvendte sig direkte hos Læreren paa Pulten for at faa Forklaring paa særlig udviklede Stykker. Lærer Vammen interesserede sig i Særdeleshed for de fremmeligste Elever hvorfor Sinkerne krympede sig ved at spørge ham til Raads.

Skolestuen var som Helhed ikke et Sted, Børnene var begærlig efter at komme, (den Art Tilfælde er vel heller ikke altfor hyppige nu om Stunder), men der var alligevel Timer, som Børnene satte megen Pris paa og længtes efter. Det var, naar Læreren kunde overtales til at læse en Historie for dem, og af den Art kunde intet mere os som „*Skalle Laust*“ og Anton Niensens „*Kaffesladder*.“ Og da de altid blev begæret vedholdende og indtrængende, skete det sjælden, at vi nogensinde fik andet forelæst. Dog mindes jeg ogsaa Blichers „*Bettefanden*.“

Jeg har tidligere i en anden Sammenhæng omtalt *Legene* udenfor Skolen (Afsnittet om Sproget) og henviser dertil, men mellem de Fornøjelser, som faldt udenfor Skoletimerne maa endvidere bemærkes, at der i umiddelbar Nærhed af Legepladsen boede

en Købmand (*Kræn Piesen*) som bl. a. handlede med Brystsukker, og skønt det ikke hørte til Hverdagsbegivenheder, at nogen af Børnene havde Penge med (undtagen til en Stang Griffel), saa hændte det dog, at en købte for 2 Øre Slikkeri og delte med Venner blandt Kammeraterne. Den Gang fik man et helt Kræmmerhus Sukker for en saadan Mønt. Ellers nøjedes vi med en Stump „brunt Sukker“ (Kandis), som en eller anden havde med hjemme fra. Og i Sommertiden sugede vi Sødme af en Kaprifoliums Blomster i Krattet overfor Skolen eller af blomstrende Rødkløver, eller — en sjælden Gang — af en Hvepseredes Honningkager.

Det skal udtrykkelig siges, at der hverken i Skolen eller paa Legeplads mærkedes Forskel eller Modsætning mellem Gaardmænds og Fattigfolks Børn, — hverken fra Lærerens Side eller mellem Børnene indbyrdes.

De første Tjenestear.

Uagtet det tydeligt fremgaar af det foregaaende, saa er det nok alligevel rigtigst udtrykkelig at bemærke, at dette Kapitel væsentligt handler om Smaafolks Børn, al den Stund Gaardfolks Børn *ikke* kom ud at tjene — hverken i den unge eller en senere Alder.

Men naar Smaafolks Børn var kommen saa vidt, at de var rykket op i Skolens ældste Klasse, hvormed — som før omtalt — fulgte, at de kunde slippe med at gaa i Skole to Formiddage om Ugen, saa kom de i Reglen ud at tjene som Vogterdreng

(„Hjorddreng“) paa en af Sognets eller Nabosognets Gaarde.

Vi befinder os her ved et fundamentalt Træk af den sociale Forskel i Sognet. Medens der i alle Livets Forhold herskede den største Hjælpsomhed overfor Smaafolk, og medens der ikke var nogen kendelig Standsforskel mellem Gaardmænd og Husmænd: — paa dette Punkt var der en ganske fast Praksis, som anerkendtes og respekteredes baade ovenfra og nedenfra.

„*Det var endda ikke godt, at vore Børn skulde ud at tjene*“ — det var den almindelige Udtryksform for Gaardfolks Opfattelse af deres Stilling i Samfundet.

Og for at der ikke skal være nogen Misforstaaelse maa det tilføjes, at ogsaa *Smaafolk* vilde have fundet det underligt, hvis et Gaardmandsbarn var sendt ud at blandt Fremmede som Tyende.

Med det fyldte 10de Aar kom altsaa det Øjeblik, da Husmandens Søn og Datter afgørende maatte tage Afsked med Hjemmet og ud at „*gøre Lige for Føden*“.

Vistnok var ikke alle Gaarde i Sognet lige gode Steder for Tjenestefolk, men det var kun yderst faa Gaarde, der ikke kunde faa alle dem de ønskede. I Reglen skiftedes der kun lidt — mange Steder blev saadan et Smaamandsbarn i Pladsen til det voksede fra den.

Der er skrevet mange slemme Historier om Tjenestedrengenes Liv under en brutal og hoven Gaardmand. Jeg kan ikke med Sandhed forøge disse Historiers Tal — som forøvrigt ogsaa gør Indtryk

af at være overdreven — og iøvrigt vilde der ikke i Klejtrup Sogn kunne findes Paraller til f. Eks. *Jeppe Aakjærs* Historier. Skulde jeg nævne en Tjenestedreng i Litteraturen, som nærmest kunde have hjemme i mit Fødesogn, saa er Christian Røgterdreng i *Jakob Knudsens* „Den gamle Præst“ selvskreven.

Naturligvis var det ikke lutter Idyller, en saadan lille Knægt oplevede, naar han skulde holde Styr paa en Flok Unghøveder i Kær og Lyngbakker.

Men det maa ikke glemmes, at det i Virkeligheden var et sundt Liv, han førte, og mangen moderne Spejder maatte misunde Hjorddrengen sit ubegrænsede Herredømme over underordnede og sit Samliv med Naturens Foreteelser.

Og selv om Gaardmanden holdt Tjenestedreng til Vogtning af sine løsgaaende Kreaturer — for at „skaane“ sin egen Søn — saa var samme Søn lykkelig, naar han kunde *komme med* ned i Bakkerne og være med at stege Kartofler ved Lyngtoppenes Flammer, eller bygge Huler under Enebærbuskene paa Lyngbakkerne, eller finde Fugløreder mellem Pors og Siv, eller fiske Aborrer i Aaen, eller bade i Søen.

Jeg kender mangen Hjorddreng af Fattigmands-slægt, som mindes sine Drengaar i Klejtrup Sogns Lyngbakker med en Glæde og i en Glans, som der kun staar om faa Perioder fra hans senere Liv*).

*) Jeg anfører her ordret, hvad en Mand, der nu er i Slutningen af 50erne, og senere blev Befalingsmand i Hæren, sagde til mig om denne Sag: „Naar jeg tænker tilbage over mit Liv, mindes jeg ikke at have haft en lykkeligere Tid, end da jeg var Hjorddreng i Klejtrup Sogn.“

Det var — gentager jeg — *et sundt Liv*, bl. a. fordi det hærkede Drengene til at taale Strabadser. *En Hjorddreng maatte ikke „skræbe“* (tude), fordi han blev gennemblødt, eller fordi en egensindig Kvie ofte tvang ham til at sætte i Firspring for at indhente den, inden den havnede i Naboens Havremark. En Hjorddreng maatte ikke være en „*Tudkand*“.

Og hvilken Poesi kunde der ikke ligge over Landskabet langs Lindum (Skals) Aa en Sommeraften, naar Taagen lejrede sig over Engene og Horsegøgen udstødte sine ejendommelige Toner blandet med Vibens Skrig og de mystiske Lyde fra Skoven paa den anden Side af Aaen.

Alt dette er nu forbi. Hjorddrenge Saga er endt. Men dette Friluftsliv i den vilde Natur, der laa hen som Elementerne selv havde skabt den — det udgør et væsentligt Træk af Sognets Fysiognomi i den Periode, jeg her taler om, og danner Barndomsminder for den Slægt, der nu har graa Haar. (I denne Sammenhæng understreger jeg, at her er tale om *Klejtrup Sogn* — ikke om et hvilket som helst andet Sogn i Landet —, men jeg tror, at de fleste Sogne i Himmerland vil kunde sige som Chilian: „ligesaa hos os!“)

Lad være — og det kan jo ikke nægtes — at Hjorddrenge Saga boglige Sysler inklusive hans Skolegang blev adskillig forsømt.

Men skønt det maaske er Kættereri at sige det: *Ulykken var nu ikke saa stor*, som den i vor Tid ser ud til. For det første skulde det langt overvejende Flertal ikke tjene sit Brød eller forsørge

sin fremtidige Familie ved Læsning og Skrivning men meget mere ved et grundigt praktisk Kendskab til Kreaturer, hvilket Drengen fik ved at omgaaes dem. Og for det andet var der altid Muligheder for den Dreng, der viste Anlæg og senere i Livet fik Brug for at erhverve sig boglige Kunskaber. At denne almindelige Sandhed ogsaa gælder for Klejtrup Sogn har jeg mange Eksempler paa. — — —

Pigebørnene kom maaske ikke slet saa tidligt ud blandt Fremmede som Drengene, men hvor der var Brug for en Pige til at vogte Faar i Heden eller paa anden Maade en lettere Beskæftigelse, der blev sligt Arbejde overdraget til en saadan skolepligtig Pige. Men de fleste Smaafolks kunde iøvrigt lettest selv faa Brug for Pigebørnene.

Konfirmation.

Med det fyldte 13de Aar nærmede Skolegangsperioden sig sin lovlige Afslutning. I den Tid, Vandringen til Konfirmationsforberedelsen foregik, var praktisk talt al Skolegang ophørt — der kunde ogsaa vanskeligt blive Tid til den for en Dreng og en Pige, som i denne Alder i Reglen var halvvejs indlemmet i de voksnes Kreds, forsaavidt som de gjorde Fyldest ved baade udvendig og indvendig Arbejde.

Som tidligere nævnt laa *Præstegaarden* — hvor den ligger endnu — tæt ved Hersom Kirke i Nærheden af Skals Aa. Fra det nordligste af Klejtrup

Sogn — *Hejring Hede* — til Hersom Præstegaard var der en meget lang Vej — ad Landevejen ca. 9 Kilometer, men der kunde, naar Vejr og Føre ikke var altfor slemt, stikkes Genvej, saa der kunde vindes saadan noget som en Kilometer.

Det vil altsaa sige, at det var ialt henved halvtredie Mils Vej Fodvandring, flere af Klejtrup Sogns Konfirmander havde at foretage, hvad der foruden Opholdet hos Præsten maatte tage det meste af en Vinterdag. Ganske vist havde de ikke alle saa langt — Hærupperne har langs med den nu næsten udtørrede Hærup Sø gennem Øris end ikke den halve Vej, men alligevel tog det lang Tid. Derfor var der enkelte i den fjerneste Del af Sognet, som akkorderede med Præsten i *Hvornum* om at modtage Børn til Konfirmationsforberedelsen, men det skete yderst sjældent — fordi Hvornum'ere og Klejtrupperne nu engang hørte til paa forskellige Sider af den gamle Sysselgrænse, og Forskellen paa Befolkningen var saadan, at det ikke faldt ret mange ind at blande sig med dem paa den anden Side.

Foruden at det tog lang Tid med selve Gangen til Præsten, havde Børnene ogsaa en Del *Lektier*, som skulde læses.

Vi har her med en Sag at gøre, som Befolkningen den Gang tog meget mere højtideligt paa end Skolegangen og Skolekundskaberne.

Men det hænger utvivlsomt sammen med en dunkel Erindring om ældre Tiders skrappe Forhør paa Kirkegulvet paa Konfirmationsdagen i Forbindelse med de saakaldte „Katekisationer,“ som Præsten endnu mange Aar ind i Aarhundredet afholdt

om Søndagen over Ungdommen.*) Det havde givet Folk en Forestilling om, at man kunde blive „*vist fra*“ ved Konfirmationen og maatte „*gaa om igen*“ et halvt Aar til. Og det vilde altsaa betyde, at der igen spildtes megen Tid paa at trave til Præsten.

Dette er den rent prosaiske Side af Spørgsmaalet, men længere inde i Baggrunden af Folkebevidstheden stod sikkert ogsaa en taaget Idé om, at man paa Konfirmationsdagen baade kunde faa et Slags Adgangskort til Himmerig og kunde blive nægtet det, — alt eftersom man bestod sin Kristendoms-eksamen eller ikke. Og at Børnene havde noget af den samme Fornemmelse — at det virkelig *gjaldt* noget denne Gang — derom har jeg utvivlsomme Vidnesbyrd fra mine Samtidige.

Den sidste Dag, Børnene var i Hersom før Konfirmationen, havde de deres „*Gratiale*“ med hjemmefra til Præsten. Det vilde have været et kildent Spørgsmaal, hvor meget der skulde gives, hvis ikke der efterhaanden havde dannet sig en Praksis mellem ligestillede Forældre ved Hjælp af Konernes Evne til at aflokke hinanden Hemmeligheder.

En Daler var vistnok det mindste, man turde vove at byde Pastoren for Ulejligheden, men at der ogsaa blev ofret Sedler af de bedre stillede, er naturligt, hvorved der vel ogsaa blev taget Hensyn til Konfirmandens større eller mindre Begavelse.

Man maa herved erindre, at Præsten endnu den Gang opfattedes som en Himlens Vogter, der havde

*) Smgln.: [Ole Bork]: „Nyttige Breve for Menigmand.“ (Randers 1821)

Indflydelse paa de Betingelser, en Konfirmand kunde slippe igennem paa. Var der Mulighed eller Sandsynlighed for, at Drengen eller Pigen vilde snuble over Skriftstederne eller — og navnlig — Forklaringen til Daaben, saa kunde Præsten sagtens lempe sig uden om et vanskeligt Sted, thi det er ikke saa overdreven mange, som har kunnet aflevere Stykket om Daaben — „*Vand gør det vistnok ikke . . .*“ o. s. v. uden at forvrøvle sig.

For slige Fælder forventede Giveren af en passende Seddel — og næppe uden Grund, — at hans Barn blev skaanet, og i 70'erne var iøvrigt ogsaa Fjerkræ og andre Spisevarer til Præstefruens Køkken et anvendt Middel med samme Formaal.

Paa den anden Side vilde den kloge Præst, som holdt af en Konfirmation uden Mislyd, naturligvis paa Forhaand vide at anbringe sine Spørgsmaal paa de Steder, hvor Svaret kunde falde prompte.

Konfirmationsdagen oprandt derfor i hin Tid ikke uden en vis Spænding, som ikke har noget med vore Dages Spænding at gøre. Den Gang var Dagen virkelig et Spørgsmaal om at „bestaa“ — ikke om hvilke Gaver, der vilde falde af.

Den Kirke, hvori Konfirmationen fandt Sted — det gik paa Omgang mellem Pastoratets tre Kirker — var i Reglen stuvende fuld af Tilhørere til den store Begivenhed — Overhøringen paa Kirkegulvet af Konfirmanderne.

Disse var anbragt i Rækkefølge efter Dygtighed, Pigerne med Ryggen ind mod Kvindernes Stole, Drengene mod Mændenes. At staa nederst paa Kirkegulvet til Konfirmation var anset for det sik-

reste Kendetegn paa svage Aandsevner, og denne Plads blev derfor i Reglen betroet til Børn, der havde mindst mulig Anseelse at tabe i saa Henseende.

Naa — i Reglen udløstes jo Spændingen uden ubehagelige Overraskelser. Præsten var tilbøjelig til paa Forhaand at være velvillig stemt, og Menigheden følte sig tilfreds, naar de gamle kendte Skriftsteder lød i mere eller mindre tydelig Mumlén, efter at vedkommende havde faaet det rigtige Stikord.

„Han kunde det skam godt nok, naar han blot blev hjulpet noget paa Gled“ — var det typiske Udtryk for Tilfredsheden blandt Forældrene.

Vi skal ikke gaa i Rette med de smaa Svagheder og større eller mindre Misforstaaelser, som ogsaa den Gang hæftede ved højsalig Kong Christian den Sjettes velmente Anordning. Det var altsammen et Produkt af Tiden og Udviklingen. Men det var en dyb og inderlig Beroligelse, der fyldte Smaa og Store i Kirken, naar tilsidst alle Børnene var lykkelig og vel konfirmerede, og Degnen istemte Slutningssalmen.

Der var *Stemning* over det gamle Kirkerum en saadan Dag — alvorlig i sit Udgangspunkt og enfoldig i sit Indhold. Men den havde den gode Egenskab, at den blev taget højtidelig af alle; man tog Sagen „til Efterretning“ uden Diskussion og uden Forbehold. Man følte i sit Inderste, at der var sket noget vigtigt, som der ikke skulde pilles ved.

Om *Konfirmationsgilderne* hjemme er der ikke synderligt at melde. De fleste samlede den nær-

meste Familie til et Festmaaltid efter enhver Lejlighed. Gaverne var endnu ikke kommen paa Mode, — hvad Konfirmanden fik, gav Forældrene, og ud over Konfirmationsdragten (hvoraf heller ikke Pigebørn fik mere end een) indskrænkede Gaverne sig til, at Drengen fik et Uhr — der i mange Tilfælde var Faderens gamle.*)

En af de søgne Dage i den følgende Uge mødte Konfirmanderne igen i Præstegaarden for at modtage deres *Skudsmaalsbøger*, som i Forvejen var udfyldt af Præsten, og som i Overensstemmelse med Loven nu skulde følge den unge paa hans Vandring. Jeg tager en Afskrift af en af disse:

N. N., Søn af Gaardmand i Hærup By, Klejtrup Sogn, *N. N.* og Hustru *N. N.*, er ved Hovedexamen i Klejtrup Skole den (Dato) bleven udskreven af Skolen med Hovedcharacteren *Godt* for Kundskaber, *Meget Godt* for Opførsel.

Han er *født* i Hærup, Klejtrup Sogn den (Dato) (samme i Bogstaver), *hjemmedøbt* den (Dato) samme Maaned. Daaben publiceret i Klejtrup Kirke den (Dato) s. A., *vaccineret* af Distriktslæge (Navn) i Viborg den (Dato) og *confirmeret* af undertegnede Palmesøndag (Aarstal) med gode Religionskundskaber.— Under Forberedelsen til Confirmationen viste han Flid og Lærelyst i Forhold til hans Evner og Kundskaber, samt en god Opførsel.

N. N. Præstegaard, den (Dato).

(Navn)

Sognepræst.

Den nærmestfølgende Søndag afholdtes saa Altergang for Konfirmanderne i en anden af de tre

*) At der dog kunde blive givet Gaver til Konfirmanden af andre end Forældrene, har jeg et nærliggende Eksempel paa, idet jeg til min Konfirmation fik foræret 50 Øre af en ældre ret velhavende Slægtning af min Fader. Det var et Vidnesbyrd om Penges Værdi i Sognet paa den Tid.

Kirker — nemlig i den, som stod for Tur til „Førstpræken“, og dermed traadte saa det konfirmerede Barn over i et nyt Afsnit af Tilværelsen.

Ungdomstid.

Det er naturligt for en mandlig Fortæller, at han først og fremmest holder sig til *Drengenes* videre Skæbne, dels fordi han kender den bedst, dels fordi der er mest at berette derom. Dog skal jeg ved Lejlighed lade de unge Piger vederfares billig Retfærdighed.

Man kan ikke sige, at det var en let og tornefri Bane, den nykonfirmerede Dreng traadte ind paa, naar han nu skulde begynde at spille Karl. I Sammenligning med Hjorddrengets Liv var denne Rolle baade tung og træls,

Kendetegnet paa en rigtig Karl var jo dette, at han maatte have *en Pibe* — helst en „*Kurlænder*“ (en Slags billigere Merskumspibe), men ellers en „Opstanderpibe“ med Billede paa Porcellænshovedet, som i hvert Fald kunde rage frem af Frakkelommen med Spidsen — en „*Kærnespids*“ — og som han kunde ryge af, og som kunde foranledige ham til at *spytte* — hvilket sidste krævede en lang Øvelse for at kunne udføres med tilbørlig Vægt og Alvor.

Maaske havde han øvet sig i Smug forud, men det var ikke let at faa fat paa en andens Pibe, og de første Følger af Indgangsceremonien til de voksnes Kreds var derfor de nødvendige Opkast-

ninger. Først naar han kunde tage sin Pibe Tobak uden at blegne, blev han regnet for noget, og først da følte han selv, at han var moden til at være Karl.

Dernæst havde han en Skærsild at gennemgaa med Hensyn til Drikkevarer. En konfirmeret Dreng var ikke „Dreng“ i Ordets egentligste Mening længere — han maatte kunne *tage sin Dram* med de andre Karlfolk i Høslet og Høst, og de voksne viste ikke altid behørlig Hensyn til den *langsomme* Tilvænningsproces. Ungdommen var den Gang stiv i at „*drikke til Pægls*“, og vor unge Helt maatte være med, om han vilde regnes for det, hans Konfirmation havde indviet ham til.

Alt dette var jo imidlertid udenfor hans egentlige Opgave i Verden. Denne laa i Arbejdet paa Gaarden og først og fremmest i Kraften til at bruge *Leen i Høslet og Høst*.

Ak ja — det var den Gang, da Leerne sang under Strygestikken paa Marker og Enge, og da den unge Knægt satte sin yderste Muskelkraft og sin spirende Mandsære ind paa at „*gaa sit Skaar*“ med de andre.

Ingen, der ikke har prøvet det, aner, hvor ødelagt en Dreng kunde blive af at svinge Leen fra tidlig Morgen til Aftenduggen faldt. Han maatte stryge Gang paa Gang — for at holde Leen skarp, men han opnaaede kun at gøre den sløvere, fordi han ikke vidste, *hvorledes* han skulde stryge. Men han *hvilede* imens, og søgte at lukke Øjnene for de voksne Karles Smil og Ørerne for deres Vittigheder

I Reglen fandt Husbonden paa et kritisk Tids-

punkt et eller andet, som han satte den ødelagte Dreng til, og hvorved denne kunde opnaa et ærefuldt Tilbagetog — enten det nu kunde være at slaa nogle Grøftekanter eller begynde at rejse Negene i Hobe („Kjærresæt“) hvorved han blev befriet for at gaa i Spænd med de voksne.

Alt andet Arbejdet kunde den umyndige unge Mand udføre i *Forhold til* de Kræfter, han raadede over, men Leen kræver sin Mand uden Afslag. Saaledes var *Virkningen* af Plejlslagene paa Tærskeloen om Vinteren nok bestemt af Kræfterne i de Arme, der svang Plejlen, men selve Slagenes *Antal* kunde besørge i Takt med den ældre prøvede Daglejers uden at det kunde overstige hans Kræfter. Dog kunde en Kender nok høre, at Slagene „haltede.“

Kunde *Arbejdet* være over Evne, saa var dette i ikke mindre Grad Tilfældet med *Forlystelserne* i hin Tid, navnlig da Drikkevarerne var billige og flød rigeligt, væsentlig i Form af Kaffepunche og Tevandsknægte. Den Gang var Bajerskøl endnu ikke „opfundet“ — i hvert Fald ikke i Brug i Egnen — hvorimod Brændevin var sædvanlig.

Maaske var det tildels af den Grund, at de fleste Forlystelser i Egnen foregik inden Døre som Legestuer („*Liegstou'er*“ og „*Stoftønder*“). Skovballe kom, saa vidt jeg erindrer, først i Brug i 80erne, da Grundlovsfester og politiske Fester tog Fart under den politiske Bevægelse forud for Provisorieaarene.

Skønt der dog ikke var ret langt til Lindum Skov, saa syntes denne ikke at være benyttet paa samme Maade som Aunsbjerg Hestehave, hvis Pinse-

fester er forevige de baade i Niels Blichers „Topographie over Vium Præstekald“ og hans Søns berømte Novelle „Røverstuen.“

Under alle Omstændigheder var det meget faa, der fra Klejtrup Sogn drog til Skovbal paa den anden Side af Aaen — sandsynligvis ligeledes en Levning af den gamle Syssegrænses Skel mellem to forskellige Folkestammer.

I hvert Fald foregik den overvejende Del af Ungdommens Forlystelser ved Legestuer og Stubtønder — bortset fra de aarlige Sommermarkeder, der siden skal omtales.

Legestuerne gik paa Omgang i Vintertiden mellem de Gaardmænd, som havde dertil anvendelige Storstuer.

Jeg har tidligere beskrevet disses daglige Bestemmelse — at være Opbevaringssted for Klædekister og Skabe, der stod rundt om langs Væggene. Naar Legestuen skulde holdes, blev disse Møbler baaret ud og sat, hvor der var Plads. Langs Væggene stilledes Ølankre, Kasser og andre Ting, hvorpaa der blev lagt Brædder til Sæde for Ungdommen mellem Dansene. I et Hjørne blev stillet en eller et Par Stole til „*Musikanterne*“, en Betegnelse, som man den Gang fandt naturlig og aldeles ikke nedsettende.

Belysningen — ja, det var i disse Aar, at Petroleumslamperne begyndte at fortrænge de hjemmestøbte Tællelys og Væger. Men man havde betydelig Respekt for Petroleumslamperne, fordi de mistænktes for at kunne „eksplodere“, og da der var saa lavt til Loftet, at det var umuligt at have dem

hængende der, idet de dansende saa vilde støde imod dem, — det kneb nok at holde Pandeskalterne fri af Bjælkerne —, saa indskrænkede man sig til en lille Hængelampe i Krogen over Musikanternes Plads. I de fjerneste Kroge trykkede man Væger fast paa Væggen. Man „snød“ („braanede“) dem med Fingrene, naar Tanen blev altfor lang — eller rettere, hvis man opdagede, at de lyste daarligt.

Musikanteren — der hørte egentlig to til, men man nøjedes ved almindelige Legestuer med een — var af Egnens Folk, en Mand der kunde gnide sin „Fjol“ og ellers kendte Melodierne til de Danse, der var i Kurs, hvilke vil sige dem, der var kendt og som alle kunde. I Reglen drev han Musikken som Bierhverv.

Dansene var de gode gamle: *Polka*, *Hopsa*, *Galop*, *Vals* — almindelig og *Tyrolervals* —, *Kædedanse* — „*Den toppede Høne*“, „*den røde Lue*“, o. fl. — „*Jødevalsen*“, (hvortil Musikanten af og til deklamerede, mens Musikken tav) „*Zweitritt*“ og mange andre, som jeg ikke husker Navn paa. Men der var *Afveksling* i disse gamle Danse, der var nogle for sindige Folk og andre med Lidenskab og sprælsk Voldsomhed i. Til de sidste maatte den Karl, der kunde sine Ting og var Herre over sine Ben, have en Pige som hverken var ængstelig eller snerpet.

Dansen begyndte ud paa Aftenen, naar man var færdig med Indrøgtningen, og Ungdommen var naaet til Gaarden omkring fra de spredte Bebyggelser.

I Begyndelsen gik det trægt, og de to Karle, som

stod for Arrangementet, søgte efter Evne at holde Gulvet besat og at trække de nyankomne indenfor Døren. Man kviede sig noget ved at optræde, saa længe der var saa faa og holdt derfor af at stille sig op i Døren til Forstuen og se til.

Pigerne sad imidlertid paa Rad omkring langs Væggene og ventede. Naar en Karl havde „kigget en Pige ud“, gik han uden videre hen til hendes Plads, rakte sin Arm ud, og ligesaa formløst rejste hun sig og saa hvirvlede de rundt — Karlen som oftest med sin Pibe i Munden.

At danse „avet om“ ansaa man for at være Spradebassemaner, men det blev paastaet, at Pigerne syntes, at det var storartet. Dog skete det først efter at *Punchegildet* var afholdt. Saavidt jeg erindrer, indtraadte den første Pavse henimod Midnat, da der serveredes Kaffe fra Gaardens Køkken og paa dennes Bekostning til Karle og Piger — vistnok med hjemmebagte Kager til. (Senere købte man Wienerbrød fra Bageren, og hver Karl havde saa en Pige at traktere paa).

I anden Omgang fik Karlene Brændevinsflasken paa Bordet og fik hver en Kaffepunch eller flere, og først da begyndte Humøret at komme op. Der gik i Sagnet et Sagn om, at en Pige havde sagt omtrent følgende paa Sognets Maal:

„Der er sku ikke noget ved det, inden Karlene har faaet noget at drikke,“ — en Bemærkning, som man nok fandt noget dristig; men hvis Rigtighed i Stilhed blev anerkendt. I sin oprindelige Form lød den saaledes:

„Dær æ skot' nøj ve'ed, far Kaalfolken haa faat en Pons.“

Sandheden af Pigens Udtalelse var imidlertid indlysende. Efter Punchegildet steg Humøret og Liden-skaben i Dansen, og samtidig søgte de Par sammen, som holdt af at være sammen, dels i Dansen og dels ud i Mørket, hvor det var de yngste unges evige Løjer at belure dem. Enkelte Par fandt det ikke Umagen værd at gemme sig, men søgte Sæde eller Leje i en eller anden Krog, døv for Spotte-gloernes Drøjhed, vel vidende, at naar blot de lod som ingenting, blev Drillepindene kede af det.

— Hvis en fremmed eller en saakaldt dannet Person var kommen indenfor Legestuens Gaard en saadan Aften, vilde han formodentlig have faaet Indtryk af, at Egnens moralske Standpunkt ikke stod særlig højt. Det vilde imidlertid være en Misforstaaelse. For at dømme en gammel Kulturs Væsen, maa man kende dens Forudsætninger. Her var Forholdet ens foran og bag Facaden. Omgangstonen savnede al Politur, som det daglige Samliv omkring i Gaardene var blottet for Snerpethed af nogen Art — omtrent som den er blandt „Naturbørn“.

I Henhold hertil skete det yderst sjældent, at en ung Pige kom „galt af Sted“ — og de saakaldte bedre Folks Døtre saavidt jeg ved aldrig. Dertil var Opdragelsen i Hjemmenes *fornuftmæssige* Aand og Livsanskuelse altfor virkningsfuld. —

En Underafdeling af Legestuerne var „*Stoftønderne*“, som adskilte sig fra hine derved, at de varede i tre Dage (eller Nætter), og at der til disse

Efteraarsfester blev brygget *godt Øl* i den Gaard, der stod for Tur. Hertil blev Malt leveret fra de andre Gaarde indenfor det Omraade, Gildet gjaldt. Hver Landsby i Sognet holdt sin Stoftønde, hvortil dog Gæster kunde indbydes fra de andre Byer i Sognet og fra de vestenfor liggende Sogne.

Den første Aften var forbeholdt de gifte, anden Aften Ungdommen og tredie Aften Børnene, indtil Ungdommen sent paa Aftenen kom og sluttede af. Disse Dansegilder gik først af Brug, medens Lege-stuerne holdt sig.

En tredie Afdeling Dansegilder udgjorde *Nytaarslegestuer*, der foruden de sædvanlige Forlystelser og Drikkevarer bød paa Uddeling af *Nytaarsgaver*, („*Nøjesgaver*“) d. v. s. at Bestyrelsen for Legestuen (nogle af Byens Karle og Piger) fordelte de forskellige Piger til de forskellige Karle — som oftest under tilbørlig Hensyn til formentlige eller aabenbare Sympatier mellem Parrene.

Denne Uddeling af Nytaarsgaver var Aftenens store Nummer, omkring hvilken der herskede stor Spænding, da ingen paa Forhaand vidste, hvem de blev koblet sammen med. Og udelukket var det jo ikke, at der kunde ske Udslag af en vis ondskabsfuld Drilagtighed i Parrenes S sammensætning.

Naar Navnet paa Karlen var bleven raabt op, blev følgende Vers afsunget:

Kom hid til os vor Ven saa kær
at høre paa vort Ønske her;
det vilde ret behage os,
du var tilstede hos.

Nu vil vi gratulere dig
alt med en ung og dejlig Pig',
som vist din Lige være kan,
saa sandt jeg siger sandt.

Nu blev vedkommende Piges Navn raabt op, og
saa fortsatte Sangerne:

Nu vil vi sige dig Farvel,
vi har ej længer Tid dertil,
thi der er fler' tilbag' endnu,
som ogsaa giftes vil.

Skikken med Uddeling af Nytaarsgaver anvendes ogsaa ved de større Børns Nytaarslegestuer, og dertil blev ogsaa afsunget Vers, som jeg i denne Sammenhæng anfører. Efter at Drengens Navn var raabt op, sang man:

Kom hid til os vor Ven saa kær,
at høre Fryd og Gammen:
En Nytaarsgave her du faar
med Æbler udi Lommen.

Den gamle du forglemme maa,
trods alt hvad hun har gavnet,
og staa paa Spring og passe paa,
saa skal du høre Navnet:

Her raabes saa Navnet op paa den „Tøs“*), som Drengen skal have i Nytaarsgave, og derpaa syn- ges sidste Vers:

*) Ordet *Tøs* betød i Egnens Sprog blot et ukonfirmeret Pigebarn, medens „Pige“ altid svarede til Rigsdansk Pige. I Virkeligheden er det praktisk at have to Ord svarende til Dreng og Karl.

Du til den Pige viet er
 foruden Præst og Amen!
 Gid I maa ha' hinanden kær
 og leve vel tilsammen!*)

Disse Vers blev sunget for hvert Par, saa det tog jo Tid, inden man naaede igennem hele Selskabet. Med Tildeling af en Nytaarsgave fulgte Forpligtelsen til at danse med hende og traktere paa hende, dels ved Legestuerne og dels efter Indbydelsen i henholdsvis Karlens og Drengenes Hjem. „Forbindelsen“ havde Gyldighed til næste Nytaarslegestue, da der blev uddelt nye „Gaver“.

Foruden disse Dansegilder, der i Vintertiden nogenlunde regelmæssig afholdtes hver Maaned, og ikke kostede synderligt ud over Betalingen til Spillemanden (hvem Karlene betalte ved at skillinge sammen indbyrdes, medens Pigerne gik gratis med), havde Ungdommen i Juletiden ekstra Dans og ved Aarskiftet drev den *Nytaarsløjerne* praktisk talt hele Natten.

Nytaarsaften indleddedes med en festlig Nadver, hvorefter der blev sunget et Par Jule- og Nytaarsalmer, omdelt Pebernødder o. s. v., og naar det var overstaaet, begav Ungdommen sig ud paa Sjøv.

At gennemgaa i Enkeltheder, hvad der blev fundet paa en saadan Nat. lader sig naturligvis ikke gøre, men nogle Hovedtræk kan anføres.

Den vigtigste, jeg kunde sige den almene Del af Løjerne, var at *slaa Potter paa Døre*, hvilket bestod i at slynge en eller flere saadanne sprukne Potter

*) Opskriften til disse Nytaarsgave-Vers har Fru *Jutta Pedersen*, Hvolrishøj pr. Møldrup, venligst overladt mig.

mod Stuehusets Indgangsdør, saa Skaarene fæg henad Stenbroen. Deri kunde ogsaa Piger deltage.

Medens en besørgede dette, behandlede nogle andre *Rumlepotter*, hvis uhyggelige Lyd gav Genlyd i Gaardsrummet. De bestod af en Lerkrug med ombøjet Rand, over hvilken der var bundet saa stramt som mulig et Stykke Svineblære — omtrent som et Trommeskind. Midt i Blæreskindet var der fastgjort et Stykke tørt Rør (af de Planter, som ofte vokser ved Søbredder). Naar man nu med et Par fugtige Fingre strøg op og ned ad Røret, sattes Blæreskindet i Svingninger og frembragte derved en hul brummende Lyd, der var en sand Rædsel for smaa Børn, og forresten i sig selv er en uhyggelig Lyd.

Saa snart Potteskaarene var kastet, og Spøgefuglene udenfor mærkede, at der var Folk paa Vej ud efter dem, fo'r de ud af Gaarden for at gemme sig. Det var nemlig Gaardbeboernes Pligt — i hvert Fald at gøre *Forsøg* paa det — at fange Pottekaasterne og trække dem med ind, hvor de saa skulde nyde noget, inden de gik videre.

Johannes V. Jensen har i Himmerlandshistorien „*Syusoverne*“ skildret en ualmindelig genial Nytaarsaftensbedrift, der i sit Anlæg og Formaal er et ægte Uddrag af himmerlandsk Opfindsomhed. Jeg kender ikke Mage til den fra Klejtrup, men der gaar Sagn om andre Løjer, der var ikke mindre dristige, som f. Eks. at skille en Vogn ad og bære den stykkevis op paa Tagryggen og der samle den igen, løfte en Dør af og lægge den over Skorstenspiiben, saa Røgen ikke kunde komme op gennem

Skorstenen, naar der blev gjort Ild Nytaarsmorgen — og lignende Skarnsstykker.

Et meget yndet Skræmmemiddel blev — efter at Roerne var indført — at udhule en Roe og skære Øjne, Næse, og Mund ud i Skallen, anbringe et tændt Lys inden i og derefter plante den paa Møddingen.

At *skyde Nytaar ind*, var ikke saa almindeligt, dels fordi Skydevaaben var sjældne, og dels fordi Krudt kostede Penge. Dog var der enkelte, som holdt Bøsse, og saa løsnede Ejeren gerne et Skud ud paa Aftenen. —

Fastelavnsridningen kan jeg lige mindes i Slutningen af 70erne, men den var helt bortfalden i 80ernes Begyndelse. Den bestod ikke i andet end at Landsbyernes beredne Karle smykkede sig med kulørt Papir og Baand i Hat og Vest og i skarp Trav eller Galop, der oftest udviklede sig til Vædderidt, hjemsøgte Gaarde og Huse i Landsbyen og lod sig — siddende paa Hestene — traktere med en Dram og en Fastelavnskringle.

Blusbrænding skete baade Valborgsaften og Sct. Hans Aften, og det foregik altid paa de talrige Kæmpehøje, der findes omkring i Sognet, og hvoraf nogle var særlig brugt dertil. Som Brændsel brugtes overvejende Lyng, som man havde gratis. Der skete ellers ikke andet end at man samledes omkring Baalet og fordrev Tiden med forskelligt. Oftest havde en Karl en Harmonika, hvorpaa han spillede Melodien til den sidste Markedsvise eller til den uopslidelige „*Hjalmar og Hulda*“, nogle af de gamle Krigssange („Den Gang jeg drog af Sted“,

„I Natten klam og kold“ o. s. v.), Forpagterkonens Vise om Skytten paa Hejring Hede og hans trofaste Hund og lignende. Imellem drillede man hinanden med Vittigheder; der var altid en eller anden af Karlene, som egnede sig til Skydeskive.

Sommerens vigtigste Fornøjelse foregik dog udenfor Sognegrænsen nemlig paa *de store Markeder* i Viborg og Hobro. I Viborg afholdtes det store „*Toftmarked*“ — vistnok en Afløsning af „Snaps-tinget“ — og desuden var Pinselørdag en stor Dag for Viborg og for Landboudommen. Vigtigere for Klejtrup Sogns Ungdom var dog Markedsdagen i Hobro.

Den, der har oplevet en saadan Markedsdag i de gamle Dages Hobro, glemmer aldrig det brogede Sceneri. Hele Byen af Gøglertelte paa den ene Side af Pladsen — Vokskabinetter, stærke Mænd, fede Kvinder, Kraftprøver, fantastisk udmajede Udraabere og haarrejsende Klovner — dannede et Virvar med øresønderrivende Spektakel, hvori Ungdommen stod og nød Larmen og Farverne og Vittighederne, mens den overvejede, om det ogsaa kunde „betale sig“ at ofre en 10 Øre paa at komme indenfor.

Paa den anden Side af Pladsen en sammenhængende Række af faste Beværtninger langs med Myldret af brølende Hornkvæg, vrinskende Heste og brægende Faar. Larmen og en Dunst af Kaffe-punch stod ud af de aabne Døre. — — Og længere nede, paa Hjørnet af en Tømmerplads, stod blinde Mænd og gned deres Fjøl til Konens Foredrag af „*den sidste sørgelige Vise*“, hvis Melodi

en Skare Ungdom andægtig stod og nynnede med for at kunne synge den, naar de kom hjem, som et Vidnesbyrd om, at de havde faaet Udbytte af deres Rejse til Hobro Marked.

Og op og ned ad den mærkelige krumme Gade, der skraaner fra Markedspladsen ned mod Vesterfjord, drog Arm i Arm Kæder af Karle og Piger, spærende hele Gadens Bredde, syngende, leende, hujende til ublandet Forlystelse for de indfødte Købstadbeboere, der sugede Næring for flere Dage af en saadan Folkevandring.

Og Honningkageboderne fra Christiansfeldt gjorde Forretning! Hvad kunde man ikke den Gang faa for en 25 Øre!

Ja det var Festdage — saadanne Markeder i hine Tider. Ungdommen havde i fulde Drag nydt Forventningens Glæder paa Vejen til Hobro i de tidlige Sommermorgener og de ofte rimfrosne Efteraarmorgener. Og de nød Købstadluften under deres Vandringer frem og tilbage op og ned ad den samme Gade, nød deres indbyrdes Selskab, nød deres Ungdom.

Og paa Vejen hjemad over de bakkede og sandede Veje gennem Nørre Onsild, Trinderup, Hvornum, ofte i Mørke, ofte med en mindre klarhjernet Karl til Kusk, som ikke vilde være tilfreds, om han ikke kørte forbi alle de Vogne, der var paa Vejen. . . . Besynderligt saa faa, der væltede over den smalle Vejs Grusdynger! Ulykker hørte man aldrig om. Men Heste er stundom klogere end omtaa-gede Kuske.

Og naar saa Vognen raslede ind gennem Porten

og holdt paa Stenbroen, og Markedsgæsterne kom af, saa fik de saa travlt med at finde *Markedsgaver* frem fra „Magasinet“ i Vognen til dem, der var blevet hjemme. De mindste fik Kager fra Hobro, — for „blød Brød“ fra Hobro var det bedste man kendte . . .

Det var i hin Tid en Handelsmand sad i Toget mellem Randers og Aalborg og fortalte sine lyttende Medrejsende om alle de Byer og Mærkeligheder, han havde set ude paa sine Rejser i den store Verden.

I en Pause rettede en Bondemand følgende Spørgsmaal til ham:

„Sej mæ — haa do nue Ti'er wot i Hobrou?“

„Nej mærkelig nok, der har jeg endnu ikke været,“ lød Svaret.

„Ja, saa ræner a Fanden gloume ett di Rejsen faa ret møj.“

Dette er et Udtryk for den Glorie, der i Egnen stod om den lille Købstad ved den jydsk Fjord.

Forberedelse til Giftermaal.

Hvis der nogen Steder har været Alvor med det gamle Ordsprog: „*Man skal skue en Pige i et Dejgtrug og ikke i en Springdans*“, saa gælder det for Klejtrup Sogn i 70erne. Det var et Ordsprog, som jeg hørte i min tidligste Barndom og lærte at læse i Skolen — ja, jeg er næsten vis paa, at det var det første, der bed sig fast i min Bevidsthed. Det maa betyde, at det blev meget brugt i Sognet. Den nulevende Slægt kender det jo ikke mere, efter at Dejgtrugene blev afskaffede med Hjemmebagningen.

Men Meningen var den, at man saa mere paa en

Piges Dygtighed i Arbejdet end paa hendes Adræthed i Dansene.

Jeg siger „*man*“ og mener dermed i fuldt Alvor den mandlige Ungdom, der saa sig om efter en Kone, og det vil i Praksis sige, at selv den ypperste „*Danserinde*“, som der var Rift om til Legestuerne kunde blive forbigaaet af ligesaa mange *Bejlere*, som der var Dansere, der reves om hende ved Ballerne.

Noget andet er, at de to Ting i Reglen fulgtes ad den Gang. Den Pige, der var rask til sit Arbejde, var sædvanligvis ogsaa levende paa et Dansegulv. Kun i yderst faa Tilfælde var disse Egenskaber ikke forenede.

Med andre Ord: Pyntedukker, der kun levede for Stadsen og kun interesserede sig for, hvilke Kjoler hun havde paa, og hvilke Indtryk hun i Kraft deraf gjorde paa Karlene, var yderst sjældne, ja de forekom vistnok overhovedet ikke i den indfødte Befolkning.

Det hænger sammen med den gennemførte Tarelvighed i Levevis og Klædedragt og den endnu mere almindelige Opdragelse, der tog Sigte paa en *fornuftmæssig Vurdering* af Tilværelsen, navnlig hvad de økonomiske Goder angaar. Og Økonomi og Pyntesyge var den Gang — som nu — modsatte Begreber.

I Overensstemmelse med „*Stadsen*“s underordnede Betydning herskede der en forsaavidt behagelig Naturlighed i Forholdet mellem de to Køn en Naturlighed, som kunde have praktisk Betydning, hvor Piger og Karle fulgtes ad i Arbejdet.

Naar Ungdommen i varme Høslet- og Høstdage arbejdede, saa Sveden drev af dem, var det en Behagelighed for Pigerne, at de uden at støde an mod god Tone kunde arbejde i Særkeærmer — ved at kaste det højhalsede Liv — ligesom Karlene smed Frakke og Vest. Paa samme Maade færdedes de to Køn sammen i bare Ben i de varme Dage — ellers i Stunthoser.

Paa denne Tid havde saa vidt jeg ved alle Gaardene indført Karlekamre, hvorimod Pige kamre endnu var ret sjældne. Jeg har tidligere omtalt den almindelige Dagligstues Indretning med Bord og Langbænk i den ene Side og lukkede Alkover i den anden — to eller tre paa Rad, af hvilke den ene var forbeholdt Mand og Kone, den anden Pigerne i Gaarden.

Naar der var siddende Gæster om Aftenen, som ikke gik til Sengetid — f. Eks. Kortspilselskaber — saa tog ingen Forargelse af, at Pigerne delvis klædte sig af i Stuens Baggrund og krøb i Seng inde i Alkoven. At der vel nok kunde falde en Bemærkning i den Anledning, opfattedes som en Slags høflig Spøg.

Dette Nattelejesystem havde flere praktiske Fordele, bl. a. den, at Husbond og Madmoder fra deres Alkove kunde faa Pigerne vækket uden selv at behøve at staa op, og Pigerne kunde saa ogsaa kalde paa Karlene. Dernæst var det en Betyggelse for Pigernes Forældre, at de vidste deres Børn under idelig Opsigt fra Husbondens Side, saa de ikke saa let kunde faa Lejlighed til at sværme ude om Natten.

Ungdommens Samliv paa Hverdage var derfor væsentligst begrænset til det fælles Arbejde paa Mark, i Eng og i Hede, og det er naturligt nok, at denne Omstændighed bevirkede, at de fik Lejlighed til at taksere hinanden i Arbejdets Belysning.

Nu vil maaske en og anden mene, at det vel kun var Tjenestefolk, der paa den Maade fulgtes ad i Arbejdet, men det er ikke Tilfældet. Gaardmændenes Sønner og Døtre gik lige saa vel som Tyendet med i Arbejdet, og der var ingen anden Forskel i Arbejdets Fordeling end den, der naturligt fulgte af de paagældende Personers større eller mindre Duelighed til det Arbejde, der var for Haanden.

Naturligvis var der — som tidligere bemærket — Forskel paa Gaardens egne Børn og Tjenestefolk. De sidste kan jo aldrig blive det samme i et Hjem som de første, og alene den Omstændighed, at det laa udenfor Datidens Gaardmænds Tanke, at deres Børn skulde *tjene* for deres Brød, gav Forskellen sin Karakter. Men det var ligesaa selvfølgelig, at de skulde *arbejde* for deres Brød — „gøre Lige for Føden.“ —

Den sociale Forskel i Ungdommen var derfor ikke saa lige at faa Øje paa.

Det er min Opfattelse, at den var betydelig mindre i Klejtrup Sogn, end den var i de bedrestillede Egne længere mod Øst. Der gik Historier hos os, om hvorledes Gaardmandsbørn i Randersegnen ikke kunde tænke sig at danse med Tjenestefolk, og man vidste at udpege de Sogne og Byer mod Øst, hvor Tyendet end ikke maatte spise ved det samme Bord som Gaardmanden og hans Familie.

Noget saadant var aldeles ikke Tilfældet i Klejtrup Sogn. Overhovedet raadede der i Dagliglivet en jævn Demokratisme, gennem hvilken en Fremmed vilde have haft vanskeligt ved at opdage, hvem der tjente og hvem der var født i Gaarden eller hørte til Familien. Og saadan var Forholdene overalt mod Vest, *altsaa i Himmerland*. Det er sikkert atter den gamle Sysselgrænse, som ogsaa her sætter Skel.

Vel at mærke — dette gælder til Hverdag, i Daglivets Arbejde og ved Dansegildernes Fester.

Helt anderledes stillede Sagen sig, naar der blev Tale om Forbindelser af livsvarigt Art, *Ægteskab*. Saa vaagedes der meget nøje over, at den sande Forskel ikke blev udjævnet.

Man maa forstaa dette paa rette Maade, og ud fra de historiske og kulturelle Forudsætninger, for ikke at faa den ganske fejlagtige Opfattelse, at det alene bundede i et Slags Klassehovmod.

Man siger for en gammel Folkevittighed, at det hedder i Jylland, (i Modsætning til Øerne) naar der er Tale om en Forbindelse mellem en Mand og en Kvinde (uanset Alderen): „Har hun noget?“ hvad der i Klejtrup Dialekt vil lyde saaledes: „*Haar hon nøj?*“

Og denne Maalestok for Partiets Værdi gjaldt ufravigelig i mit Fødesogn. Men da det nu maatte forudsættes paa Grundlag af almindelig Erfaring, at Husmænd og Indsiddere havde mindre paa Kiste-bunden end dem, der ejede en Gaard, saa blev det uvilkaarlig til en Fordring, der maatte stilles til et Gaardmandsbarns standsmæssige *Ægteskab*, at der fulgte en Gaard med, saa der var noget at leve af.

Lad mig i denne Forbindelse sige, *hvad der forstaaes ved en Gaard.*

Der kunde ikke stilles og blev ikke stillet bestemte Fordringer til Længernes Antal, hvad der altsaa vil sige, at der kunde slaaes af paa de fire Længer — i hvert Fald slaaes af til tre, uden at der blev Grund til Betænkelighed. Men hvad der var derunder, kunde kun i særlige Tillælde gaa an, nemlig hvor der til Gengæld var Penge. Et *Kroghus* (to sammenbyggede Længer i Vinkel) gjaldt højt regnet for et Boelssted, Ejeren for Boelsmand.

Alligevel var det ikke Bygningernes Antal, der var bestemmende for Gaardmandsbegrebet, men derimod mere *Antallet af Tønder Hartkorn.* Hvad der laa under een Td. Hk. var redningsløst stempet som Husmandssteder, højt regnet Boelssteder, hvis Ejeren var „selv kørende“, d. v. s. havde Heste. Men da Sognets økonomiske Sans sagde enhver forstandig Mand, at Stude var det mest fordelagtige for saadanne Ejendomme, saa betragtedes den Hus-(Boels)mand, som holdt Heste paa en lille Ejendom, som en halv vigtig Person, der kun for Stadsens Skyld vilde være kørende.

Samler vi nu disse negative og positive Størrelser og gør Gaardbegrebet op, saa hørte der fra omtrent 2 Tdr. Hartkorn og op efter til en Gaard hvorhos forudsattes, at Gaarden kunde gøre sin Ejer *hestekørende*, uden at der kunde rejses Mistanke om utidig Flothed.

For at hindre Misforstaaelser gør jeg udtrykkelig opmærksom paa, at selve Jordtilliggendet til en Gaard angivet i Tdr. Land ikke kunde anven-

des som Maalestok i et Sogn, hvori der var vældige Hedestrækninger, som den Gang endnu ansaaes for ret værdiløse til andet end til at give Lyng til Brændsel og Strøelse.

Lad os da antage, at en giftefærdig Pige (eller Karl) var Arving til en Gaard paa 5—6 Tdr. Hartkorn, saa var vedkommende det, man i Sognet vilde kalde et godt Parti. Saa gik den offentlige Mening uden videre ud fra, at hun (eller han) „*havde noget*“.

Det kunde man med saa meget større Ret gøre i de Tider, som det var yderst sjælden, at der hvilede *Gæld* paa Ejendommene. Ordet „Prioriteter“ blev ikke anvendt den Gang, Kreditforeningernes Virksomhed var saa at sige ukendt i denne Del af Jylland i hvert Fald i Begyndelsen af 70erne. „Kreditforeningen af jyske Landejendomsbesiddere“ er ganske vist fra 1851, men den havde saa vidt jeg ved ikke et eneste Medlem i Sognet i 70erne. Den berømte Prioritetsgæld i den danske Bondejord er et nyere Fænomen, som først tog Fart op i 80erne, og som — naaede Jylland sidst med den jyske Kreditforening for mindre Landejendomme i 1880.

Altsaa: en Gaard var den Gang en Gaard. Den kunde give mere eller mindre Udbytte — ingen i Klejtrup Sogn gav meget — men saadan som den stod, var den saa og saa meget værd og var altsaa „et godt Parti“. Havde Svigerforældrene ikke netop Penge paa Kistebunden, saa havde de da Gaarden, og den skulde der ikke (som nu) trækkes noget fra.

Jo, saavist var der Tale om social Forskel i hine

Tider, og den havde gammel historisk Rod i *Befolkningens dybe og sunde Respekt for Ejendom*. Man flød ikke ud i Fraser om Lighed og Broderskab, hvor det ikke hørte hjemme, men man behandlede sine Folk godt og var ikke karrig til at hjælpe dem, der trængte. Men for at kunne hjælpe Trængende, saa maa der være noget at give af. — — —

Man kunde spørge, om det nu var de Unge, der selv besørgede Valget, og jeg indrømmer, at det er et vigtig Punkt, som trænger til Opklaring. Jeg lader derfor de mig bekendte Ægteskaber i Sognet passere Revy i min Erindring og finder noget af hvert.

I et Tilfælde valgte Gaardmandssønnen selv — valgte en Husmandsdatter og endte sine Dage som Husmand. I et andet Tilfælde valgte Forældrene, og en velstaaende Gaardmand fik sin Søn gift med en rig Gaardmandsdatter, og der var Velstand til Huse i alle Maader. (Mine Læsere forstaar nok, at jeg alene taler om Gaardmandsbørn, for Smaafolk giftede sig den Gang — som nu — paa bedste Beskub).

Det er vist klogest at sige, at de Tilfælde, i hvilke der ikke var Enighed mellem Forældre og Børn om Valget var yderst faa, og det hænger sammen med det, jeg allerede har berørt: Tradition og Opdragelse, Luften og Tonen i Hjemmene. Den Vurdering af Livets Goder, som Forældrene gav Udtryk for overfor Børnene, blev uvilkaarlig ogsaa Børnenes Vurdering. De faa Undtagelser, som Digterne ved at fortælle om, kendtes her, men de præger ikke Helhedsbilledet, end sige da, at Digterne

gennem deres Forherligelse af „Følelsernes Ret“ fik Indflydelse paa Valget af Ægtefælle.

Naar saa endelig et Par havde fundet hinanden og man var blevet enige med Forældrene om de økonomiske Anliggender, blev der taget fat paa Forberedelser til Bryllup, da lange Forlovelser ikke kendtes — *Forlovelser* i det hele taget knapt nok i hvert Fald ikke officielt.

Jeg tør ikke paastaa, at det Træk, jeg her skal berette, er Udtryk for en særlig klejtrupsk Ejendommelighed, men da det nu engang har fundet Sted i Sognet, saa bør det indføres her til Belysning af Tiden og Tankegangen:

Det var ved et Julebesøg i Hærup i en af de største Gaarde, hvor der var to Stuer til Brug ved højtidelige Lejligheder, nemlig foruden Dagligstuen: Sovekammeret, hvortil Kvinderne trak sig tilbage, naar Mændene begyndte paa deres Kortspil.

Konerne sad og strikkede ved en Kop Kaffe, medens en af dem læste en Historie højt (paa stivt Bogsprog) af den sidste Aargang af Almanaken. Hvad Historien hed, og hvem der havde skrevet den, kan jeg ikke oplyse, men det er ogsaa ligegyldigt.

Den drejede sig om et Par Kærestefolk, hvoraf den mandlige Part var indkaldt til Soldat og i Fortællingen laa i Lejr i Nærheden af den kvindelige Parts Hjem. Nu tror jeg nok, at han var begyndt at blive ked af hende, medens hun holdt fast ved ham — saa meget er sikkert, at *hun for at faa sin Kæreste at se, gik Vejen til Fods til Lejren for at opsøge ham.*

Denne i vor Tid vistnok ikke dadelværdige Handlemaade af en elskende Pige vakte i høj Grad de forsamlede Koners Misbilligelse. Jeg kan endnu høre Værtinden sige, at *det syntes hun rigtignok ikke, at Pigen skulde have gjort*, og deri stemmede de andre fuldstændig overens med hende.

Hvorfor? Jo, det hørte *ikke til god Tone*, at Kærestefolk i Almindelighed og *Pigen* i Særdeleshed *lod sig mærke med, at kun var forelsket* i sin Kæreste, selv om alle og enhver vidste, at hun vilde have Karlen og skulde giftes med ham.

Vi havde i Klejtrup Sogn et Ord der udtaltes „*want*“, og som kunde bruges i Forbindelser, hvor man vilde udtrykke Trang, til Længsel, Begærlighed efter noget, men det brugtes mest i ringeagtende og nedsættende Betydning. I denne Forbindelse blev det sagt om hin Pige i Almanakhistorien, at det ikke saa godt ud, at hun lod sig mærke med, at hun saa „*want*“ efter Kæresten.

Dette stemmer godt nok med den beherskede Udtryksform for Kærestefolks Følelser hos den store jydsk Realist, Steen Blicher (smlgn.: „De tre Heligaftener“), og det var i hvert Fald den herskende Opfattelse af en ærbar Kvindes Optræden.

Altsaa: *forlovede Mennesker* adskilte sig ikke fra andre unge Mennesker i deres Færd. At Kærtegn af hvilken som helst Art ikke kunde gives i andres Paasyn følger umiddelbart deraf. Paa dette Omraade herskede ligesaa megen Blufærdighed som paa det religiøse Omraade.

Bryllup.

I. Forberedelserne.

Det første, der skulde gøres, naar Bryllup var vedtaget — naar de unge „ikke havde noget at vente efter“ — var en Henvendelse til Præsten om *Lysning*.

Almindeligvis var det Brudeparrets Fædre, sammen med Brudgommen, der tog deres bedste Tøj paa og vandrede til Hersom Præstegaard for at foretage det fornødne i saa Henseende.

Baade ved denne Lejlighed og iøvrigt i den Tid der forløb, til den unge Mand havde overstaaet det hele, var der intet, der i Brudgommens Væsen forraadte „den lykkelige Mand,“ og det kan siges om den unge Pige, at heller ikke hun var et Billede paa Lyksalighed.

Men det hørte nu ikke til god Tone at bære Følelser til Skue, og derfor er det rimeligt, at netop denne stærke Beherskelse kunde gøre et Indtryk af alt andet end Glæde over det, der forestod.

Den Søndag, da den første Lysning fandt Sted i Sognets Kirke, maatte de samme tre Mænd møde (det var ikke Pligt, men *Skik*) i Kirken og høre at der blev lyst *rigtigt*. Men en saadan Lysningsdag var iøvrigt ogsaa en Begivenhed i Sognet, som kunde trække adskillige Slægtninge og Kendinge af Brudeparret til Kirke, og desuden ogsaa andre, som havde hørt eller vejret, at der var noget saadant i Gære.

Man maa forstaa, at en saadan Begivenhed kastede et Interessanthedens Skær over en Gudtje-

nesten. Hvis nogen i Kirken havde taget sig en Lur under Prædikenen, saa blev de lysvaagne, saa snart Præsten begyndte paa Ordene:

„Der lyses til Ægteskab første Gang for Ungkarl Niels Jensen af Hærup og Pigen Mette Sofie Nielsen af Hejring. Hvo som haver noget at indvende mod dette Ægteskab, han sig til i Tide og siden tie stille . . . Vi bede for disse Forlovede . . .“

I Almindelighed foretrak man at lade lyse alle tre Gange i den *samme* Kirke — altsaa i Klejtrup. Men da der hver tredie Søndag var Messefald i Klejtrup, vilde der altsaa gaa fire Søndage, inden de tre Lysninger var tilendebragt, og i særlige Tilfælde — hvis man ønskede Brylluppet fremskyn- det — kunde det lade sig gøre at lade den anden eller tredie Lysning foregaa i en anden af Pastora- ratets tre Kirker, vel i Almindelighed Hersom, som den nærmeste.

Selvfølgelig var *de hjemlige Forberedelser* i fuld Gang, inden Lysningen var tilendebragt. Thi vel kunde Bryllupsgaarden — d. v. s. *Brudens Hjem* — vente sig ikke saa ganske lidt af Fødevarer bragt ind i Huset fra de Familier, der blev budt til Gil- de, men dels var det ikke alt, der blev foræret, og dels skulde der først og fremmest være *nok* af alt.

Til de Arbejder, der maatte besørge først, hørte *Brygning, Bagning og Slagtning*. Der skulde *godt Øl* og *Øl nok*, og det var ikke i smaa Maader, der blev drukket ved en saadan Lejlighed. *Brød* blev bagt i alle Finheder og Former, hvad der navnlig var Tilfældet med *Sigtebrødet*. De almindelige lang- agtigt-ovale Sigtebrød dannede Grundstammen af

Gildesbrødet, og som særlig Raritet „*Kouringer*“, der egentlig hørte til Julen, men som ogsaa anvendtes ved saadanne Højtideligheder. Grundbestanddelene var Rugsigtemel men med Tilsætning af Hvedemel, Krydderier og Rosiner. Disse Brød bagtes runde og blev skaaret paa en særlig Maade: Først deltes de i to Halvcirkler med et diametralt Snit og derefter blev Skiverne skaarne ved Snit parallelt med Grundfladen, saa der fremkom halvcirkelformede Stykker, der igen kunde skæres midt over. Denne Skæringsmaade gav ogsaa en egen Smag i Munden.

Slagtningen indskrænkedes til et Ungnød eller to — *ikke* Svin (som regnedes for Hverdagskost) — thi *Oksesteg* var Gildesmad. Alt andet Kød ventedes foræret.

Indbydelse til Bryllup foregik gennem en eller to „Bydemænd“ („*Byhmænd*“), som under selve Brylluppet fungerede som Skaffere, hvorefter senere.

At vælge de rette Bydemænd var derfor en saare vigtig Sag, fordi de ogsaa skulde have den betydningsfulde Post under Brylluppet at tage sig af Gæsterne. Det skulde være en Mand med Snakketøj, elskværdig og dog bestemt, naar *det* var nødvendigt, og — sidst og ikke mindst — han skulde kunde drikke med Gæsterne uden at blive saa beruset, at han ikke var Herre over sig selv. At han skulde være godt til Bens, rask i enhver Henseende, følger af sig selv, for han fik ikke mange Minutters Hvil i Døgnet.

Indtil videre har vi ham i Egenskab af Bydemand. Hvis det var nødvendigt at have to — hvilket var

Tilfældet, naar Giftermaalet fandt Sted mellem to Familier fra forskellige Sogne — saa sørgede hver Familie for *sin* Bydemand, som saa tog sig af hver *sin* Families „*Gildefæller*“.

Gildefælliget omfattede ikke blot den nærmere og fjernere Familie, men ogsaa Naboer og Omgangskreds. Bestemte Regler kan ikke gives herfor men et Fælleskab paa dette Omraade blev nødvendig brudt *selv om* Familierne ellers kunde blive Uvenner og i længere Tid ikke komme sammen. Det er *den jydsk Gæstfrihed*, som her bryder over alle Gærder, som det daglige Liv kunde rejse mellem Folk.

Omkring en Uges Tid før Brylluppet begav Bydemanden sig saa ud paa Tourné rundt til dem, der skulde indbydes.

Naar Bydemanden kom der, hvor Indbydelsen skulde afleveres, — hvilket skete *staaende* og vistnok kun *rettelig* kunde ske *inden Døre* — havde han en ganske bestemt Formular, der havde Aarhundreders Hævd i mundtlig Overlevering.

Følgende Form vil være meget nær ved den der almindeligst brugtes:

A sku helsen fræ Jens Knudsen aa hans Kuen aa fræ Brujfolken Knud Jensen og Ann Piesen om I vild væhr saa gue aa komm' te Brøllop i Daw oth Daw, aa føst komm' aa spis' Frokost Klokken 10 aa saa ta møe te Kjerken aa tebagh ijen aa spis)*

*) Ordet *spise* maa forstaaes som en nyere, finere Udtryksform, der i disse Aar begyndte at indsnige sig ved højtidelige Lejligheder. Til daglig Brug hed det enten „*faa nøj aa edh*“ eller: „*faa nøj te jer Unnen*,“ men naar Præst eller Degn var til Stede, krympede man sig ved at sige „*æde*“, ligesom man i deres Nærværelse undlod at bande.

te Mædde aa hejzen blyw te Gillet haar End'.

Aa saa skuld a sej, te di vild gjahn ha Dehnmjælk [en nærmere bestemt Dag] *aa Send'els* [en følgende Dag] . . .“

Denne Tilføjelse, der fulgte efter et kort Ophold som de Indbudte benyttede til at sige Tak, rummer et ikke uvæsentlig Led i Bryllupsforberedelserne. Ved „*Dehnmjælk*“ forstaaes Mælk, som Bryllupsgaarden skulde bruge til at lægge Dejj i, og som altsaa leveredes, før der blev bagt.

Ved „*Sendelsen*“ forstaaes de Fødevarer, som enhver af de indbudte Familier indenfor Landsbyens Grænser i Overensstemmelse med Skik og Brug afleverede til Gildegaarden. Mængden deraf var bestemt nogenlunde i Forhold til Gaardens Størrelse og Antallet af de Bryllupsgæster, den sendte af Sted, i Forbindelse med andre forpligtende Omstændigheder af meget forskellig Beskaffenhed.

Saavidt jeg ved, kom der fra alle Hjem først og fremmest *en Skaal Smør*, der var kunstfærdig opbygget i høj pyramideformet Top med Dekorationer modelleret i selve Smørret. Skade, at der ikke eksisterer Fotografier af disse Smørskaale — de vilde ellers have givet et interessant Indblik i Sognets dekorative Smag.

Hvem, der kender de saakaldte Sebedei-Stene (Echiniter), disse halvkugleformede forstenede Aftryk af Søpindsvinet, vil have en Forestilling om Grundformen i Smørtoppen, blot at Kunsten bestod i at bygge denne saa høj og spids som mulig. Hvis man derfor tænkte sig en Afstøbning i formindsket Maalestok af en gotisk (spidsbuet) Hvæl-

ving med de udvendige Spirs Rosetkæde, saa vilde det bedre svare til Stilen i Dekorationerne.

Naar de stod i Rækker langs ned ad de lange Borde, saa Smørskaalene pragtfulde ud.

Foruden Smørret sendtes Faarelaar, Rullepølse, Kød-pølse, Fjerkræ, Æg, etc — alt dog indenfor Gaardens egen Produktion.

Paa de bestemte Dage var der et sandt Rykind i Bryllupsgaarden af Leverandørerne, der repræsenteredes af Tjenestpiger og Børn fra de indbudte Familiers Hjem. Disse blev saa trakterede med Kaffe og fik desuden gerne *en Mundsmag* af Bagværk med hjem i de tomme Kurve tilligemed mange Hilsener og Tak og Forsikring om at „*det rigtigt nok var altfor galt . . .*“

En ikke uvæsentlig Del af Forberedelser var Fremskaffelsen af det nødvendige *Dækketøj*. Dette laantes hos de indbudte Familier og hentedes i store solide Løbe eller Kurve af de til Opvartningen erhvervede Piger, „*Forgenspigerne*“, (Foregangspigerne) hvortil i Reglen ugifte Døtre fra Gaardene anvendtes, dog med et billigt Hensyn til tækkelig Væsen. Det var en Ærespost af være „*Forgenspige*“.

Dagene før Brylluppet laantes desuden hos de nærmeste Naboer *Borde og Bænke*, — Stole var der den Gang saa faa af, at de ikke kom i Betragtning. Det var Karlens Sag i Gaarden at hente disse Møbler og under Skaffernes Ledelse at stille dem paa de rigtige Pladser. Hvad der derefter manglede af Siddepladser og Borde fremskaffedes ved Anvendelse af Brædder og Vognfjæl.

Medens disse indre Forberedelser stod paa blev

Bryllupsgaarden sat i den mest mulig pyntelige Stand — forsaavidt da Ejeren ikke ligefrem var et „Snøvl“, der ingen Ting kunde overkomme, eller en „Vraadkok“, som ikke kunde se Forskel paa Orden og Uorden.

For naar der var Bryllup, saa blev jo alt set efter i Sømmene baade udvendig og indvendig, baade i Mark og Lade og Svinesti og Nøds og Hestestald. Og saa skulde det helst være saadan, at der kun var godt at sige. — Saadan tænkte de fleste og handlede derefter, men at gennemgaa alt dette i Enkeltheder vilde føre for vidt.

Men der blev ogsaa gjort Plads til alle de siddende Gæster, som skulde spise Frokost og Middag.

Først blev naturligvis *Storstuen* ryddet for sit allerede omtalte Indhold af Møbler, og en lignende Rydningsakt foregik i *Dagligstuen*, hvor der spiste et Hold Gæster, og endelig blev *Tærskeloen* møbleret med Borde og Bænke.

Loens Vægge blev beklædt med Lagner, saa de graa Lerstens-Skillerum blev dækket, — i Folkevise-sprog vilde det hedde *tjældet*, men dette Ord kender jeg ikke fra Klejtrup Sogn.

Dernæst blev der strøet Sand og Enebærkviste paa Gulvene og paa Gaardspladsen — Grankviste kunde ogsaa tænkes hentet fra Skoven paa den anden Side af Aaen, men i Reglen nøjedes man med Hedernes Enebærkviste.

Jeg haaber, at Læserne nu har en Forestilling om, at Bryllupsgaarden er parat til at modtage Gæsterne. De to Skaffere med hvide Forklæder over deres sorte Vadmelsjakker gaar rundt og under-

kaster alt en sidste Mønstring. Skulde der være lidt indeklemt Luft i Storstuen, saa hjalp man derpaa ved at „ryge“ med et Par brændende og osende Enebærgrene, og hvis det er paa den Aarstid, da der er fyret i Dagligstuens Bilæggerovn, sættes der Duft i Luften her ved Hjælp af nedsaltede Rosenblade.

II. Bryllupsdagen.

De første Fremmede, som meldte sig i Bryllups-gaarden om Formiddagen var de to *Musikantere*, som maatte komme i god Tid for at faa deres Frokostfoder, inden de skulde hilse Bryllupsgæsterne Velkommen. De var forsynede med Klarinet og Horn, og saa snart det meddeltes, at der nu var en Vogn i Sigte, skyndte de sig ud og tog Opstilling hver ved sin Side af Indgangsdøren til Stuehuset.

I samme Øjeblik Hestene satte Foden paa Gaardens Stenbro, faldt Musikken ind med en skingrende, smeldende Fanfare, hvorved Hestene i Reglen støjede af Forskrækkelse, men just dette gav Kusken Lejlighed til at vise, at han var Herre over Tømmerne, og han skulde da helst besvare Hornsignallerne med et kraftigt Piskesmeld, som kunde give Genlyd i Gaarden.

Endnu inden Musikken tav, var Skafferne ilet til for at byde Velkommen og hjælpe de forsvarligt indpakkede Gæster ned af Vognen. Hver „Befordring“ havde sin egen Vogntrappe, der var fastnaglet i Fadingen og kunde slaas ned, saa der blev to Trin at støtte paa, men der kunde ogsaa staa en mindre Stige i Gaarden parat til at hægtes i

Vognfadingens Kant, saa Gæsterne paa den Maade hurtigere kunde hjælpes ned. Og nu gik det Slag i Slag i Løbet af en Times Tid. Hver ny Vogn og gaaende Gæst fik sin Musikhilsen.

Hvilken Stemning af Forventning og Spænding laa der ikke over Bryllupsgaarden i disse Timer! Forstaa, hvad det betyder i en fattig Egns graa Hverdage med tarvelig Kost og langsommeligt Slid — at staa overfor to—tre Festdage med god Mad og rigelig Mad, ligesaa mange Dramme af god dansk Brændevin, Mændene vilde have, og ligesaa mange Kopper Kaffe, Kvinderne vilde drikke! Ingen Ting andet at tænke paa end at spise af det, man helst vilde have, og snakke med Slægt og Kendinge om hvad der var at tale om! Og Kvinderne! Hvilket Fond af Stof til Passiar baade paa selve Dagen og mange Uger derefter var det ikke i saadan et Bryllup! — Intet Under at Humøret stod højt, og at alle Sanser var aabne og modtagelige for Indtryk. — *Frokostbordet* fortjente et særlig Kapitel, om det skulde vederfares fuld Retfærdighed, fordi det var mere velsmagende end selve Bryllupsmiddagen (som vi senere kommer til) men ogsaa nu — et halvt Aarhundrede senere — tilhører *Historien* forsaavidt som det sikkert vil være umuligt at fremvise noget lignende eller blot tilsvarende.

Jeg beder mine Læsere kaste et Blik ned over de lange hviddugede, dækkede Borde:

Først ser vi de tidligere omtalte dekorede pyramideformede Smørskaale paa Rad midt ned ad Bordet. Og selv om det ingenlunde altsammen var „lurmærket“ Smør heller ikke i hin Tids Forstand,

saa var det dog det bedste, der kunde præsteres, og saa havde det den uendelige Fordel frem for den moderne andelsmejeriske Vare, at det virkelig havde *Smag*, fordi det var *saltet* Smør, et Produkt, som Nutiden ikke kender. Jeg vil mene, at der var saadan et Smørbjerg for hver 6 Personer.

Dernæst har vi *Brødtallerkenerne* med de halvmaaneformede Skiver af „Kouringer“, Sigtebrød, Rugbrød, efter vor Tids Mening hvinende surt, men det var *Rugbrød* i god gammeldags Forstand.

Endvidere en Række *Kødmadsfad* (man kendte heldigvis den Gang ikke det tamme høvlspaansagtige „afskaarne Paalæg“) hvorpaa der fandtes 1) et eller to *saltede Faarelaar* eller Faarebove af en Duft og Smag, som Nutiden ikke i Drømme kan forestille sig. Og man *skar selv* af Laaret eller Boven et passende tykt Stykke, som man enten bed af eller — hvis man vilde være mere dannet — skar i Stykker paa sin Tallerken. 2) *Den saltede Rullepølse*, som man ligeledes skar sig en frisk Skive af, og som endnu kan faa Tænderne til at løbe i Vand paa dem, der engang har sat Tænder i dette originale Produkt, som ingen moderne Efterligning blot kan minde om. 3) *den saltede Kødpølse*, noget i Retning af en Servelatpølse, men — — jeg krymper mig ved at nævne dette Produkt blot til Sammenligning. Det sker ogsaa kun for at antyde Formen og med udtrykkelig Forbehold m. H. t. Indhold og Smag.

Dette er det faste og ufravigelige Tilbehør til et Saltmadsfad. Derefter kunde det indeholde — og ved store Højtideligheder indeholdt det altid noget

ekstra —: et Stykke *kogt saltet Flæsk* ca. tre Tommer tykt, *Grisesyfte*, *Ribbenssteg* og hvad ved jeg, — altsammen naturligvis koldt.

Hertil serveredes Brændevin og hjemmebrygget Øl, og det hørte til Skaffernes helligste Pligter at sørge for, at Flasken ikke „gik i Staa“ ved Bordet.

Manden i Gaarden havde helt overladt Værtspligterne til Skafferne; han færdedes tilsyneladende som en Baggrundsfigur, men i Virkeligheden var han over det hele som et stadigt vaagent Tilsyn med, at alle blev forsynede, at der ingen Steder manglede noget — at alt gik som det skulde.

Medens Gæsterne spiste og efterhaanden afløste hinanden ved Bordene, foregik *Brudens Pyntning* i et strengt afspærret Rum — i Reglen Forældrenes Sovekammer, — forsaavidt et saadant fandtes eller i et andet afsides Værelse.

Den, der var betroet dette vigtige Hverv var paa den Tid *Sypigen*, som havde syet Brudekjolen, mulig bistaet af Brudens Moder. Da Nationaldragten paa den Tid var afskaffet, bestod Kjolen af sort Stof (vistnok Købetøj men ikke Silke), og paa Hovedet bar hun *Myrtekransen over det hvide Brude-slør* — dog kun forsaavidt hun ikke var Enke, thi i saa Fald ansaas Krans og Slør for upassende. Det regnedes derimod for en Ære at levere Myrtegrene til Brudekransen for den Husmoder i Sognet, som havde Held med denne Plante.

I Frokosttimerne saa Gæsterne intet til Bruden. Først naar hun skulde stige til Vogns viste hun sig udenfor Pynterummets Vægge.

Naar Tiden nærmede sig, da Vielsen skulde finde

Sted, fik Skafferne et nyt og ingenlunde nemt Hverv nemlig *Brudfølgets Ordning*, thi ved denne Lejlighed maatte den strengeste Rangforordning gennemføres. Skafferne havde dog altid en sikker og paapassende Hjælp i de ældre kvindelige Medlemmer af Familien, som vidste nøjagtig Besked om, hvem der var nærmere og hvem der var fjernere i Familien — hvad Skafferne ikke altid i samme Grad kunde udenad paa deres Fingre.

Den første Del af Brudeskaren var let ordnet. — Forrest de to *Musikantere* med deres Instrumenter dernæst *Brudgom og Brud* paa samme Vogn, saa *Ungkarlsførere og Brudepiger* og endelig *Mandsførere og Brudekoner*. (Efter Vielsen foregik Hjemkørslen for de to sidste Grupper Vedkommende i omvendt Orden (Mandsf. og Brudek. *foran* Ungkarlsf. og Brudep.) Herefter kom saa der egentlige „Brudeskare“ efter den ved Beslægtheden angivne Rækkefølge.

Ordningen af Brudeskaren i den rette Rækkefølge kunde tage meget lang Tid, ofte ogsaa noget af den velvillige Frokoststemning. Men naar saa Skaren var kommet paa Gled mod Kirken, Farten blev sat op, og man begyndte at tælle Vognenes Antal — et stort Bryllup kunde nok have et halvt Hundrede Vogne i Skaren — saa vaagnede Humøret paany.

Til de gamle Bryllupper hørte ogsaa „*Forriddere*“, om hvis Rolle man kan læse i Fejlbergs Bog „*Dansk Bondeliv*“, men de brugtes ikke i Sognet paa dette Tidspunkt.

Den kirkelige Handling var delt i to Afsnit, Vi-

elsen og Ofringen, der hver for sig havde sin Stemning, og som tilsammen dannede det rigtige Bryllup.

Første Afdeling bestod først af den indledende Salme, som Degnen saa godt som alene maatte gennemføre, da Sognets Folk ikke gjorde sig bemærket ved at „synges igennem“. Det er atter et Udslag af det karakteristiske Træk hos Befolkningen, den gennemførte Ængstelse for at blive lagt Mærke til ved en usædvanlig Optræden. Det blev saaledes en Slags Solosang paa Baggrund af et brummende Kor. Men uden Stemning var det ingeniunde.

Dernæst Præstens Brudetale, om hvilken det ikke er muligt at sige noget nærmere, og dernæst den egentlige Vielsesakt, i Overensstemmelse med det paa den Tid gældende Ritual, som næsten alle kunde udenad, fordi det havde Aarhundreders Hævd. Man var endnu den Gang ikke begyndt at modernisere paa de kirkelige Overleveringer.

Naar saa Brudeparret havde givet hinanden Haanden foran Alteret, og Præsten havde lyst Velsignelsen over deres Pagt, og de igen var gaaet ned i Kirken og havde indtaget deres tidligere Plads (*han* i Mandsstolene, *hun* i Kvindestolene) og den dertil indrettede korte Salme var afsunget, begyndte *anden Afdeling*: Degnen stemte i med *Offersalmen* og paa hans Nik ned til Brudeparret traadte dette ud paa Gulvet og vandrede langsomt op til Alteret, (hvor Præsten stod med Ryggen ned mod Menigheden), lagde deres Skærv paa Alteret, foretog den tilhørende Vending (der svarede omtrent til den Gudmødre foretog, naar de efter Barnedaab fulgtes

ad til Altret i samme Ærinde) og lagde paa Tilbagevejen deres Offer paa Degnens Plads, hvorefter de endelig igen endte i deres respektive Stole.

Dernæst fulgte „*Bestillingsfolkene*“ parvis (hver Ungkarlsfører med sin Brudepige, hver Mandsfører med sin Brudekone) og endelig det øvrige Følge saavidt muligt ogsaa parvis (hver Mand med sin Kone og ellers som de to Køn nu var fordelt). Alle der var med i Kirken maatte give deres Skærv til Præst og Degn*.)

Hjemkørslen fra Bryllupsgaarden — naturligvis under fuld Musik — foregik i det dertil hørende skarpe Trav, og ved den Lejlighed kunde naturligt det ske, som ikke ansaaes for et Uheld men for et godt Varsel: at en Vognstjært kunde rende en Bagsmæk ind i en forgaaende Vogn. „*Det er et ringe Gilde hvor der ikke gaar noget i Stykker*“, sagde man i Sognet. Oprindelsen til Troen paa den knuste Bagsmæk som særlig heldig Varsel kan jeg ikke efterspore, men sandsynlig har en symbolsk Betydning som Slægten allerede den Gang havde glemt.

Efter Hjemkomsten indtraadte en Pause i Begivenhedernes Udvikling, mest paa af, at der skulde sørges for Hestene, der blev indstaldet i nærmestliggende Gaarde. Inden Kuskene kom tilbage kunde der ikke kaldes til Middagsbordet.

*) *Bryllupsofret* spillede i hin Tid en meget betydelig Rolle i Præstens og Degnens Indtægter. Hvor stort det var, kan naturligvis ikke beregnes med Bestemthed, selv om der i Stillehed eksisterede en Takst, som var nedarvet fra Slægt til Slægt. Denne undergik dog en Forandring sammen med Møntforandringen i Midten af 70erne. Fra Degnen i Klejtrup ved jeg at et stort Bryllup kunde give ham smaa 30 Kr., og Præstens Offer kan derfor anslaaes til omkring 75.

Imedens modtog Brudeparret Lykønskninger, Korne besaa Udstyret og de Mandfolk, der ikke var optaget af Hestene gik rundt i Lade, Stald og Mark og besigtigede Bedriften.

Brudegaver var endnu ikke bleven almindelige; dog var de ikke helt ukendte men kun som en Slags *Tilgift* fra Købmændene til de Indkøb, Bryllupsgaarden gjorde af de nødvendige Varer, som Gaarden ikke selv kunde fremstille (Sukker, Hvedemel, Rosiner, Krydderier, Brændevin o. s. v.). Saadanne Gaver bestod af Servicegenstande, (Sølvskeer, Fløde- og Sukkerskaal med Bakke, Kagefad o. lign.).

Imidlertid var Skaffere og „Forgenspiger“ travlt beskæftigede med Dækning af Bordene i Storstue og Lo, og naar endelig alt var klart og Gæsterne ankomne, havde Skafferne den besværligste Opgave under hele Brylluppet at faa Gæsterne til Bords. Dette hænger paany sammen med den herskende Egenskab, Frygten for at synes ubeskeden, Ængstelsen for at blive til Latter ved at trænge sig frem.

Derfor maatte de fleste af Gæsterne *hales* til Bordene, hvorved dog er at bemærke, at der var Forskel paa, *hvilke* Borde, der er Tale om.

Det fornemste Sted var *Storstuen*. Der var dækket paa Borde langs alle fire Vægge, og derfor skulde Gæsterne puttes ind i Rang- og Rækkefølge, da det var ugørligt at faa nogen puttet ind paa den rigtige Plads, efter at Sæderne paa Siderne var besat.

Skaffernes Arbejde var derfor at finde *de vigtigste Personer først*. Brudeparret var let nok at faa an-

bragt — det fik de midterste Pladser ved det fornemste Bord. Dernæst kom Præsten — *hvis* han var med, hvad der dog ikke var hyppigt i Klejtrup Sogn, — og saa „Bestillingsfolkene“, Brudekoner og -Piger ved Brudesiden, Brudgoms- og Mandsførere ved Brudgomssiden. Altsaa ikke parvis som i vore Dage. Dernæst den nærmeste Slægt, saa vidt Pladsen slog til.

Men det tog lang Tid, ofte besværlig Søgen i Stald og Lade for at finde den Mand, Skafferne nu skulde have fat i. Det hørte til god Tone at *lade sig hente — nøde — hale ind*, helst under Protester og Henvisninger til, at man ikke hørte til „den fine Ende“.

Konerne var adskillig lettere at faa paa Plads, bl. a. fordi de ikke var spredt saa vidt omkring, men ogsaa fordi de vaagede mere over, at Rangfølgen overholdtes.

Skafferne svedte af Anstrengelse, men det var just Prøvestenen paa deres Evner, at de trods alt Bryderi ikke mistede hverken Humør eller Taalmodighed. Og begge Dele var der rigelig Brug for, thi en saadan „Baasning“-s-Proces kunde godt tage en stiv Time alene for Storstuens Vedkommende.

I den tjældede Lo var det betydelig lettere, da Faktorernes Orden her omtrent var ligegyldig. Her anbragtes de, der ikke var Plads til i Storstuen, yngre Mennesker og hvem, der ikke var af Familien, eller saa langt ude, at Blodets Baand ikke længere bandt eller forpligtige.

Naar saa endelig alle var kommen til Bords, gav Skafferen Signal til Køkkenet, og saa kom „For-

genspigerne“ i lange Rækker med Suppen og anbragte Fadene (Terrinerne) paa Bordene med passende Mellemrum.

Jeg sætter Terriner i Parantes, thi ogsaa paa dette Punkt er 70erne en Overgangstid, og derfor kunde der baade anvendes Fællesfade og dybe Tallerkener. Jeg har været med til Bryllupper, hvor man langede ud til Fadene, og endnu i 80erne var det fælles Søbefad almindeligt i Sognet til Hverdagsbrug.

Lad os ikke tale om „moderne Hygiejne“ i Forbindelse med disse Fællesfade! Det var naturligvis ikke deres stærke Side, men der var en egen Komik over Maaltider, hvor man søbede af det samme Fad. Det gjaldt om at manøvrere klogt, navnlig hvis der ikke var altfor rigeligt med Boller paa Suppen — uden at det desuagtet fik et Præg af Graadighed. Selvfølgelig saa det bedst ud, hvis „Tilfældet“ kunde spille en Bolle paa ens Ske i det Øjeblik, den kom glidende forbi ens Plads, baaret oppe af det flydende Indhold, som langsomt roterede i Fadet — i Kraft af, at alle søbede med samme Haand. Men da enhver jo var Herre over Søbeteppet, kunde man jo nok med nogen Behændighed og Beregning faa Skeen ud i Fadet i det Øjeblik, en eftertragtet Kødbolle kunde forventes at skylle forbi den „Strand“, man raadede over.

Nu vil jeg ikke dermed have sagt, at den Slags Beregninger var nødvendige ved et Bryllupsbord med fælles Fade, men det kunde jo hænde, at Kødbollernes Mængde ikke stod i Forhold til Efterspørgslen, og der alligevel kunde blive Lejlighed til saadanne smaa komiske Mellemspil, som de dybe Tallerkener for hver Person ikke gav Anledning til.

Efter Suppen fulgte *Stegen* — Oksesteg, Høns- og Andesteg — som parteret af dertil særligt udpegede Personer med formodet Øvelse og Haandlag, og derefter blev de Kager, som under hele Maaltidet havde staaet paa Bordet, skaaret i Styk-

ker og spist med Kniv og Gaffel paa nye Hold Tallerkener. Inden denne Dessert serveredes, omdeltes smaa Lapper Avispapir, hvormed Gæsterne selv tørrede Kniv og Gaffel rene for det Fedt, der hængte ved fra Stegen. Disse Kager var bestilt fra Købstaden og kunde være „Sukkerbrød“ eller „Svedsketærter“, rigelig pyntet med stivnede Sukkerdekorationer. Til Kagerne skænkedes „Gammel fransk Vin“ eller „Kirsebærvin“ — det var den udenvælt Kultur, som her fik fat i Befolkningen.

Paa dette Tidspunkt mødte Skafferne med hver en tom Tallerken. Paa den ene laa Stumperne af en Grydeske — det betød, at Gæsterne paa denne skulde give deres Skærv til *Kogekonen* (Kokkekue-*nen*) — og paa den anden Stumperne af en Violinstreng, som viste Nødvendigheden af, at *Spillemandene* fik Midler til at staa imod med, naar Musikken skulde begynde til Dansen. For at understrege denne Nødvendighed plejede Musikanterne at af-*tvinge* deres Strygeinstrument nogle klagende Lyde ude i Forstuen.

Paa den Maade fik Bryllupsgaarden Gæsterne til at betale de Kræfter, som skulde betales med Mønt, Skaffere og Opvartningspiger fik naturligvis kun Æren, og de ønskede da heller ikke mere.

Der er et Spørgsmaal, som ikke kan forbigaaes i Tavshed, bl. a. fordi det belyser Befolkningens Væsen i en bestemt Henseende. Det er Spørgsmaalet om de kirkelige Embedsmænds Nærværelse ved Brylluppet, og hvad der fulgte dermed.

Jeg har ovenfor berørt *Præsten*, men han var saa vidt jeg erindrer, saa godt som aldrig med i Klejtrup. Derimod var *Degnen* ikke nogen sjælden Gæst ved saadanne Lejligheder, og han havde da sin Plads udenfor Bordet lige overfor Brude-

parret, og selv om han i disse Aar var gift ind i en af Sognets gamle Slægter, og derfor paa en Maade hørte med til Familien, saa var han dog paa den anden Side „en lærd Mand“, „en fin Mand“, hvis blotte Nærværelse lagde en vis Dæmper paa den naturlige Munterhed.

Og saa var der tillige den Omstændighed, at han før og efter Maaltidet fremsagde et Salmevers, som gjaldt for Bordbøn, — og overfor den Slags Ting var Sognets Folk ikke helt sikre, selv om Degnen var altfor klog en Mand til at plage sine Medmennesker med noget, der laa uden for deres naturlige Væsens Begrænsning.

Men disse Salmevers var ogsaa det eneste, der afbrød den indbyrdes Samtale ved Bryllupsbordet. *Sange* var ligesaa utænkelige som *Taler* — naar da ikke Præsten var til Stede; i saa Fald vilde han føle sig forpligtet til at supplere sin Brudetale i Kirken.

Efter Middagen foretog Gæsterne — forudsat det var godt Vejr — atter en Tur ud omkring i Gaard og Mark, medens Opvartningsfolkene fik Tid til at spise, og Skafferne, bistaæet af Gaardens egne Folk fik ryddet Storstuen til Dansen.*) Nu skulde den egentlige frie Lystighed begynde at røre sig, nu havde man Aftenen og Natten for sig med alle dens mangfoldige Situationer og Muligheder. Stemningen var høj, hele Gaarden var i godt Humør.

Dansen blev aabnet af Skafferne og „Forgenspigerne“. Det hed at de skulde „*fej Gulvet*“. Naar „*Fejningen*“ saa var besørget, dansede Brudeparret (dog vistnok først efter at første Skaffer havde danset Bruden over til Brudgommen).

*) Paa dette Tidspunkt af Festen havde man en Menneskealder før den Skik at holde Jagt paa Brud og Brudgom, som henholdsvis forsvaredes af Brudepiger og Ungkarlsførere men blev jaget af Brudekoner og Mandførere, hvilke sidste havde til Opgave at erobre de nygifte fra Ungdommens Selskab. Skikken var bortfalden i 70'erne.

En Fremmed, som havde iagttaget Parrets Dans, kunde let have draget en fejlagtig Slutning ved at se de nygifte danse. Det var mindst af alt et smilende Par, der bevægede sig paa Dansegulvet. Men Alvoren eller rettere Ubevægeligheden i deres Ansigtstræk og de nedslagne Øjne betød aldeles ikke et ulykkeligt Par. Nej, det var blot det samme som ofte før er understreget i Egnens Karaktertræk: Ængstelse for at give Anledning til Bemærkninger, og saa det højtidelige Indtryk, som de var under ved at vide sig Genstand for alle tilstedeværendes Blikke. Overfor en saadan Opmærksomhed hørte det ikke til god Tone at demonstrere. Intet hæderligt Brudepar kunde tænkes f. Eks. at opmuntre hinanden ved Øjekast eller et Smil — det vilde øjeblikkelig være bleven iagttaget og have givet Anledning til Stikpiller eller Folkesnak. Ingen maatte kunde se paa dem, at de holdt af hinanden.

Det kan indvendes, at der jo netop var noget paafaldende i den kølige Højtidelighed, men denne stemte nu engang overens med Sognets og Egnens Skik og var derfor just som den skulde være.

Efter Brudeparrets Optræden, og medens Spille-mændene *fortsatte* den *samme* Melodi, bød Brudgommen Brudepigerne op én efter én, dansede en Omgang eller to med hver og dernæst Brudekonerne paa samme Maade. Imens havde Ungkarls- og Mandsførerne ligeledes efter Tur engageret Bruden, og dermed var altsaa Dansen aabnet for alle de øvrige Gæster, og først da kunde der bruges en anden Melodi og andre Danse.

Naar den officielle Aabningshøjtidelighed var over-

staaet, og Skafferne havde begyndt at sørge for at holde Humøret oppe ved Hjælp af Snapsflaske og Ølkrus — saa vidt jeg husker fik Kvinderne hjemmelavet *Mjød* i Stedet — saa gled ogsaa Stivheden af Selskabet. Der blev Liv og Frihed over Bevægelserne, og saa var der intet Hinder for, at Brudeparret søgte sammen og gav hinanden en Ekstradans, eller at de vekslede et Øjekast og et Smil.

Det var imidlertid ingen misundelsesværdig Stilling at være Brud ved et saadant stort Bryllup. Hun havde en uomgængelig Pligt til at deltage i Dansen *uafbrudt* saa længe den varede, hvad der den Gang vilde sige til Morgensolen tittede ind ad Bryllupsgaardens Vinduer.

Men ikke nok med, at hun var forpligtet til at være der og lade sig byde op Dans med hvem som helst — hun maatte heller *ikke lade sig mærke* med at hun var træt. Det kunde opfattes som hun var „*stuerums*“ (en Mellemting mellem selvgod og vigtig), og ingen sund og naturlig Bondepige vilde have det Ord paa sig paa sin Bryllupsdag.

Dermed var Brudens Pligter dog ikke endt. Naar Selskabet ud paa Aftenen (omkring Midnatstid) samledes til en Forfriskning, hvad der for Mændenes Vedkommende bestod i Punch, saa maatte hun sidde sammen med sin Mand midt i Mændenes Lag og klinke med dem til det sidste.

Kvinder, der blev gift i den Periode, har fortalt mig, at det var den værste Skærsild at komme igennem.

Inden Gildet sluttede den første Dag, d. v. s. henad Morgenstunden paa den følgende Dag, sam-

ledes man omkring Bordene til *Kvældsnadver*, hvis Hovedret var *Sursteg*, en Slags Ragout bestaaende af afpillede og grovt hakkede Kødrester i varm, brunlig sur-sød Sauce. Det var en herlig Ret, som man ogsaa i Nutiden forgæves søger Mage til, og som af de fleste betragtedes som Højdepunktet af de spiselige Nydelser, — naar den ellers var som den skulde være.

Men det vilde tage altfor megen Plads, om hver enkelt Del af Nattens Festligheder skulde beskrives, og jeg indskrænker mig derfor til at omtale Afslutningen, som iøvrigt kunde forme sig forskelligt, eftersom Bruden skulde forblive i sin Fødegaard eller følge sin Mand til hans Hjem.

Hvis Bruden for første Gang skulde forlade Fødegaarden som Kone i en anden Gaard, saa skete det dog uden Højtideligheder af nogen Art. At kaste Risengryn efter de bortdragende eller rive Stumper af Brudens Slør, var ukendt og forsaavidt ogsaa utænkeligt, da den moralske Følelse i Sognet vilde have protesteret mod at rive noget i Stykker til ingen Nytte.

Derimod hændte det, at Brudgommen sagde sin Svigerfader Farvel med et længere og fastere Haandtryk, end det til Dagligbrug var Sædvane, og de to Mænd saa da hinanden i Øjnene, mens de vekslede omtrent følgende Ord:

„*Læ mæ no si, te do æ gue ve Ann, bette Niels*“.

„*Ja, det ska a nok, Guefaar, de ska do, t væ baang for*“.

„*Nej, to de er a da hejer ett, Niels, men ilywl — — —*“.

Dermed forstod de to Mænd hinanden, og me-

dens Moder og Datter tørrede deres Øjne, kørte Vognen ud af Porten. De tilbageværende Bryllupsgæster stod et Øjeblik og syntes, der blev tomt mellem dem. Og den mest fremtalende kunde sige:

„Ja, saa bløw jo Ann' gywt“.

Ingen Leveraab og Hurra brød den indestængte Stemning. Og kort efter sov hele Gaarden. — — —

Dermed var dog ikke Brylluppet endt. *Andendagsgildet* hørte nødvendigvis med, selv om det var i mindre Omfang og Stil men derfor ikke med mindre Humør. Ogsaa denne Dag havde sin nedarvede Form, hvori Brudeparrets Nærværelse til Middagen var det faste Punkt. Dansen var særlig Ungdommens Sag den anden Gildesnat.

Endnu er der et Par Bemærkninger at gøre angaaende de sociale Forhold. Skønt der som tidligere omtalt var en fast nedarvet Forskel paa Gaardfolk og Husfolk, saa var den ikke til Hinder for, at en Gaardmand kunde afholde Bryllup for sin Tjenestepige af Husmandslægt, naar hun ellers havde været sine Husbondsfolk til Behag og været længe i sin Plads. Det sidste var Reglen i Sognet og tjener begge Parter til Ære.

Men ved de store Gaardbryllupper blev Smaafolk heller ikke glemt. Det gjaldt i høj Grad Tjenestefolk, som i Bryllupsdagene nød godt af Gaardens rige Velsignelser af Madvarer, og selv om de ikke sad med til Bords blandt Gæsterne, saa var de selvskevne, naar Opvartningspersonalet spiste. Og blandt dem, Bruden skulde have en Dans af var ogsaa Gaardens Karle, ja, jeg har selv set Bruden hale en flov og rødmende *Tjenestedreng*

frem af hans Tilskuerkrog og *give ham* en Dans. Overhovedet var der den bedste og i god Forstand demokratiske Tone i Forholdet mellem Gaardens indfødte og Børn og Tyendet.

Dernæst kom Bryllupsdagens Madoverflod i rigeligt Maal de *fattige Naboer* til Gode. Var der Sygdom i et Hjem i Sognet, saa blev en af Pigerne sendt af Sted med et Maaltid Gildesmad til Hjemmet, ellers blev der hentet af Kone og Børn fra Smaakaarshjem og i Særdeleshed blev der sørget for Daglejeren i Gaarden og hans Familie.

Ægteskab.

I langt højere Grad end nu om Stunder kunde man den Gang tale om *Skelstene* i Menneskers Tilværelse, Begivenheder der samtidig skarpt afsluttede og indledede Perioder i Livet. Konfirmationen var en saadan afgjort Overgang fra Barnealderen til Ungdommen, saa den konfirmerede Dreng blev uhjælpelig til Spot, hvis han efter Konfirmationsdagen indlod sig paa at lege. Det samme gjaldt for Pigebarnet der fra og med Konfirmationsdagen skulde bære lang Kjole.

Paa samme Maade betegnede Brylluppet en afgjort Afslutning paa Ungdomstiden — uanset hvor ungdommelig Brudeparret end kunde være.

Forsaavidt der var Forskel paa Pige dragt og Konedragt — og der *var* i hvert Fald nogen Forskel — saa var det ganske utænkelig, at den nygifte Kone kunde vise sig for Mennesker i den Dragt hun havde brugt som Pige.

Navnlig gjorde Skellet for Kvindens Vedkommende sig stærkt gældende med Hensyn til *Farver i Klædedragten*. Fra den Dag af, da den unge Pige havde sagt Ja for Alteret til at være en Mands Hustru, var hun henvist til at klæde sig i dæmpede Farver, Farver, der sømmede sig for en gift Kone.

Nogen fast Regel for, *hvilke* Farver den ugifte Pige kunde bruge, men som var banlyst fra den gifte Kones Dragt, kan vel neppe gives. Man havde vistnok i Almindelighed den Regel at gaa efter, at det *afstikkende*, *iøjnefaldende* burde den gifte Kone sky, hvis ikke hun vilde komme i Folkemunde, men vilde anses som en ærbar og god Hustru.

Følgelig klædte den nygifte Kone sig i Farver der laa i de mørkere Toner — mørkebrunt, mørkeblaat og maaske ogsaa mørkegrønt, dog mindes jeg kun faa Tilfælde af den sidstnævnte Kulør.

Det eneste Sted, hvor rene Farver maatte bruges, var paa det strikkede eller hækledede uldne Tørklæde, som Kvinder den Gang brugte til at binde om Overkroppen navnlig i koldt Vejr. Det havde Form som en ligebenet Trekant med meget lang Grundlinje, og Højde, der svarede til Grundlinjen omtrent som 1 til 6. Langs med Siderne blev der hæklet en kulørt Bort, sammensat af forskellige Farver — i Midten gul og ud til Siderne mørkere gule og orange Farver for saa ved grønne Farver at gaa over i Bundfarven.

Denne Bort var som sagt den gifte Kvindes *Ret men* — ogsaa her var der en uskreven Lov for hvad der var sømmeligt, og jeg er næsten over-

bevist om, at f. Eks. højrød Farve var utilladeligt.

Den almindelige Regel for Konens Klædedragt var med faa Ord sagt de mørke, ikke skrigende Farver, hvad der imidlertid kun var en enkelt Paragraf i hendes Fremtonings Grundlov. Summen af dem alle var den bevidste Bestræbelse for at tage alle Konsekvenserne af at være gift, af at have opgivet sin personlige Frihed og bundet sin Skæbne til en Mand.

Jeg mener at øjne en Lov i denne Tankegang som gaar dybt tilbage i Folkets Naturliv. Dette at have givet sin Haand — og, i den Grad som ens Følelseslivs Udvikling tillod, tillige: sit Hjerte — til en bestemt Mand, hvem Pigen desuden for Alteret havde svoret at tilhøre — — dette indeholdt naturligvis fra gammel Tid en alvorlig Forpligtelse til at holde sig *alene* til *denne* Mand og ikke hverken direkte eller indirekte at angle efter andre Mænds Opmærksomhed. Men skønt det lyder som en Modsigelse, saa er det ikke desto mindre rigtigt, at den gifte Kvinde heller ikke indlod sig paa at pynte sig for at se godt ud i hendes Mands Øjne. Ogsaa det kunde jo misforstaaes, og var i hvert Fald i Modstrid med den uskrevne Lov.

I Overensstemmelse med denne — ja hvad skal jeg kalde det? — Moral, Sædvane, Overlevering, Tankegang eller hvad man nu vil, hørtes det saa at sige aldrig at een komplimenterede en anden for hans Kones Skønhed. Sligt vilde næppe være faldet i god Jord, snarere vilde det være bleven misforstaaet. Nej, skulde der siges noget rosende

om en Kone, saa maatte det gælde hendes Dygtighed i Huset.

I Virkeligheden var dette ogsaa det eneste Punkt, hvorpaa der kunde siges og modtages Komplimenter. Skønheden blev et rent privat Anliggende mellem de to Ægtefolk, og dette Problem var egentlig sat udenfor Diskussion med Brylluppet. For Kvinden eksisterede der ikke længere noget Spørgsmaal om køn eller mindre køn, og derfor stemmede det godt nok med Konens Bestræbelser for ikke at tiltrække sig andre Mænds Opmærksomhed.

For den nygifte Mands Vedkommende gjaldt der naturligvis intet Hensyn til Klædedragten — den var før som efter Brylluppet den samme — hvorimod hans Opgave som selvstændig Bondemand mere bestod i at følge Mændenes Lag og lytte til de erfarnes Tale. Man kunde ofte lægge Mærke til pudsige Udslag af den bevidste Bestræbelse for at synes klogere og mere erfaren, end Alderen nødvendiggjorde, sammen med en vis Tyngde i Gang og Holdning — altsammen noget, der var en Forlængelse af Overgangen til de voksnes Kreds ved Konfirmationen, blot med større Eftertryk paa den Værdighed, som Alderen gav.

Men iøvrigt er der om den mandlige Part meget lidt at bemærke, som i særlig Grad var prægede af Tiden og Stedet.

Af de foregaaende Bemærkninger om Kvindens Stilling i Ægteskabet følger umiddelbart, at *Skilsmisser* var saa godt som ukendt i Sognet den Gang. Saavidt jeg véd, hører de ingenlunde nu til de hyppige Begivenheder — i Overensstemmelse med den

indtil Dato fastslaaede Kendsgerning, at Opløsninger af Ægteskaber særlig er et Fænomen, der hører Byerne til. Men naar jeg bruger Vendingen, at det af Kvindens Stilling i Ægteskabet „følger umiddelbart“, at Skilsmisser var ukendte i Sognet, saa mener jeg dermed, at selve den gamle Tradition for den gifte Kones Optræden efter Brylluppet i Virkeligheden var *en Slags Assurance* mod Skilsmisser.

I ikke ringe Grad var Forudsætningen herfor, at saa forholdsvis mange Ægteskaber var Fornuftægteskaber, og saa forholdsvis faa bygget paa den mere flygtige Hjerternes Sympati.

Naar man i visse Forbindelser halvt spøgende taler om „*Gemytternes Uoverensstemmelse*“, saa kunde der saavist adskillige Gange over det hele Sogn have været paavist ikke faa Eksempler herpaa — Eksempler som mangan Trediemand i vor Tid vilde anse for at være „fyldestgørende Skilsmissegrund“. Det var det imidlertid ikke den Gang, thi *over* disse Uoverensstemmelser stod saa at sige *alt andet*.

For det første den kirkelige Handlings Alvor, *Vielsen*, „*Skriftens Ord*“ (som den Gang *betød* noget i Folkebevidstheden), *Løftet* som i en ufordærvet Befolkning virkelig binder.

Dernæst *Børnene*, som ingen Moder i sin vildeste Fantasi (forsaavidt man da overhovedet kunde tale om Fantasi) kunde tænke sig at forlade.

Endvidere *Skammen* ved at bryde et Ægteskab i en Tid, da en fraskilt Kone vilde have været et Begreb, der vilde havde vakt omtrent samme Panik som et hidtil uset udenlandsk Dyr.

Og endelig — ikke mindst *den økonomiske Fælles-*

interesse i at holde sammen, en Interesse, som vel maaske var det stærkeste af alle Baandene.

Naar jeg anfører disse Grunde, saa er jeg ganske klar over, at de *forsaavidt* intet betyder som Grunde mod Skilsmisse — alene fordi Problemet om, hvorvidt man skulde fortsætte Samlivet eller skilles, ikke kom til at foreligge. Man betragtede det som noget nær lige saa *selvfølgelig*, at man blev sammen naar man engang var bleven gift, som man betragtede det som en Selvfølge, at man skulde gaa paa Jorden, uanset hvordan den var.

Men en saadan Selvfølgelighed gav ganske naturlig de forskellige Hjem en Stabilitet, som mange i vor Tid savner. Det er jo nemlig ganske klart, at begge Parter paa Forhaand betragtede ethvert Udslag af Gemytternes Uoverensstemmelse som noget man maatte se at komme igennem, noget der nu engang hørte til et ægteskabeligt Samliv og som det derfor ikke kunde nytte at gøre mere ud af end højst nødvendig.

Og hvad der utvivlsomt var vigtigere: man *forsøgte* ikke fra nogen af Siderne at uddybe Uoverensstemmelser, men man bestræbte sig meget mere for at komme uden om dem ved at læmpe sig efter hinanden — da det jo altsaa var givet, at man *skulde* og i Virkeligheden ogsaa *vilde* blive sammen. *Muligheden* for at komme fra hinanden eksisterede ikke, og derfor var der selvfølgelig ingen Anledning at spekulere over Skilsmisse. Endelig bør det ikke glemmes, at de egentlige „Følelsesægteskaber“ var saa faa. De kommer først senere, da Højskolepoesi og Digterlyrik blev mere kendt.

Man kunde nu spørge, om Ægteskaberne i Sog-
net gennemgaaende var lykkelige eller ulykkelige paa
den ovenfor skitserede Baggrund. Svaret herpaa
kan formentlig bedst gives ved en Henvisning til
Børnene, der var Frugten af Ægteskaberne. Det er
dog virkelig en Maalestok, som har megen praktisk
Værdi. Og det kan da siges, at saafremt man den
Gang havde haft Værgeraad eller lignende Institu-
tioner til Indblanding i saadanne Forhold saa vilde
der ikke have været Brug derfor. Jeg mindes ikke mere
end et Par Tilfælde, hvor Børn kom i Konflikt med
Øvrigheden — og dog først op mod den voksne
Alder. Vistnok var deres Hjem oprevet af hyp-
pige Stridigheder mellem Ægtefolkene, og Stridens
Genstand var i et af Tilfældene netop den ene
Dreng, som derved blev ude af Stand til at skelne
mellem tilladt og forbudt, — da hver af Parterne
netop praktiserede de modsatte af den andens øje-
blikkelige Principper. Men fælles for begge de Til-
fælde jeg kender var maaske dog i nok saa høj
Grad arvelig Belastning.

Det almindelige Billede hin Tids Ægteskaber frem-
bød i Sognet var altsaa præget af en lidenskabsløs
Ro og et selvfølgeligt Følgeskab i Arbejdet til Værn
om fælles Interesser, som Tilværelsen naturligt havde
givet Ægtefolk.

Overfor andre lagde Ægtefolk ikke noget Ud-
slag af ømme Følelser eller gensidig Tilbøjelighed
til Skue. Jeg tør rolig paastaa, at intet Barn der
voksede op i Sognet i disse Aar, nogensinde har
set Forældrene kysse hinanden eller paa anden Maa-
de at lade Børnene forstaa, at de havde mere til-

overs for hinanden end to hvilke som helst andre Mennesker, der færdedes sammen i det samme Hus.

Og Børnene fandt sig til Rette paa denne Maade — fordi netop *den* Maade holdt fra den ene Dag til den anden, hvad der gav netop den Tryghed i Tilværelsen, som Ensartetheden og Regelmæssigheden giver. For Fuldstændigheds Skyld skal blot tilføjes, at med Hensyn til *Myndigheden* i Hjemmene var denne nøjagtig som før og senere overalt i Verden ikke mere Mandens end Hustruens. Ægteskab var i Hovedsagen den Gang (som forud for denne Periode) indrettet efter Loven om Kræfternes Parallellogram, hvori Resultanten i Reglen bar tydeligt Præg af den kvindelige Kraft og Vilje.

Paa Aftægt.

Under sejgt, oftest langsomt og roligt Arbejde, afbrudt af de Højtidspauser, som Overleveringen havde skaffet Hævd, gled Livet ret begivenhedsløst for Menneskene i hine Tider, begivenhedsløst forsaavidt som Egnens Befolkning — til sin egen Lykke — var forskaanet for nogle af de sindsoprivende Hændelser, som kunde bringe Tilværelsen ud af Ligevægt. Den eneste der indtraadte i den Periode var Dobbeltmordet i 1879, da Tjenestekarlen *Rasmus Mørke* en Efteraarsnat dræbte to gamle Mænd i deres Senge.

Den næste Milepæl, der indtraf i Menneskenes Levnedsløb var den Beslutning, der fulgte med de graa Haar: at afstaa Bedriften til yngre Kræfter og gaa *paa Aftægt*.

En Digter har derom skrevet en Bog, hvis Moral er den, at dette at være paa Aftægt er værre for de gamle end Fattighuset.

Sligt gælder ikke de tilsvarende Forhold i Klejtrup Sogn. Snarere kan det siges, at der mellem de gamle og unge herskede et Forhold, der var en Forlængelse af de Ærbødighedsfølelser, som Ungdommen nærrede overfor de ældre.

Denne Ærbødighed havde allerede givet sig et fast Udtryk paa et tidligere Tidspunkt, idet de Unge — uanset Forældreforholdet altid tiltalte ældre Folk med „I“ i Stedet for „du“, som kun brugtes mellem jævnaldrende.

Hvornaar eller fra hvilket Tidspunkt Pligten til at sige „I“ traadte i Kraft, kan vistnok ikke nøjagtig fastsættes, men jeg tror nok, at det af Forældrene *oprindelig* forlangtes af deres Børn, saa snart disse var gamle nok til at lære Forskellen paa Tiltale. I 70erne var den ufravigelig i Brug overfor ethvert ældre Menneske, Mand eller Kvinde, paa hvem Alderen paa en eller anden Maade var ganske tydelig, f. Eks. ved graat Haar.

Men Tiltalen „I“ skulde dog bruges med en vis Varsomhed, da der deri laa en Tilkendegivelse af, at man opfattede den, man henvendte sig til, som gammel, og det var ikke enhver, som ønskede at opfattes saaledes.

Jeg erindrer f. Eks. et Tilfælde, hvor en yngre Mand kom galt af Sted ved at sige „I“ til en Kone, hvem han mente at skylde dette Ærbødighedsudtryk. Hun bed ham af med følgende Ord:

„Do behøwver sko't aa sej I te mæ, a er ett saa gammel.“

Denne Tiltaleform holdt sig i hvert Fald op i 80'erne, og den forsvandt vistnok først med de moderne Strømninger, som brød ind over Egnen med de politiske Bølger omkring Provisorieaarene.

Hvornaar Aftægtsalderen var inde for Ægtefolk, kan der ikke gives bestemte Regler for. Det afgang af mange forskellige Forhold, Helbred, Alderdomssvækkelse, Børneantal o. s. v. Senest kom den for de Ægtefolk, der var barnløse, tidligst vistnok for dem, hvis ældste Barn var en Søn, der blev tidligt gift, og som derfor havde Overleveringens Krav paa at faa Gaarden efter Forældrene.

Det maa nu indrømmes, at det i sig selv var et vanskeligt Punkt, naar to Ægtefolk paa Landet skulde afstaa deres Ejendom til Efterkommerne, ligegyldig om den ældste Søn giftede sig med en fremmed Pige, eller den ældste Datter ved Giftermaal kaldte en fremmed Mand til Gaarden. Den fremmede Pige eller Karl (Kone eller Mand) fik altid en vanskelig Stilling.

Men denne Stilling var dog den ikke saa besværlig som den blev senere. Saa længe Landbruget og Husførelsen fortsattes uforandret i samme Skure, som i de ældres Levetid, var det ulige lettere at være ung Kone og ung Mand i en fremmed Gaard, end det er bleven senere, efter at nye Maader at drive Gaard og Husførelse paa er bleven indført. Rimeligvis er det netop disse forandrede Driftsmaader, som i vore Dage praktisk talt har ophævet Aftægtsforholdet.

Jeg tør ikke paastaa at, Aftægtsforholdet i Almindelighed ordnedes ved Kontrakt — muligvis var dette Tilfældet, men det har sandsynligvis i nogen Grad rettet sig efter Forholdene. Forsaavidt der var Tale om Kontrakt kan nedenstaaende Aktstykke tjene som Prøve fra Egnen. Denne Kontrakt stammer ganske vist fra Bjerregrav Sogn Vest for Klejtrup og ligger forud for 70erne, men ingen af disse Omstændigheder forrykker Billedet, idet dette Sogn i samme Pastorat og Kommune tilhører samme gamle Kulturkreds, og Tidspunktet ligger indenfor den samme Periode, vi her beskæftiger os med. Kontrakten lyder i sin Helhed saaledes:

Aftægts-Contract

oprettet imellem os underskrevne *Dorthe Marie Sørensdatter*
Enke efter Gaardmand *Søren Pedersen* af Overholris og Søn
Peder Sørensen sammesteds.

Idet jeg *Dorthe Marie Sørensdatter* ved Skjøde af Dags Dato har solgt og afhændet min hidtil eiede Gaard paa Overholris Mark i Bjerregrav Sogn, Rinds Herred til min Søn *Peder Sørensen*, har jeg derhos reserveret, ligesom jeg og herved reserverer og betinger mig følgende Aftægt.

1

Saalænge jeg lever og finder mig tilfreds med at forblive hos min Søn, reserverer jeg mig Ret til at forblive i Huus hos ham og der at nyde de Bequemmeligheder, som jeg hidtil haver havt og skal han i den samme Tid forsyne mig med alt, hvad jeg til Livets Ophold maatte behøve af Føde og Klæder uden Mangel men bliver jeg derimod siden tilsinds at vilde boe hos mig selv, da skal han paa Tilsigelse af mig og saa hurtig skee kan være pligtig til af Gaardens Bygning at indrette 4 Fag Huus efter mit Ønske, forsynet med Loft, Vinduer, Døre, Røgstue, og Bagerovn, og hvor jeg da vil boe frit og skal

han saaledes være pligtig til at vedligeholde denne Boepæl for mig.

2

Naar jeg saaledes tager Boepæl for selv skal min Søn være pligtig til at yde mig til min Underholdning 3 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 2 Lpd. [Lispund] Smør, 2 Lpd. Flæsk, 2 Lpd. Ost 3 Snese Hønsæg i gode og sunde Varer, der leveres mig Halvdelen til 1. November, og den anden halve Deel hver Aars første Mai, og skal den halve Del af Flæsket, som leveres 1. November være færsk men derimod den Deel, som leveres til 1. Maj, være røget. — Saa skal han ogsaa levere mig daglig om Sommeren regnet fra 1. Maj til 1. November $1\frac{1}{2}$ Pot og den øvrige Tid af Aaret daglig 1 Potte Mælk.

3

Skal min Søn aarlig fodre og græsse for mig forsvarlig og godt lige med hans egne Kreaturer 3 Faar og disses Yngel om Sommeren og al den Indtægt, som disse Kreaturer kan give dem, forbeholder jeg mig. — $\frac{1}{8}$ Deel af den Grønkaal som aarlig avles i Gaardens Have forbeholder jeg mig.

4

Skal min Søn aarlig levere mig og sat hel i Stak ved min Bopæl 20 Læs Hedetørv á 6 Snese pr Læs, 6 Læs Skudtørv á 24 Snese pr. Læs og 2 Læs Lyng godt og tørt Ildebrændsel og i rette Tid hjembjerget.

5

Naar jeg fraflytter min Søn forbeholder jeg mig Ret til at medtage til Brug saalænge jeg lever, min Kiste med Klæder Sæng og Sængeklæder, 1 Bilægger Kakkellovn, 1 Kobbergrubekjedel, 1 Stueuhr, 1 Bord, 1 Stoel, 1 Ildtang, 1 Greb, 1 Skovl, 1 Trefod, 1 Ballie, 1 Øltønde og 1 Strip, der alt ved min Død falder tilbage til Gaardens Eier paa den Tid, imod at han bekoster mig hæderlig og anstændig begravet.

6

Skal min Søn være pligtig til at besørge mit Korn fra og til Mølle saa ofte jeg maatte behøve dette, ligesom han ogsaa i Sygdoms og Alderdomssvaghed skal yde mig alt den Pleie og Opvartning, som jeg maatte behøve og med Billig-

hed kan gjøre Krav paa, og saaledes ogsaa lade min Mad tillave og lade brygge og bage for mig. — Bliver jeg i Tiden tilsinds at vil fraflytte Gaarden, da skal dette være mig uformeent mod [Bortfald af] Leverancen af Mælk og Ildebrændsel, hvori- mod min Søn for disse Dele aarlig betaler mig 12 Rdlr. til samme Tider som Kornet leveres. — De øvrige Dele leveres mig derimod uden Afkortning paa min Boepæl, naar denne ikke bliver over en Miil fra Gaarden, thi i modsat Tilfælde lader jeg den selv afhænte der til de bestemte Tider. —

7

Min yngste Datter, der endnu er Barn, forbliver hos mig og nyder Ophold paa Gaarden saalænge jeg forbliver sammen med min Søn, og hvis jeg skulle dø forinden hun er confirmeret, skal min Søn være pligtig til at underholde hende med alt indtil denne Tid og til hun selv kan fortjene sit Brød.

8

Skal min Søn udbetale til hver af sine 4 Søstre en efter anden efterhaanden som de blive gifte 50, nævner halvtredsindstyve Rigsbankdaler og saalænge jeg lever forrenter han ikke Kapitalen men efter min Død svarer han lovlige Renter til de af dem, som endnu ikke maatte have erholdt deres Kapital. — Saa bekoster han ogsaa ogsaa deres Bryllup samt giver min yngste Datter Severine en Sengs Klæder af 2 Dyner og tre Puder fyldte med 1½ Lpd. Fjer, samt et Par Lagener. — Hvis nogen af mine Døttre forinden de blive gifte skulle ved et eller andet Tilfælde faa Brug for deres tillagte Kapital, da skal min Søn paa den Tid være pligtig til at udbetale samme.

9

Den af mig her betingede Aftægt m. v. skal udredes af den til min Søn solgte Gaard, uanseet hvem der maatte blive Eier af samme. — — —

At jeg Peder Sørensen med min Moder har indgaaet denne Contract tilstaar jeg herved ligesom jeg ogsaa forbinder mig til at opfylde samme i enhver Henseende, og til Sikkerhed derfor giver jeg herved 2den Prioritets Panteret næstefter 250 Rdl. paa 1ste Prioritet i min nævnte Gaard paa Overholris Mark med paastaaende Bygninger og tilliggende Ejendomme

matrikuleret med No. 1 for nyt H. K. 1 Td. 7 Skp. 1 Fdk. 1½ Alb., og hvorfor denne Contract tillige tinglæses som Pantebrev. For det stemplede Papirs Skyld anslaaes det heri betingede til følgende Værdi:

For Huus	3	Rdl.	0	M.	0	Sk.
3 Tdr. Rug	14	"	0	"	9	"
2 " Byg	7	"	1	"	6	"
2 Lpd. Smør	6	"	4	"	0	"
2 " Flæsk	4	"	3	"	0	"
2 " Ost	2	"	4	"	0	"
3 Snese Æg	0	"	3	"	0	"
3 Faar at fodre og græsse	2	"	0	"	0	"
Mælken	8	"	0	"	0	"
Ildebrændsel	4	"	0	"	0	"
Pleie etc.	3	"	0	"	0	"
			55	Rdl.	3	M. 15 Sk.

Den femgange Kapital ...	278	Rdl.	1	M.	11	Sk.
Begravelsen	10	"	0	"	0	"
			ialt 288	Rdl.	1	M. 11 Sk.

hvortil kommer

Kapital til Døtrene	200	"	0	"	0	"
Bryllup og Sengklæder ..	60	"	0	"	0	"
			Summa 548	Rdl.	1	M 14 Sk.

Saaledes imellem os indgaet og oprettet. Bekræftes med vor Underskrift i Vidners Overværelse.

Overholris den 7. Marts 1848.

Peder Sørensen.

Til Vitterlighed: *Anders Christensen. Chri Sten Nielsen.*

Naar man erindrer, at Pris- og Pengeforholdene i 70'erne var lidt anderledes end i 1848, saa giver denne Aftægtskontrakt et tydeligt Billede af Forholdet. Paa den ene Side var det Forudsætningen, at de Gamle og de Unge vilde vedblive at leve sammen, men paa den anden Side var der ogsaa

tilstrækkelig Virkelighedssans til Stede til at indse Muligheden af, at det ikke kunde gaa, og derfor var altsaa Kontrakten i Baghaanden. Saavidt jeg kan erindre, var der ikke et eneste Tilfælde i Sognet, hvor der var indrettet særlig Lejlighed til Aftægtsfolkene — end sige da, at de førte egen Husholdning.

Reglen var da den, at den gamle Kone, saa længe hun var rask og rørig, sad ved sin Spinderok og paa den Maade fik Tiden til at gaa, medens den gamle Mænd færdedes uden Døre og passede Smaakreaturer — Kalve, Faar, Lam, Høns — og overhovedet deltog i det Arbejde paa Gaarden, som ikke oversteg hans Kræfter.

Derimod havde de naturligtvis deres Aftægtsstue til Sovekammer, i Reglen den under Kapitlet om Husenes Indretning nævnte Stue ligefor Gangen, og hvortil der var Indgang fra den fælles Dagligstue.

De to Gamle — forsaavidt de begge levede under Aftægtsforholdet — blev io i Reglen ogsaa snart Bedstefader og Bedstemoder, og dermed fik de saa nye Opgaver, der fyldte deres Sind med Stolthed, navnlig fordi Børnebørn i saa Tilfælde altid blev opkaldt efter dem. Det var en grov Krænkelse af Slægtsfølelsen, hvis dette ikke skete, og derfor skete det praktisk talt altid. Paa den Maade kunde man indenfor den samme Gaard faa Betegnelserne: „Gammel Kræsten“, „Stue Kræsten“ og „Bette Kræsten“ for de tre Slægtled, indtil Døden tog den ældste, og Livet satte en ny Kræsten i Stedet.

Livsafslutning.

„— *hæderlig og anstændig begravet*“, hed det i den foran aftrykte Aftægtskontrakt. Det var den Afslutning paa Levnedsløbet, som de Gamle nærede ligesaa stor Omsorg for som for at sikre sig deres Udkomme i levende Live. Forsaavidt kunde man godt tro, at de selv mente at kunne se, hvorledes det gik til ved deres egen Begravelse.

Det er overflødigt at bemærke, at Døden næsten ikke paa nogen Maade opfattedes som Tilintetgørelse. Om Opstandelsen paa den yderste Dag var der ligesaa lidt Tvivl, som om at et sundt og rask Menneske, der gik til Sengs om Aftenen, vaagnede den følgende Morgen. Det hænger sammen med den klippefaste Tro paa Kirkens Forkyndelse, en Tro, som man havde taget i Arv fra Forfædrene, og som ingen endnu paa denne Tid kunde falde paa at pille ved.

Baade den, der stundede mod Graven, og de, der havde den Opgave at bekoste den Døde „*hæderlig og anstændig begravet*“, opfattede derfor Døden som en Søvsn, hvorfra den Døde vaagnede op til en bedre Verden, hvor vedkommende ventede at hilse paa Familje og Venner, maaske nok under noget forbedrede Vilkaar men dog med alt væsentlig uforandret — og en saa vigtig Begivenhed som Afsked med denne Verden maatte derfor foregaa paa en ordentlig Maade.

Naar den Døde havde draget sit sidste Suk i sin Seng, blev Liget baaret op i Storstuen og lagt paa *Straa*, d. v. s. et Leje af langt rent Rughalm,

som blev bredt ud paa en Bordplade eller lignende, der var langt nok, saa Liget kunde ligge udstrakt. For at hindre Øjelaagene i at glide op, blev der lagt en Mønt — en Skilling eller en Toøre — paa hvert og samtidig en Salmebog under Hagen. Derefter blev der lagt en lille hvid Dug over Hovedet og sluttelig hylledes et Lagen over hele Personen.

Dernæst blev der hængt hvide Lagener for alle Vinduerne i Storstuen, saa der selv ved højlys Dag var halvmørkt i Rummet, som indtil Begravelsesdagen skulde erstatte det Ligkapel, som ikke fandtes ved Kirken.

Dernæst gik der kørende Bud til Hobro efter Ligkisten og Ligtøjet (Skjorter og Lagner af hvidt pergamentagtigt Papir med udhuggede Borter).

I Tilgift plejede Snedkeren at give en Krans af Glasperler trukket paa Staaltraadsstativ. Samtidig blev der hos Købmændene købt, hvad der hørte til en „ordentlig“ Begravelse — væsentligt det samme som til et stort Bryllup. Man hædrede den Afdøde ved at sørge for, at der intet Kniberi var i Traktementet — der skulde først og fremmest være *nok* af baade Mad og Drikke.

Desuden blev der i Gaarden brygget, bagt og slagtet omtrent som til Bryllupper, blot skulde Gaarden selv præstere alt, thi der blev ikke givet „*Sendels*“ til Begravelser.

Naar saa Kisten blev hentet hjem fra Købstaden, blev der sendt Bud til nogle af Byens Koner — vistnok især til dem, der havde været med før — om at komme og *klæde Liget*, d. v. s. vaske det,

iføre det Ligskjorten og lægge det i Kisten. Det siger sig selv, at disse Kvinder ved denne Lejlighed fik rigelig Forplejning af Spise- og Drikkevarer.

Efter Kistelægningen og Pyntningen blev der stillet et lille Bord op ved Kistens Hovedende. Herpaa stilledes to Lys i Husets bedste Stager til Tænding paa Begravelsesdagen. Desuden blev der strøet Enebærkviste paa Gulvet og iøvrigt pyntet i Stuen paa forskellig Maade, saa der kunde se ordentlig ud, naar Gæsterne kom.

Det officielle Ligsyn maatte ikke ske før tre Gange fireogtyve Timer efter Dødens Indtræden. Da Klejtrup Sogn ligger meget udenfor Kvartmilsgrænsen, hvor der krævedes Lægesyn, fungerede to af Sognets Mænd, udpeget af Sogneraadet og udnævnt af Herredsfogden i Hobro som Ligsynsmænd.

Det gav en vis Anseelse, naar de „i Embeds Medfør“ traadte ind i den halvmørke Ligstue og med højtidelig og ansvarstung Stemme bad om at faa trukket fra det ene Vindue og samtidig med holdt et Spejl for den Dødes Ansigt.

Efter at den ansvarsfulde Handling var tilendebragt, blev Bordet dækket for de to Embedsmænd, og det kunde da nok hænde, at noget af det op-højede gled af dem, navnlig naar de havde tømt nogle Glas Brændevin til Minde om den Afdøde, og i taknemlig Erindring om alle hans gode Sider.

Begravelsen kunde ikke tænkes afholdt før *mindst en Uge efter* at Døden var indtraadt — uanset hvad Ligsynsmændene havde sagt om de officielle Døds-kendetegn.

Sagen er, at der ogsaa paa dette Omraade herske-

de en Overlevering, som havde fast Tag i Befolkningen.

Det var ganske vist ikke behageligt at have Liget staaende i Storstuen i halv eller hel Opløsning. Den kvalmende Stank sporedes over hele Huset, selv om man sørgede nok saa meget for at holde Døren lukket til Ligrummet— hvad den jo da ikke kunde være altid, da Husets Folk jo maatte op og gøre Stuen i Stand til Begravelsen.

Men det fik ikke hjælpe, det maatte man tage med. Det var en Slags Præken over *Forkrænkeligheden*, som denne Lugt holdt for Gaardens Beboere. Desuden var der ingen, der var i Tvivl om, at den Døde fra sin Himmel lagde Mærke til, hvorledes de Efterlevende behandlede hans jordiske Rester.

Og hverken den Døde eller Slægten eller Byen skulde sige, at det havde „*et forførdeligt Jav*“ med at faa Liget i Jorden. Det kunde se ud, som om man var glad for at være sluppet af med den Gamle. Og sligt skulde ikke kunne siges eller tænkes, sligt maatte den afdødes Sjæl ikke kunne spore i Gaarden.

I Overensstemmelse med Forestillingen om, at den Døde fulgte med, hvad der skete, foregik alt Arbejde, alle Forberedelser dæmpet, Samtaler næsten hviskende, Larm blev indskrænket til det uundgaaelige, ingen raabte i Gaarden; skulde man have fat i en Karl eller en Dreng udenfor, saa gik man rundt og søgte efter ham, saa man kunde undgaa at kalde højt.

Selvfølge blev der ikke leet, mens Lig var i

Gaarden. Hvad vilde ikke den Døde tænke, om (eller hun) hørte, at man morede sig?

Begravelsen foregik i Reglen som nu lidt over Middagstid. Hen paa Formiddagen begyndte Vogne med Slægt og Venner at komme kørende. De langvejs fra kom som Regel først — de kunde jo vanskeligt beregne Tiden, og der skulde god Tid til. *Ikke jage* til en Begravelse!

Der spændtes fra under dæmpet Samtale eller i Tavshed. Man gik ind til de dækkede Frokostborde og spiste tavs eller hviskende. Vel kunde det hænde, at et Par Dramme ovenpaa en kold Køretur kunde sætte Livsfølelsen op, men Bevidstheden om den Dødes Nærværelse i Huset lagde Baand paa Snakkelysten. Naar Kaffen var drukket, gik man udenfor og gav Plads for senere ankomne.

Medens alt dette foregik, var der ikke sjælden en vis Uro at spore mellem de nærmere Slægtninge, som var — eller mente at være — arveberettigede. Og naar Aftægtsfolk i en Gaard døde, saa efterlod den sidstlevende sig dog altid noget rørligt Gods, som var værd at faa fat paa. Ofte foregik der hidsige Sammenstød mellem Slægtninge, dog altid i afsides Kroge, thi Familien vilde ikke blande Fremmede ind i sligt. Ogsaa det hørte med til Begravelsesdagens Billede og Stemning.

Saa kom det Tidspunkt, da Liget skulde „*syn- ges ud*“. Ved Tegn og hviskende Besked blev alle underrettet om, at *Degnen var kommen*.

Gæsterne søgte op i Storstuen, trykkede sig frem langs Væggene, stuede sig sammen i Døraabnin-

gen. De fleste vilde dog se et Glimt af den Dødes Træk. Kvinderne havde forresten i Forvejen været oppe og lettet det hvide Tørklæde. Nu stod de med Lommetørklædet og Salmebogen i Haanden og taareblændede Øjne.

Degnen raabte Numret op paa Salmen, der skulde synges. I Reglen var det den Dødes Yndlingssalme, men det kunde ogsaa være de Efterlevende, som valgte den.

Degnen sang den i alt væsentligt alene. Ingen holdt af at gøre sig bemærket ved at synge højt med, men alle fulgte andægtigt med i Salmebogen.

Saa kunde det hænde, at Degnen holdt en lille Tale for den Afdøde, men det skete sjældent. Saa vidt jeg mindes, sluttede han med at bede Fadervor.

Og saa blev Liglagnet foldet sammen over den Døde, Laaget lagt paa og skruet fast. Jeg mener ogsaa at mindes, at det blev *sømmet* fast; det var vistnok i Skruernes Begyndelsestid i disse Aar. Under denne Del af Højtideligheden græd de fleste Kvinder højt.

Dernæst istemte Degnen en ny Salme, medens Kisten lempelig bares ud, under omhyggelig lagttagelse af Reglen om, at Benenden kom foran. Stundom kunde det have store Vanskeligheder i de snævre Rum at overholde Reglen; det skete, at man maatte fjerne Vinduesprossen og løfte Kisten ud gennem Vinduet.

Ligfærden til Kirkegaarden foregik naturligvis i Skridt, og da Klejtrup Kirkes Klokke kan høres viden om, foregik Færden den meste Vej til Klok-

keklang. Ved „*Stæten*“ modtog Præsten Ligfølget og med den syngende Degn i Spidsen bevægede Toget sig langsomt til Graven, hvor Kisten straks sænkedes ned. (Ligtalen i Kirken var den Gang en Sjældenhed). Saa holdt Præsten vel i Reglen en kort Tale og derefter Jordpaakastelsen.

Et meget paaagtet Optrin var, naar Præsten bad Bønnen med Øjnene rettet ind i sin høje, sorte Hat. Det er mig ikke muligt at faa opklaret, hvad Befolkningen troede, der foregik, medens dette stod paa. Thi det skete i Tavshed, saa ingen kunde høre, at Præsten sagde noget. Men at alle var klar over, at der laa noget uudgrundeligt bagved, noget i Retning af, at Præsten paa en Maade derved kunde se, hvorhen den Døde var gaaet. Derfor hørte især dette Optrin med til en ordentlig Begravelse.

Medens Jorden blev skovlet ned paa Kisten, opholdt Følget sig paa Kirkegaarden. De, der besørgede dette Arbejde, var ikke professionelle Gravere men Folk, der skulde med til Begravelsesmiddagen bag efter, og derfor maatte man vente og faa dem med hjem. Det var maaske dog blot den ydre Grund. Den *egentlige* Aarsag var vistnok den, at man skulde forvise sig om, at den Døde var kommen *ordentlig i Jorden* — i Forbindelse med Forestillingen om det upassende i at skynde sig af Sted. Som om det hastede med at komme bort fra Liget!

Imidlertid gik Konen i Gaarden rundt til Følget og indbød de enkelte til at følge med hjem og faa noget at spise. Og naar saa Graven var kastet til, Jorden anbragt i en passende Højde og de faa Kranse var lagt til rette ovenpaa (de sort-hvide

Perlekranse paa Hæderspladsen) foregik Hjemkørslen til Gaarden.

Og nu var det tilladt at køre i Trav. Det var som om et Tryk, et hæmmende Hensyn til den Døde, var forsvundet efter at Liget var bleven godt gemt de tre Alen under Jorden.

Det er jo givet, at det ikke lader sig gøre at *bevise*, at en saadan Følelse beherskede Følget og og de efterlevende, thi vi bevæger os her paa et Omraade, der unddrager sig al Dokumentation, bl. a. fordi ingen vilde tilstaa hverken for sig selv eller for andre, hvad de tænkte.

Men Kendsgerningerne talte et Sprog, der ikke kunde misforstaaes. Først nu kunde man aabenlyst indrømme og udtale, at det i Grunden „ikke var nogen Sorg“, at den Gamle var død. „Den Vej skulde vi jo alle,“ den Gamle var kun til Besvær for sig selv, — det var heller ikke nogen Behagelighed at have ham (eller hende) liggende i Sengen.

Og naar det ingen Sorg var, ja hvorfor saa sørge?

Det var heller ikke nogen Sorgens Stemning at spore i det Begravelsesgilde, der nu fulgte, og hvortil der under Jordefærden var truffen de sidste Forberedelser i Gaarden. Der var luftet ud i Storstuen, saa vidt det var gørligt efter flere Dages Ligstank. For at kvæle Resterne af den var der røget med osende Enebærkviste, medens Bordene blev dækkede i det samme Rum, hvorfra man faa Timer før havde ført Kisten ud.

Og saa tog de Efterlevende sig en solid Middag, med hvad dertil hørte. Det kunde godt blive sent inden de sidste Gæster brød op.

Indhold.

	Side
Forord	5
<i>Sognet:</i>	
Almindelig Karakter	13
Befolkningsforhold	25
Bebyggelsen	27
Hjemmene inden Døre	30
Levemaade	39
Kvindernes Arbejde	44
Klædedragten	48
Dialekten, etc.	52
Folkeminder og Folketro	62
Skolevæsen og Folkeoplysning	63
Kirkelige og religiøse Forhold	78
<i>Livet:</i>	
Barsel og Barselkone	91
De første Barneaar	98
Skolegang	103
De første Tjenesteaar	107
Konfirmation	111
Ungdomstid	117
Forberedelse til Giftermaal	131
Bryllup I. Forberedelserne	141
„ II. Bryllupsdagen	148
Ægteskab	164
Paa Aftægt	171
Livsafslutning	179

Rettelse: Side 9. 3. L. f. o.: praktisk intet... læs:
praktisk talt intet...